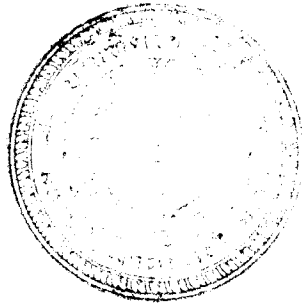

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวธรรม ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

นายสันติ เมืองแสง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๔๘

ISBN 974-364-433-4

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**AN ANALYTICAL STUDY OF THE DEVADHAMMA (MORAL
SHAME AND MORAL FEAR) IN THERAVĀDA BUDDHISM**

SANTI MUANGSAENG

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมจินต์ สมปาปญโญ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ

(พระเมธีรัตนคิลก)

(พระสุธีธรรมมานวัตร)

(ดร. พิสิฐ เจริญสุข)

(นายรังษี สุทนต์)

(นายสุชนา ศิริธัญกร)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระสุธีธรรมมานวัตร	ประธานกรรมการ
นายรังษี สุทนต์	กรรมการ
นายสุชนา ศิริธัญกร	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : นายสันติ เมืองแสง

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระสุธีธรรมานุวัตร ป.ธ. ๙, M.A., Ph.D.

: นายรังษี สุทนต์ ป.ธ. ๙, พธ.ม.

: นายสุชนา ศิริชัยนร ป.ธ. ๙, พธ.บ., พธ.ม.

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๗ เมษายน ๒๕๔๕

บทคัดย่อ

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการศึกษาวิจัยด้านเอกสารเกี่ยวกับหลักธรรมเพื่อพัฒนาตนเองและสังคมไทยในปัจจุบัน วัตถุประสงค์หลักของการศึกษาวิจัยมีดังต่อไปนี้คือ ๑. เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนเรื่องเทวธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ๒. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของเทวธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๓. เพื่อศึกษาเทวธรรมในฐานะเป็นกระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนเองและสังคมให้มีความสุขทั้งในระดับโลกียะและโลกุตระ

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า เทวธรรมคือhiriและโธตตปปะ หมายถึง สภาวะละเอียดและสภาวะสะอึกสั่นต่อกายทุจริตเป็นต้น ซึ่งเป็นบ่อเกิดความดีงาม ความสุข ความเจริญ ในโลกนี้เป็นเหตุให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ และเป็นเหตุให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน

บุคคลผู้มีเทวธรรมคือhiriและโธตตปปะ จะแสดงออกต่อสิ่งที่ไม่ดี ก็จะเกลียดชังบาปทุจริต และมีความคิดสร้างสรรค์ คือจะรักความดี คิทธิ พุทธิ ทำดี และมีความซื่อสัตย์สุจริต

เทวธรรมคือhiriและโธตตปปะเป็นฐานของการประพฤติปฏิบัติ เพื่อพัฒนาตนเองให้มีความสัมพันธ์ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม (กายภาวนา) ด้านสังคม (ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และด้านสติปัญญา (ปัญญาภาวนา) ปรับสภาพชีวิตให้มีความสุข สมดุล ร่างกายก็ปลอดภัยแข็งแรง

จิตใจก็เข้มแข็งดีงาม สร้างเสริมสังคมให้มีจิตสำนึกที่ดี มีความรับผิดชอบที่ดี มีหลักการครองเรือนที่ดี เพื่อให้สังคมระดับครอบครัวมีความมั่นคงและมีความสุข สร้างเสริมสังคมให้มีวิถีชีวิตที่ดี ทำคนให้เป็นแบบอย่างของสังคมที่ดี เป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่ดี เพื่อให้สังคมระดับชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สร้างเสริมสังคมให้ร่วมกันนำพาประเทศชาติไปสู่ความเจริญ ให้เป็นผู้นำที่ดี ให้เป็นนักปกครองที่มีคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต เพื่อให้สังคมระดับประเทศชาติ มีจิตสำนึกต่อประโยชน์ส่วนรวม นำพาประชาชนทุกเชื้อชาติ ทุกศาสนาให้รู้จักสามัคคี อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ มีความเอื้ออาทรต่อกัน เป็นเหตุก่อให้เกิดสันติภาพ ภารดรภาพ แก่มวลมนุษยในโลกนี้ เปรียบเหมือนเหล่าเทพบนโลกสวรรค์ ที่มีเทวธรรมประจำใจ อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

กล่าวโดยสรุป เทวธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นหลักธรรมาภิบาลสำหรับพัฒนาตนเองให้มีจิตสำนึกที่ดี พัฒนาสังคมให้อยู่ดีมีความสุข และพัฒนาประเทศชาติให้มีสันติภาพ

Thesis Title : An Analytical Study of the Devadhamma (moral shame and moral fear) in Theravāda Buddhism

Researcher : Santi Muangsaeng

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phra Sudhithammanuwat, Pali IX., M.A., Ph.D.

: Mr. Rangsi Suton Pali IX., M.A.

: Mr. Suchaya Sirithanyaporn, Pali IX., B.A., M.A.

Date of Graduation : April 17, 2006.

ABSTRACT

An analytical study of Devadhamma (moral shame and moral fear) in Theravāda is a documentary research of Dhamma to improve oneself and Thai societies nowadays.

The objectives of the research are as follows :-

1. to analytically study the Devadhamma Doctrine.
2. to analytically study the significance of Devadhamma in Theravāda Buddhism.
3. to study Devadhamma as a process of training oneself and society to gain happiness both mundane and supermundane.

From studying it is found that the Devadhamma is Hiri (moral shame) and Ottappa (moral fear) which are moral shame and moral fear for doing an evil and bad conduct such as bodily misconduct etc. which are sources of goodness, happiness and growth in the present world that cause human being to be born in heaven and to gain Magga (the path), Phala (effect) and Nibbāna (the supreme goal of Buddhism)

The person who has Devadhamma of Hiri (moral shame) and Ottappa (moral fear) will express himself both negatively in the way of being afraid of doing an evil, bad action and corruption and positively in the way of loving goodness, having right thought and right speech, doing good action, and having sincere and right conduct.

The Devadhamma of Hiri (moral shame) and Ottappa (moral fear) are the bases of good conduct and good action to improve oneself to have good environments, good societies, good mind and good wisdom. One who is possessed of Devadhamma can adjust one's life to be a balanced one, and his body and mind are a very strong. He can support the society to be of good conscience and responsibility, and of good principles in leading the household life for improving the families in societies, so that they may have good conscience for the interest of the nation. Moreover the Devadhamma can support the people to be good leaders with moral conducts to lead the people to love harmony and to be liberal minded which causes peace and brotherhood to arise in the world, just as the dieties having Devadhamma, living together peacefully and happily in the heaven.

In conclusion moral shame and moral fear in Theravāda Buddhism can be summerized as being Supreme Dhamma to develop oneself to be possessed of good conscience, the societies to be good ones and the nation to be a peacefull one to live in.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงด้วยดี เนื่องจากได้รับความอนุเคราะห์จากบรรดาอาจารย์และผู้มีพระคุณ ดังต่อไปนี้

กราบขอบพระคุณ อาจารย์พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ที่เมตตาอนุเคราะห์ให้คำปรึกษาด้านวิชาการอย่างดียิ่ง

กราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณพระสุธีธรรมานวัตร คณบดีคณะพุทธศาสตร์ ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และขอขอบพระคุณ อาจารย์รังษิ สุทนต์ อาจารย์สุชนา ศิริธัญญกร กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้คำปรึกษา เสนอแนะ ข้อคิดเห็นและตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ผู้วิจัย ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์พระมหาโกวิทย์ สิริวัฒน โธรงอธิการบดี ฝ่ายบริหาร ผู้จัดการโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา ที่สนับสนุนให้เข้าศึกษาคณะระดับมหาบัณฑิต และกราบขอบพระคุณคณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ให้เมตตาอนุเคราะห์ทุนการศึกษาเป็นค่าธรรมเนียมและอุปกรณ์การศึกษาค้นคว้าตลอดหลักสูตร

ผู้วิจัย ขอขอบพระคุณผู้ให้การสนับสนุนงานศึกษาวิจัย กล่าวคือ พระครูสิทธิวิราภรณ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา คุณน้าอาจารย์วินัย ทองเรียน พร้อมทั้งกัลยามิตรทุกท่าน และครอบครัวของผู้วิจัย ที่คอยให้กำลังใจและให้ความช่วยเหลือด้วยดีอย่างสม่ำเสมอ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ บังเกิดขึ้นจากการสนทนารธรรม ถึงปัญหาสังคมไทยในปัจจุบันกับท่านพระมหาอุดม ปญญาโก อาจารย์บาลีสถาธิศ ที่ตึกสันติวัน วัดโพธิ์ ท่าเตียน ซึ่งเป็นกัลยาณมิตรร่วมรุ่นพุทธศาสตรบัณฑิต (รุ่นที่ ๓๕) และได้รับกำลังใจจากท่านเป็นอย่างดีตลอดมา

อนึ่ง งานวิจัยฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยการอำนวยความสะดวกด้านข้อมูลงานวิจัยจากพระครูบรรลือการ ผู้อำนวยการ และพระสมุห์ธนพล กิตติธโร เจ้าหน้าที่ส่วนหอสมุดกลางพระครูใบฎีกาสันนันทกรูใจ เจ้าหน้าที่บรรณรักษ์บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุฯ คุณพิศุทธิ์ คำแดง บรรณรักษ์หอสมุดปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ ทำวาศกรี กรุงเทพฯ รองศาสตราจารย์ ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ปรึกษาอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป ผู้ช่วยศาสตราจารย์นิลรัตน์ กลิ่นจันทร์ คณะมนุษยศาสตร์ อาจารย์วิวรรณ สายแสง โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน รวมถึงเจ้าของผลงานวิชาการทุกเล่ม ที่ผู้วิจัยได้นำมาศึกษาและอ้างอิงประกอบการศึกษาวิจัยฉบับนี้

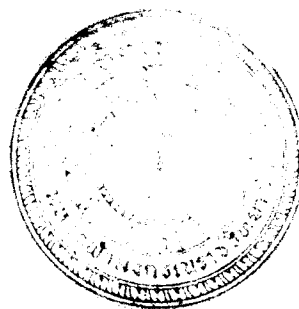
ท้ายสุดนี้ ด้วยกำลังใจ กำลังใจ และกำลังสติปัญญา ที่ข้าพเจ้ามุ่งมั่นพยายามทำงานวิจัยหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อเป็นเครื่องมือสร้างเสริมชีวิตให้มวลมนุษย์มีจิตสำนึกที่ดี ละเว้นสิ่งที่เป็นโทษ สร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม อันเป็นคุณประโยชน์ต่อสังคม ขออุทิศคุณความดีดังกล่าวให้แก่คุณพ่อปาน คุณแม่แะ เมืองแสง ผู้ให้กำเนิดชีวิตแก่ข้าพเจ้า และขอบูชาพระคุณบูรพาจารย์ผู้ให้วิชาความรู้ทุกท่าน และผู้มีพระคุณทุกท่านที่ให้การสนับสนุนการศึกษา ตั้งแต่ข้าพเจ้าเป็นสามเณรจนถึงปัจจุบันให้มีความสุข ความเจริญ ในธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และมีความเจริญผาสุกในชีวิตตลอดกาลนาน เทอญ.

นายสันติ เมืองแสง

๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๕)
สารบัญ	(๗)
คำชี้แจงในการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อคัมภีร์	(๑๑)

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๖

บทที่ ๒ หลักคำสอนเรื่องเทวธรรมในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

๒.๑ นิยามและความหมายเรื่องเทวธรรม	๗
๒.๑.๑ คัมภีร์พระไตรปิฎก	๗
๒.๑.๒ คัมภีร์อรรถกถา	๙
๒.๑.๓ คัมภีร์ฎีกา	๙
๒.๑.๔ คัมภีร์ปกรณ์วิเสส	๑๐

๒.๒ หลักเรื่องเทวธรรมในคัมภีร์ต่างๆ	๑๕
๒.๒.๑ คัมภีร์พระวินัย	๑๖
๒.๒.๒ คัมภีร์พระสูตร	๑๗
๒.๒.๓ คัมภีร์พระอภิธรรม	๒๖
๒.๓ บทสรุป	๒๘

บทที่ ๓ ศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของเทวธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๓.๑ ความสำคัญแห่งหิริและโอตตปเปะ	๓๐
๓.๑.๑ หิริโอตตปเปะเป็นเหตุไม่ให้ทำบาปทุจริต / คอรัปชั่น	๓๑
๓.๑.๒ หิริโอตตปเปะเป็นธรรมคุ้มครองโลก	๓๓
๓.๑.๓ หิริโอตตปเปะ ส่งเสริมสัตว์โลกไม่ให้ไปสู่ทุกข์	๓๔
ก) โลกของสัตว์นรก	๓๔
ข) โลกของสัตว์ที่เกิดเป็นเปรตและอสุรกาย	๓๕
ค) โลกของสัตว์ที่เกิดเป็นดิรัจฉาน	๓๖
๓.๑.๔ หิริโอตตปเปะ ส่งเสริมสัตว์โลกให้ไปสู่สุคติ	๓๖
ก) โลกของสัตว์ที่เกิดเป็นมนุษย์	๓๖
ข) โลกของสัตว์ที่เกิดเป็นเทวดา	๓๗
ค) โลกของสัตว์ที่เกิดเป็นพรหม	๔๐
๓.๑.๕ หิริโอตตปเปะ เป็นแก่นของมนุษยธรรม	๔๒
๓.๑.๖ หิริโอตตปเปะ เป็นเทวธรรมทำให้เป็นคนดีงาม	๔๖
๓.๑.๗ หิริโอตตปเปะ เป็นอริยทรัพย์ทำให้เป็นคนประเสริฐ	๔๖
๓.๑.๘ หิริโอตตปเปะ เป็นเหตุให้สืบบังเกิดขึ้นตั้งอยู่อย่างมั่นคง	๔๗
๓.๑.๙ หิริโอตตปเปะเป็นเหตุให้เกิดผลจนบรรลุมุคตนิมิตตัตถสภาวะ	๔๘
๓.๒ ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดหิริโอตตปเปะ	๕๐
๓.๓ ลักษณะของคนผู้ขาดหิริโอตตปเปะและผู้มีหิริโอตตปเปะ	๕๑

๓.๔ กรณีตัวอย่างบุคคลผู้ขาดและผู้มีหิริ โอตตปปะในคัมภีร์และเอกสารอ้างอิง	๕๓
๓.๔.๑ บุคคลผู้ขาดหิริ โอตตปปะ	๕๓
ก) คัมภีร์พระสูตร	๕๔
ข) คัมภีร์อรรถกถา	๕๔
๓.๔.๒ บุคคลผู้มีหิริ โอตตปปะ	๕๕
ก) คัมภีร์พระสูตร	๕๕
ข) คัมภีร์อรรถกถา	๕๕
ค) คัมภีร์วิสุทธิมรรค	๕๖
ง) เอกสารวิชาการ	๕๕
จ) เอกสารสิ่งพิมพ์	๖๐
๓.๕ บทสรุป	๖๑

บทที่ ๔ เทวธรรมอันเป็นฐานในการพัฒนาตนเองและสังคม

๔.๑ เทวธรรมอันเป็นฐานการพัฒนาตนเอง	๖๓
๔.๑.๑ การพัฒนาตนเองในระดับโลกียะ	๖๔
ก) การพัฒนากายและศีล	๖๔
ข) การพัฒนาจิต	๖๔
๔.๑.๒ การพัฒนาตนเองในระดับโลกุตระ	๖๕
ก) การพัฒนาวิชา ๓	๖๕
ข) การพัฒนาวิชา ๘	๖๕
๔.๒ เทวธรรมอันเป็นฐานการพัฒนาสังคม	๖๖
๔.๒.๑ การพัฒนาสังคมระดับครอบครัวให้มีความมั่นคงและมีความสุข	๖๖
ก) การพัฒนาสังคมระดับครอบครัวให้มีจิตสำนึกที่ดี	๖๖
ข) การพัฒนาสังคมระดับครอบครัวให้มีความรับผิดชอบที่ดี	๖๗
ค) การพัฒนาสังคมระดับครอบครัวให้มีหลักการครองเรือนที่ดี	๖๕
๔.๒.๒ การพัฒนาสังคมระดับชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข	๗๐
ก) การพัฒนาสังคมระดับชุมชนให้มีความสุขสวัสดิ์	๗๐
ข) การพัฒนาสังคมระดับชุมชนให้เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม	๗๒
ค) การพัฒนาสังคมระดับชุมชนให้เป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่ดี	๗๔

๔.๒.๓ การพัฒนาสังคมระดับประเทศให้เกิดจิตสำนึกต่อประ โยชน์ส่วนรวม ๗๕

ก) การพัฒนาสังคมระดับประเทศให้ร่วมกันนำพาประเทศชาติ

ไปสู่ความเจริญ ๗๕

ข) การพัฒนาสังคมระดับประเทศให้เป็นผู้นำที่ดีมีคุณธรรม ๗๘

๔.๓ บทสรุป ๗๕

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย ๘๑

๕.๒ ข้อเสนอแนะ ๘๔

บรรณานุกรม ๘๕

ภาคผนวก ๕๕

ประวัติผู้วิจัย ๑๐๕

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อคัมภีร์

๑. การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ คัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๓๕ คัมภีร์ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๖ คัมภีร์ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ คัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นหลัก โดยใช้ระบบย่อคำ ดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.ม.	(บาลี)	=	วินยปิฎก	มหาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขุขฺนฺธวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค (ภาษาไทย)
ม.มฺ.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มุลปณฺณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
ม.มฺ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มุลปิณณาสก (ภาษาไทย)
ม.อุ.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปิณณาสก (ภาษาไทย)
สํ.ส.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก	สังยุตฺตนิกาย	สคฺคาถวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
สํ.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค (ภาษาไทย)

ส.นิ.	(บาลี)	=	สูตรนคปิฎก	ลัทธิสูตรนิกาย	นิทานวคคปาติ (ภาษาบาลี)
ส.นิ.	(ไทย)	=	สูตรคณคปิฎก	ลัทธิสูตรนิกาย	นิทานวรรค (ภาษาไทย)
ส.สพ.	(บาลี)	=	สูตรนคปิฎก	ลัทธิสูตรนิกาย	สพายนวคคปาติ (ภาษาบาลี)
ส.สพ.	(ไทย)	=	สูตรคณคปิฎก	ลัทธิสูตรนิกาย	สพายนวรรค (ภาษาไทย)
ส.ม.	(บาลี)	=	สูตรนคปิฎก	ลัทธิสูตรนิกาย	มหาวารวคคปาติ (ภาษาบาลี)
ส.ม.	(ไทย)	=	สูตรคณคปิฎก	ลัทธิสูตรนิกาย	มหาวารวรรค (ภาษาไทย)
อ.จ.ทก.	(บาลี)	=	สูตรนคปิฎก	อ.จ.สูตรนิกาย	ทกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อ.จ.ทก.	(ไทย)	=	สูตรคณคปิฎก	อ.จ.สูตรนิกาย	ทกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.จ.ติก.	(บาลี)	=	สูตรนคปิฎก	อ.จ.สูตรนิกาย	ติกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อ.จ.ติก.	(ไทย)	=	สูตรคณคปิฎก	อ.จ.สูตรนิกาย	ติกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.จ.จตุกก.	(บาลี)	=	สูตรนคปิฎก	อ.จ.สูตรนิกาย	จตุกกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อ.จ.จตุกก.	(ไทย)	=	สูตรคณคปิฎก	อ.จ.สูตรนิกาย	จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.จ.ปญจก.	(บาลี)	=	สูตรนคปิฎก	อ.จ.สูตรนิกาย	ปญจกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อ.จ.ปญจก.	(ไทย)	=	สูตรคณคปิฎก	อ.จ.สูตรนิกาย	ปญจกนิบาต (ภาษาบาลี)
อ.จ.สตุคก.	(บาลี)	=	สูตรนคปิฎก	อ.จ.สูตรนิกาย	สตุคกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อ.จ.สตุคก.	(ไทย)	=	สูตรคณคปิฎก	อ.จ.สูตรนิกาย	สตุคกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.จ.อฏฺฐก.	(บาลี)	=	สูตรนคปิฎก	อ.จ.สูตรนิกาย	อฏฺฐกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อ.จ.อฏฺฐก.	(ไทย)	=	สูตรคณคปิฎก	อ.จ.สูตรนิกาย	อฏฺฐกนิบาต (ภาษาไทย)
จ.จ.	(บาลี)	=	สูตรนคปิฎก	จ.จ.ทกนิกาย	จ.จ.ทกปาติ (ภาษาบาลี)
จ.จ.	(ไทย)	=	สูตรคณคปิฎก	จ.จ.ทกนิกาย	จ.จ.ทกปาฐะ (ภาษาไทย)
จ.ร.	(บาลี)	=	สูตรนคปิฎก	จ.จ.ทกนิกาย	ร.ม.ปทปาติ (ภาษาบาลี)
จ.ร.	(ไทย)	=	สูตรคณคปิฎก	จ.จ.ทกนิกาย	ธรรมบท (ภาษาไทย)
จ.อิตฺติ.	(บาลี)	=	สูตรนคปิฎก	จ.จ.ทกนิกาย	อิตฺติวคคปาติ (ภาษาบาลี)
จ.อิตฺติ.	(ไทย)	=	สูตรคณคปิฎก	จ.จ.ทกนิกาย	อิตฺติวคค (ภาษาไทย)
จ.วิ.	(บาลี)	=	สูตรนคปิฎก	จ.จ.ทกนิกาย	วิมานวคคปาติ (ภาษาบาลี)
จ.วิ.	(ไทย)	=	สูตรคณคปิฎก	จ.จ.ทกนิกาย	วิมานวัตถุ (ภาษาไทย)
จ.ชา.เอกก.	(บาลี)	=	สูตรนคปิฎก	จ.จ.ทกนิกาย	เอกกนิปาตชาดกปาติ (ภาษาบาลี)
จ.ชา.เอกก.	(ไทย)	=	สูตรคณคปิฎก	จ.จ.ทกนิกาย	เอกกนิบาตชาดก (ภาษาไทย)
จ.ชา.ทก.	(บาลี)	=	สูตรนคปิฎก	จ.จ.ทกนิกาย	ทกนิปาตชาดกปาติ (ภาษาบาลี)
จ.ชา.ทก.	(ไทย)	=	สูตรคณคปิฎก	จ.จ.ทกนิกาย	ทกนิบาตชาดก (ภาษาไทย)

จุ.ชา.ศีตติ.(บาลี)	=	สุตตานุตปิฎก	จุฑาทกนิกาย	ศีตตินิปาตชาดกปาติ (ภาษาบาลี)
จุ.ชา.ศีตติ.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	จุฑาทกนิกาย	ติงสตันนิปาตชาดก (ภาษาไทย)
จุ.ป. (บาลี)	=	สุตตานุตปิฎก	จุฑาทกนิกาย	ปฐิสมภิกขามคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
จุ.ป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	จุฑาทกนิกาย	ปฐิสมภิกขามรรค (ภาษาไทย)
จุ.จริยา. (บาลี)	=	สุตตานุตปิฎก	จุฑาทกนิกาย	จริยาปิฎกปาติ (ภาษาบาลี)
จุ.จริยา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	จุฑาทกนิกาย	จริยาปิฎก (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง. (บาลี)	=	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงคณิปาติ (ภาษาบาลี)
อภิ.สง. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณิ (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย	สมฺมจลวาลาสิณี	สีลกฺขณฐคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
ที.ม.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย	สมฺมจลวาลาสิณี	มหาวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
ที.ปา.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย	สมฺมจลวาลาสิณี	ปาฎิกวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
ม.มฺ.อ. (บาลี)	=	มชฺฌนิมิกาย	ปปฺปญฺจสุทฺธิ	มฺลปณฺณาสกอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.อ. (บาลี)	=	องคฺคตฺตรนิกาย	มโนรธปฺรูณิ	จตุกกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
อง.สคฺคก.อ. (บาลี)	=	องคฺคตฺตรนิกาย	มโนรธปฺรูณิ	สคฺคกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
อง.อฏฺฐก.อ. (บาลี)	=	องคฺคตฺตรนิกาย	มโนรธปฺรูณิ	อฏฺฐกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
อง.นวก.อ. (บาลี)	=	องคฺคตฺตรนิกาย	มโนรธปฺรูณิ	นวกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
จุ.จุ.อ. (บาลี)	=	จุฑาทกนิกาย	ปรมคฺคโชติกา	จุฑาทกปาธอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
จุ.อิติ.อ. (บาลี)	=	จุฑาทกนิกาย	ปรมคฺคทีปนี	อิติวุตฺตคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
จุ.สุ.อ. (บาลี)	=	จุฑาทกนิกาย	ปรมคฺคโชติกา	สุคฺคตนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
จุ.ชา.เอกก.อ. (บาลี)	=	จุฑาทกนิกาย	เอกกนิปาตชาดกอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
จุ.ชา.อสีติ.อ. (บาลี)	=	จุฑาทกนิกาย	อสีตินิปาตชาดกอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
จุ.ม.อ. (บาลี)	=	จุฑาทกนิกาย	สทฺธมฺมปฺปชฺโชติกา	มหานิทฺเทสอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
จุ.จ.อ. (บาลี)	=	จุฑาทกนิกาย	สทฺธมฺมปฺปชฺโชติกา	จูฬนิทฺเทสอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
จุ.ป.อ. (บาลี)	=	จุฑาทกนิกาย	สทฺธมฺมปฺปกาสิณี	ปฐิสมภิกขามคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)

ฎีกาพระสูตรตันตปิฎก

ที.ติ.ฎีกา (บาลี)	=	ทีฆนิกาย	ลีนตลปฏาสนี สีนขณฐคฎีกา	(ภาษาบาลี)
ที.ม.ฎีกา (บาลี)	=	ทีฆนิกาย	ลีนตลปฏาสนี มหาวคฎีกา	(ภาษาบาลี)
ต.ส.ฎีกา (บาลี)	=	ตัญญตคณิกาย	ลีนตลปฏาสนี สคถวคฎีกา	(ภาษาบาลี)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฐิ. (บาลี)	=	วิสุทฐิมคคปกรณ์	(ภาษาบาลี)
-----------------	---	-----------------	------------

วิสุทฐิมรรคมหาฎีกา

วิสุทฐิ.มมหาฎีกา(บาลี)	=	ปรมตมณฐสา	วิสุทฐิมคคมหาฎีกา	(ภาษาบาลี)
------------------------	---	-----------	-------------------	------------

๒. การระบุเลขหมายคัมภีร์พระไตรปิฎก

ในงานวิจัยฉบับนี้ ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นหลัก การอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีใช้ระบบระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ขุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๓๒๑-๓๒๒/๑๒ หมายความว่า การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมปทปาลี ฉบับภาษาบาลี พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑-๓๒๒ หน้า ๑๒ ส่วนพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ขุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๓๒๑-๓๒๒/๑๓๓ หมายความว่า ระบุถึงคัมภีร์สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท ฉบับภาษาไทย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑-๓๒๒ หน้า ๑๓๓ เป็นต้น

๓. การระบุเลขหมายคัมภีร์อรรถกถา

คัมภีร์อรรถกถาในงานวิจัยฉบับนี้ ใช้คัมภีร์อรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๓-๒๕๓๕ การอ้างอิงคัมภีร์นั้น จะระบุคำย่อของคัมภีร์และตามด้วยข้อ/หน้า เช่น ขุ.ชา.เอกก. อ.(บาลี) ๑/๖/๑๘๕ หมายถึง ขุททกนิกาย เอกกนิปาตชาดกอรรถกถา ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๖ หน้า ๑๘๕ เป็นต้น

๔. การระบุเลขหมายคัมภีร์ฎีกา

คัมภีร์ฎีกาในงานวิจัยฉบับนี้ ใช้คัมภีร์ฎีกาฉบับมหาจุฬารฎีกา พ.ศ. ๒๕๓๖ การอ้างคัมภีร์นั้น จะระบุคำย่อของคัมภีร์และตามด้วยข้อ/หน้า เช่น ทิ.ม.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๓๘/๑๕๗-๑๕๘ หมายถึง ทิฆนิกาย ลีนคตปุฎกสนี มหาจุฎฎีกา ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๑๓๘ หน้า ๑๕๗-๑๕๘ เป็นต้น

๕. การระบุเลขหมายคัมภีร์ปกรณ์วิเสส

คัมภีร์ปกรณ์วิเสสในงานวิจัยฉบับนี้ ใช้คัมภีร์ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส พ.ศ. ๒๕๓๕ การอ้างคัมภีร์นั้น จะระบุคำย่อของคัมภีร์และตามด้วย ข้อ/หน้า เช่น วิสุทฐิ.(บาลี) ๒/๔๖๖/๑๐๖ หมายถึง วิสุทฐิมคคปกรณ์ ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๔๖๖ หน้า ๑๐๖ เป็นต้น.

๖. การระบุเลขหมายคัมภีร์วิสุทฐิมรรคมหาฎีกา

คัมภีร์วิสุทฐิมรรคมหาฎีกาในงานวิจัยฉบับนี้ ใช้คัมภีร์ฉบับมหาจุฬาวิสุทฐิมคคมหาฎีกา พ.ศ. ๒๕๓๘ การอ้างคัมภีร์นั้น จะระบุคำย่อของคัมภีร์และตามด้วย ข้อ/หน้า เช่น วิสุทฐิ.มหาฎีกา(บาลี) ๑/๑๘/๖๗ หมายถึง ปรมคตมณชุตา วิสุทฐิมคคมหาฎีกา ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๑๘ หน้า ๖๗ เป็นต้น.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการฝึกฝนพัฒนาตน มีความเชื่อมั่นว่ามนุษย์ทุกคนสามารถที่จะฝึกฝน เรียนรู้ และพัฒนาตนให้มีคุณธรรมตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงจุดสูงสุดของชีวิตได้ ทำให้เป็นบุคคลที่ประเสริฐ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า บุคคลที่ฝึกตนได้แล้ว ประเสริฐกว่าม้าอัสตร ม้าอาชาไนย ม้าสินธพ และช้างใหญ่ที่ได้รับการฝึกหัดจนได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ประเสริฐ หรือบุคคลเมื่อฝึกตนแล้ว จะได้ชื่อว่า เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์^{*}

การฝึกฝนพัฒนาตนของมนุษย์นั้นต้องตั้งอยู่บนหลักไตรสิกขา^๒ คือกายภาวนา ฝึกฝนพัฒนากาย จิตตภาวนา ฝึกฝนพัฒนาจิตใจ และปัญญาภาวนา ฝึกฝนพัฒนาปัญญา^๓ ทำให้ดำเนินชีวิตในทางที่เที่ยง มีจิตใจละอายต่อบาปทุจริต คอรัปชั่น ไม่เอาจริงเอาจังเบียดเบียนซึ่งกันและกัน และเกรงกลัวต่อผลของความชั่วร้าย รู้จักเว้นในสิ่งที่ควรเว้น รู้จักละในสิ่งที่ควรละ ไม่มีพฤติกรรมล้าส่อนทางเพศเหมือนเช่นสัตว์ดิรัจฉานทั่วไปไม่ว่าจะเป็น พ่อ แม่ ญาติพี่น้องของตนเอง ถ้าไม่มีความละอายและความเกรงกลัวต่อบาปทุจริตมีกายทุจริตเป็นต้น เป็นคนเห็นผิด เข้าสู่อบายได้โดยง่าย ดังพระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลที่ละอายในสิ่งไม่ควรละอาย และไม่ละอายในสิ่งที่ควรละอาย และเห็นสิ่งที่ไม่ควรกลัวว่าควรกลัว และเห็นสิ่งที่ควรกลัวว่าไม่ควรกลัว ได้ชื่อว่าเป็นผู้เห็นผิด จะไปบังเกิดในทุคติภูมิ^๔

* พ.ร. (บาลี) ๒๕/๓๒๑-๓๒๒/๗๒, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๓๒๑-๓๒๒/๑๓๓.

^๒ วิมหา. (บาลี) ๑/๔๕/๓๐, วิมหา. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓.

^๓ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๕๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๒.

^๔ พ.ร. (บาลี) ๒๕/๓๑๖-๓๑๗/๗๑, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๓๑๖-๓๑๗/๑๓๒.

จะเห็นได้ว่า เมื่อมนุษย์เราถ้าไม่ได้ฝึกฝน อบรม พัฒนาตน ไม่ดำรงตนอยู่ในทาน ศีล ภาวนา^๕ จะทำให้มีความเห็นแก่ตัว เพราะมีความเห็นผิด การทำผิดทั้งหลักศีลและหลักกรรม ทำตนให้ได้รับความลำบาก ทำสังคมให้ได้รับความเดือดร้อน ส่วนสัปปริสชนที่มีหิริโอตตปเปสมาทานธรรมอันขาวสะอาด เรียกได้ว่าเป็นคนมีเทวธรรมในโลก^๖

ในปัจจุบันนี้ การถามหาหิริและโอตตปเปะมีมากขึ้นในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จาก นายอานันท์ ปันยารชุน อดีตนายกรัฐมนตรี กล่าวเปิดการสัมมนาวิชาการมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาแห่งประเทศไทย มีใจความว่า มนุษย์ในปัจจุบันนี้ มีจำนวนมากที่ขาดความสำนึกในคุณธรรม ไม่มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความคิดทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง มีความเห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่น่าเกลียด น่ากลัว และมีความอดทนต่อเรื่องคอร์รัปชั่นต่ำ จึงทำให้คนไทยที่เคยมีหิริโอตตปเปะ หดหายไป จึงมีความจำเป็นต้องส่งเสริมให้สังคมคนไทยมีหิริโอตตปเปะมากขึ้น เพื่อให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งรอยยิ้ม ไม่แข็งกร้าว ประชาชนคนไทยสามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข^๗

นายแพทย์เกษม วัฒนชัย องคมนตรี ได้กล่าวสุนทรพจน์ในการสัมมนาของมูลนิธิพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ระหว่างประเทศร่วมกับกระทรวงแรงงาน มีความว่า “ความรู้เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ ต้องมีความรู้ทางธรรมเข้ามาเสริม ใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ ไม่ยึดมั่นตัวตนเป็นใหญ่”^๘ การที่คนเราขาดความรู้ทางธรรมมากขึ้น ทำให้สังคมเป็นโรคทางศีลธรรม ดังนายแพทย์เกษม วัฒนชัย องคมนตรีได้กล่าวปาฐกถาเนื่องในวาระครบรอบ ๑๒ ปี องค์การกลาง การเลือกตั้ง เกี่ยวกับโรคทางสังคม โรคทางศีลธรรม มีใจความว่า ความสำส่อนทางเพศ ที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์หน้าหนึ่งทุกวัน และซีดีลามกที่มีกว่าสิบล้านแผ่น จนแพร่ระบาดไปทั่วทั้งบนดอย ฟ้าราบ เมืองและชนบท ความสำส่อนทางเพศนี้ก่อให้เกิดปัญหาการฆ่าข่มขืน ปัญหาการโรค และโรคเอดส์ ปัญหาการมั่วสุมในเด็กวัยรุ่น ส่งผลให้มีพ่อแม่วัยรุ่นนำลูกไปทิ้งในสถานที่ต่างๆ เป็นจำนวนมาก การแก้ปัญหานี้ต้องปลูกฝังให้รู้จักผิดชอบชั่วดี ยึดมั่นในความถูกต้องเที่ยงธรรม และหิริโอตตปเปะ การอายและเกรงกลัวต่อการทำชั่วทำบาป ความกลัวดังกล่าวนี้อาจส่งผลให้คนไม่ทำผิดทำชั่ว และยึดมั่นในความถูกต้องเที่ยงธรรม^๙

^๕ อก.อญจก.(บาลี) ๒๓/๓๖/๑๕๘, อก.อญจก.(ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๔.

^๖ ข.า.เอกก.(บาลี) ๒๗/๖/๒, ข.า.เอกก.(ไทย) ๒๗/๖/๒.

^๗ นายสุวพงศ์ จันผิงเพชร, มติชนรายวัน, (๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๗) : หน้า ๑๕.

^๘ เรื่องเดียวกัน, (๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๗) : หน้า ๑๓.

^๙ เรื่องเดียวกัน, (๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๗) : หน้า ๑๕.

กล่าวได้ว่า การฝึกฝนพัฒนาจิตใจตนเองให้มีหิริความละอายใจต่อบาปทุจริต และ
โอตตปปะความเกรงกลัวต่อผลของความชั่วร้าย จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในสังคมไทยปัจจุบัน

ด้วยความสำคัญของเทวธรรมคือหิริโอตตปปะดังกล่าวข้างต้นทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจ
ที่จะทำการวิจัยหลักธรรมที่ได้ชื่อว่าเป็นจริยธรรมปกป้องคุ้มครองโลก เป็นการรักษาวินัยธรรม
ประเพณีอันดีงามของมวลมนุษยชาติในโลกนี้ไว้ไม่ให้สูญสิ้น เป็นแก่นของมนุษยธรรมในการฝึกฝน
พัฒนาตน และสังคมให้มีจิตใจสูงส่งจนเป็นสมมติเทพ อุปัตติเทพ และวิสุทธิเทพ โดยผู้วิจัย
จะได้ศึกษาวิจัยในพระไตรปิฎกและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนเรื่องเทวธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของเทวธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเทวธรรมในฐานะเป็นกระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนเองและสังคมให้มี
ความสุขทั้งในระดับโลกียะและโลกุตตระ

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษานี้ เป็นการวิจัยทางเอกสาร โดยจะได้ศึกษาวิจัยในคัมภีร์พระไตรปิฎก
อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส คัมภีร์อื่นๆ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กับงานวิจัยในเรื่องนี้
โดยกำหนดขอบเขตของการวิจัยเรื่องเทวธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการศึกษาวิเคราะห์
หลักเทวธรรม ทั้งด้านความหมาย ความสำคัญ ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดหิริโอตตปปะ ลักษณะ
ของผู้ขาดหิริโอตตปปะและผู้มีหิริโอตตปปะ ความสัมพันธ์ระหว่างเทวธรรมกับองค์ธรรมอื่นๆ
และการพัฒนาตนเองและสังคมให้มีความสุข ทั้งระดับโลกียะและโลกุตตระ

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๔.๑ เทวธรรมในงานวิจัยนี้ หมายถึง หิริความละอายใจ โศคตปปะความเกรงกลัว ต่อบาปทุจริตทั้งทางกาย วาจา ใจ เป็นธรรมที่ฝึกฝนพัฒนาตนให้เป็นผู้มีจิตใจสูงส่งเหมือนเทวดา

๑.๔.๒ เทวดาหรือเทพ หมายถึง เทพทั้ง ๓ คือ ๑) สมมติเทพ ได้แก่ พระราชา พระราชเทวี พระราชกุมาร และพระราชกุมารี เป็นต้น ๒) อุปปตติเทพ ได้แก่ เทวดาที่อุปบัติใน เทวโลก ๓) วิสุทธิเทพ ได้แก่ พระศตาคตเจ้า พระอรหันต์ชีณาสพผู้เป็นพระสาวก และพระปัจเจก พุทธเจ้าทั้งหลาย

๑.๔.๓ โลก หมายถึง มวลมนุษย์ที่อาศัยอยู่บนพื้นพิภพนี้

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีเนื้อหาสอดคล้องกับ เรื่องที่จะทำการวิจัย มีดังนี้

๑.๕.๑ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียงไว้ในคัมภีร์ วิสุทธิมรรค ปริงเลทที่ ๑ สิ้นนิเทศว่า วิญญูชนทั้งหลายรับรองกันว่า โศคตปปะและหิริเป็น ปทัฏฐานของศีลนั้น จริงอยู่ ศีลนั้นมีความสะอาดกาย ความสะอาดวาจา ความสะอาดใจเป็นอาการ ปรากฏ ย่อมปรากฏโดยภาวะอันสะอาด ย่อมถึงภาวะอันจะพึงถือเอาได้ ส่วนหิริและโศคตปปะ วิญญูชนทั้งหลายรับรองกันว่าเป็นปทัฏฐานของศีลนั้น อธิบายว่า หิริและโศคตปปะเป็นเหตุใกล้ ของศีล เป็นความจริง เมื่อหิริโศคตปปะมีอยู่ ศีลจึงเกิดขึ้นและดำรงอยู่ เมื่อหิริและโศคตปปะไม่มี ศีลย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ ดังอยู่ไม่ได้เลย^๑

^๑พระพุทธรูปโสณะ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) และคณะ, (กรุงเทพมหานคร : ประชุมพรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๑๒.

๑.๕.๒ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้กล่าวไว้ในธรรมานุกรม ธรรมโฆษณ์ ฉบับประมวลธรรมว่า การปล่อยให้อึดใจมันเลวไป มีความโกรธบ้าง มีความอิจฉาบ้าง มีทิฐิ มานะบ้าง คิดไปในทางต่อต้านด้วยความพยายามบ้าง ยังเป็นเรื่องเสียหายมาก ไม่มีความรู้สึก กลับสนุกสนาน เย่อหยิ่งจองหอง ยกหูชูหาง มันเอร์คอร่อยดี แล้วมันก็ชิน เป็นปีๆ มันก็ไม่ละ กิเลสอันเป็นเครื่องยกหูชูหางนั้นได้ เพราะไม่มีความละอาย ไม่มีความเกรงกลัว นี่มันน่าละอาย ยิ่งกว่าแก้ผ้ากลางถนน สำหรับพระ การให้กิเลสชนิดหยาบๆอย่างนี้เกิดขึ้นมา มันน่าละอายที่สุด มันน่ากลัวยิ่งกว่าการครองหน้าแข้งถลอก ถ้าไม่มีความละอายและความกลัวคือหิริและ โอตตัปปะ ก็ไม่มีความเป็นผู้มีศีล มีสตืออะไรเลย ที่ไกลไปกว่านั้น หิริ ความละอายและโอตตัปปะความกลัวนี้ เรียกว่าเทวธรรม ธรรมะที่ทำให้เป็นเทวดา^๑

๑.๕.๓ พระครูวินัยธรสุเทพ อภิฉจโน พุทธศาสนดรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๐ ได้วิจัยการศึกษาวิเคราะห์เรื่องเทวดาใน พุทธศาสนาเถรวาท สรุปความได้ว่า เทวดาเป็นผู้มีบุญที่เคยทำไว้ในอดีต และสวรรค์ก็คือสถานที่ เป็นที่อยู่ของผู้มีคุณธรรมมาก หรือเป็นที่อยู่ของคนทำกรรมดีเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ และคุณความดี ของเทวดาก็มีระดับต่างกัน นั่นคือมากบ้าง น้อยบ้าง สวรรค์เป็นที่อยู่ของเทวดาก็มีระดับต่างกัน ตามคุณธรรมของเทวดาด้วย ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น ๒ ระดับใหญ่ๆ คือ ระดับโลกียะและระดับ โลกุตตระ เทวดานั้นโดยมากก็เป็นปุณชนเหมือนมนุษย์ และยังคงเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ ถึงแม้จะมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน แต่เทวดาก็มีสิ่งเหมือนกับมนุษย์ เช่นมีการมีเพศสัมพันธ์ อาหาร และอายุขัย แต่สิ่งเหล่านี้ของเทวดาจะประณีตกว่าของมนุษย์ โลกมนุษย์เป็นภูมิที่สัตว์โลกทุกชนิด มาทำกรรมดีกรรมชั่ว เป็นสถานที่ที่คนดีมาสร้างกรรมชั่ว และเป็นสถานที่ผู้เคยประกอบกรรมชั่ว มาสร้างความคิดดี จนสามารถบรรลุมรรค ผล และนิพพาน^๒

^๑พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ธรรมานุกรม ธรรมโฆษณ์ ฉบับประมวลธรรม เล่ม ๑, (ไชยา : สวนโมกขพลาราม, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓๑-๒๓๒.

^๒พระครูวินัยธรสุเทพ อภิฉจโน, การศึกษาวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนดรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๐.

๑.๕.๔ พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโ (วันจันทร์) พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๓ ได้วิจัยเรื่องนรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปความได้ว่า สวรรค์เป็นจุดหมายระดับหนึ่งของผู้ทำความดี โดยการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาได้ระดับหนึ่งจนถึงระดับรูปฌาน ๔ และอรุณฌาน ๔ แต่ไม่ใช่จุดหมายสุดท้ายของผู้กระทำความดีในทางพระพุทธศาสนา สวรรค์คือดินแดนสำหรับเสวยผล กรรมดีระดับโลกียะ ผู้ไปเกิดในสวรรค์ส่วนมากมีความสุขแบบชาวบ้านทั่วไป เสวยสุขที่เจือด้วยความทุกข์ คือมีเศษของความทุกข์ติดอยู่ ผู้ไปเกิดในสวรรค์มักเป็นผู้ที่ได้กระทำบุญด้วยการถวายสิ่งของหรือให้สิ่งของแก่ผู้อื่น หรือมีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ประกอบด้วยอินทรีย์ธรรม ๕ คือความเชื่อ (ศรัทธา) ความเพียร (วิริยะ) ความระลึกได้ (สติ) ความตั้งใจมั่น (สมาธิ) และความรอบรู้ (ปัญญา)^{๓๓}

๑.๕.๕ พระมหานรินทร์ นรากรนิธิกุล ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๔๕ ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์อริยทรัพย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาได้แสดงว่าทรัพย์ภายนอกนั้นเป็นเพียงเครื่องมือที่จะอำนวยความสะดวกให้แก่ชีวิตมนุษย์ เป็นสิ่งเกื้อหนุน หรือสิ่งช่วยให้ชีวิตเป็นอยู่และดำเนินไป คนเราอาศัยทรัพย์ภายนอกเพื่อมีชีวิตที่ดีงาม เป็นปัจจัยให้เข้าถึงจุดหมายอื่นที่ดีกว่า การแสวงหาการครอบครองและการใช้สอยทรัพย์ภายนอก จึงควรมีหลักประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสม นอกจากทรัพย์อันเป็นวัตถุภายนอกแล้ว ยังมีทรัพย์อีกประการหนึ่งที่ต้องดูแลการแสวงหาและครอบครอง หมายถึง ทรัพย์อันประเสริฐ คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ และปัญญา แต่พระสาวกและชาวพุทธนิยมเรียกกันว่า อริยทรัพย์ เพราะเป็นทรัพย์อันประเสริฐ ไม่พินทุ์จะเสื่อมเสียไปเพราะอุทกภัย อัคคีภัย ถูกผู้ปกครองอายัดทรัพย์ ถูกโจรปล้น และถูกทายาทที่ไม่ดีล้างผลาญให้หมดไปได้ ส่วนอริยทรัพย์เป็นทรัพย์ที่ยั่งยืนถาวรคงอยู่กับผู้ปฏิบัติตลอดไป^{๓๔}

๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย

^{๓๓}พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโ (วันจันทร์), นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๓.

^{๓๔}พระมหานรินทร์ นรากรนิธิกุล, การศึกษาวิเคราะห์อริยทรัพย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๕.

๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยแบบศึกษาวิเคราะห์ (Critical Study Research) โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสาร (Documentary Investigation) ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดังนี้

- ๑.๖.๑ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งปฐมภูมิและเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ต้องการศึกษาวิจัย
- ๑.๖.๒ ศึกษาวิเคราะห์อธิบายความและแสดงเหตุผลเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากที่สุด
- ๑.๖.๓ สรุปและนำเสนอผลงานวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๗.๑ ทำให้ทราบหลักคำสอนเรื่อง เทวธรรม ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทได้ถูกต้อง
- ๑.๗.๒ ทำให้ทราบความสำคัญของเทวธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้ถูกต้อง
- ๑.๗.๓ ทำให้ทราบเทวธรรมอันเป็นฐานในการฝึกฝนพัฒนาตนเอง และสังคมให้มีความสุขทั้งในระดับ โลกียะและ โลกุตระ

บทที่ ๒

หลักคำสอนเรื่องเทวธรรมในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาหลักคำสอนเรื่องเทวธรรมในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นเรื่องที่ต้องการเรียนรู้อย่างยิ่ง เพราะสามารถที่จะประดับประดาคนที่ยูบคนโลกนี้ ให้เป็นคนสะอาด ให้เป็นคนดีงาม ให้เป็นคนมีความสงบระงับ ให้เป็นเทพบนโลกมนุษย์นี้ได้ ซึ่งเนื้อหาในบทนี้ จะประกอบไปด้วย ๒ ประเด็นสำคัญ คือ (๑) นิยามและความหมายเรื่องเทวธรรม (๒) หลักเรื่องเทวธรรมในคัมภีร์ต่างๆ จะได้กล่าวตามลำดับดังนี้

๒.๑ นิยามและความหมายเรื่องเทวธรรม

เทวธรรม คือ หิริและโอตตปปะ มีนิยาม ความหมาย บทวิเคราะห์ ซึ่งปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณวิเสส ฎีกापกรณวิเสส อันเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เกรวาท นอกจากนั้นยังปรากฏในคำราชของนักวิชาการพระพุทธศาสนาและคำราชวิชาการ มีข้อความโดยย่อและพิสดาร ดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ คัมภีร์พระไตรปิฎก

เทวธรรม หมายถึง หิริและโอตตปปะ ดังข้อความว่า

“ หิริโอตตปฐมนุสนา สุกกธมมสมาหิตา
สนโต สปปุริสา โลเก เทวธมมาติ วุจฺजे”

แปลความว่า บุคคลผู้มีหิริและโอตตปปะ ได้ชื่อว่าเป็นคนสะอาด เป็นคนมีความสงบระงับ เป็นคนดีงาม จนได้ชื่อว่าเป็นผู้มีเทวธรรมในโลกนี้ คำว่า หิริ คือ กิริยาเป็นเหตุให้ละอาย และ โอตตปปะ คือ กิริยาเป็นเหตุให้เกรงกลัวต่อกายทุจริตเป็นต้น ซึ่งเป็นบาปอกุศล”

* พ.ช.เอกก.(บาลี) ๒๗/๖/๒, พ.ช.เอกก.(ไทย) ๒๗/๖/๓, พ.ช.เอกก.อ.(บาลี) ๑/๖/๑๔๕.

๒ อภิ.สจ.(บาลี) ๓๔/๓๐-๓๑/๒๖, ๓๔-๓๕/๒๗-๒๘, ๑๐๑-๑๐๒/๓๘, อภิ.สจ.(ไทย) ๓๔/๓๐-๓๑/๓๑-๓๓, ๓๔-๓๕/๓๔, ๑๐๑-๑๐๒/๔๕-๔๖.

สรุปได้ว่า เทวธรรมก็คือ หิริและโอตตปปะ มีความหมายว่าเป็นกิริยาอาการที่ละอาย และเกรงกลัวต่อบาปทุจริตทั้งปวง ทำให้ผู้มีหิริโอตตปปะเป็นคนดี เป็นคนสะอาด เป็นคนสงบ เยือกเย็น เป็นคนมีคุณธรรมจนได้ชื่อว่าเป็นเทพในโลคนมนุษย์นี้

๒.๑.๒ คัมภีร์อรรถกถา

พระอรรถกถาจารย์ ได้ขยายความเทวธรรมจากพระสูตรและพระอภิธรรมไว้ว่า

บุคคลที่ได้ชื่อว่ามีเทวธรรมได้นั้น เพราะมีหิริโอตตปปะเป็นรากฐาน เป็นเหตุทำให้เป็นคนดี เป็นเหตุให้ไปบังเกิดในเทวโลก และเป็นเหตุให้ถึงความเป็นผู้บริสุทธิ์อันสูงสุดได้^{๓๖}

คนที่มิหิริละอายใจต่อความชั่วนั้น ถือเอาเหตุภายในตนเป็นที่ตั้ง ถือเอาตนเองเป็นใหญ่ มีความรังเกียจบาปทุจริตเหมือนหญิงสาวรังเกียจ ส่วนคนที่มิโอตตปปะ ยึดถือเอาเหตุภายนอกเป็นที่ตั้ง ถือเอาโลกเป็นใหญ่ สะดุ้งกลัวบาปทุจริต เห็นโทษภัยที่ตัวเองจะได้รับเป็นสำคัญ^{๓๗}

สรุปได้ว่า เทวธรรม มีการเกลียดบาปทุจริตเหมือนหญิงสาวเกลียดชัง มีความเกรงกลัวโทษภัยอันจะเกิดขึ้นแก่ตน และเทวธรรมนั้นเป็นเหตุให้บรรลุถึงความบริสุทธิ์สูงสุดได้

๒.๑.๓ คัมภีร์ฎีกา

พระฎีกาจารย์ได้กล่าวถึงหิริโอตตปปะไว้ในคัมภีร์ฎีกาว่า หิริคือความละอายเป็นธรรม ที่มีในใจ โอตตปปะ คือความสะดุ้งหวาดกลัวเสียต่อบาป^{๓๘} ซึ่งเป็นกิริยาที่ละอายคือรังเกียจบาป เมื่อกล่าวถึงหิริ ก็จัดว่ากล่าวถึงโอตตปปะด้วยเสมอไป หิริปราศจากปัญญาได้ แต่ปัญญาย่อมไม่ปราศจากหิริ ปัญญาที่เนื่องด้วยหิริ จะไม่หวั่นไหวด้วยสิ่งที่เป็นข้าศึก และไม่ย่อหย่อนด้วยภาวะที่ทำให้ไม่ย่อหย่อน^{๓๙} คือมีหิริและโอตตปปะเป็นปทัฏฐาน^{๔๐} คนที่ถือตนเป็นใหญ่ มีการรังเกียจบาป ตั้งตนให้อยู่ในหิริธรรม จึงเป็นคนมีความบริสุทธิ์ได้ ส่วนคนที่ถือโลกเป็นใหญ่ สะดุ้งกลัวบาป ตั้งตนให้อยู่ยังโอตตปปธรรม จึงเป็นคนมีความบริสุทธิ์ได้^{๔๑}

^{๓๖} พ.ช.เอกก.อ.(บาลี) ๑/๖/๑๘๕.

^{๓๗} พ.อติ.อ.(บาลี) ๔๒/๑๘๕.

^{๓๘} ที.ม.ฎีกา(บาลี) ๒/๑๓๘/๑๕๗-๑๕๘.

^{๓๙} ต.ส.ฎีกา(บาลี) ๑/๑๕๗/๒๘๘.

^{๔๐} ที.ส.ฎีกา(บาลี) ๑/๓๐๕.

^{๔๑} ที.ส.ฎีกา(บาลี) ๑/๓๓๘.

จากคำอธิบายในคัมภีร์ฎีกาที่ว่า เมื่อกล่าวถึงหิริก็เป็นอันกล่าวถึงโอตตปปะด้วยนั้น ก็หมายความว่า เมื่อหิริเป็นธรรมที่มีในใจ โอตตปปะก็เป็นธรรมที่มีในใจ เมื่อหิริเป็นกิริยาที่ ละอายรังเกียจบาป โอตตปปะก็เป็นกิริยาที่สะดุ้งกลัวหวาดเสียวต่อบาป เมื่อหิริปราศจากปัญญา แต่ปัญญาข่มไม่ปราศจากหิริ เมื่อหิริไม่หวั่นไหวด้วยสิ่งที่เป็นข้าศึก และไม่ย่อหย่อนด้วยภาวะ ที่ทำให้ไม่ย่อหย่อน โอตตปปะก็ไม่หวั่นไหวด้วยสิ่งที่เป็นข้าศึก และไม่ย่อหย่อนด้วยภาวะที่ทำให้ ไม่ย่อหย่อน และหิริและโอตตปปะ เป็นปทัฏฐานของศีล มีสภาวะรังเกียจและสะดุ้งกลัวต่อบาป คนที่มีหิริ ถือตนเองเป็นใหญ่ ทำให้รังเกียจบาป ส่วนคนที่มีโอตตปปะ ถือโลกเป็นใหญ่ ทำให้ สะดุ้งกลัวบาป ประพาศติคนให้ถึงความบริสุทธิ์ได้

๒.๑.๔ คัมภีร์ปกรณ์วิเสศ

พระอรรถกถาจารย์ ได้กล่าวถึงหิริและโอตตปปะในคัมภีร์ปกรณ์วิเสศ มีทั้งวิเคราะห์ ให้ความหมาย บอกลักษณะของคนมีหิริและโอตตปปะที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ

พระพุทธโฆสาจารย์ วิเคราะห์ คำว่า หิริ ว่า กายทุจฺจริตาทีหิ หิริยตฺติ หิริ ลขฺชาเยติ อธิวณฺเณ. แปลความว่า หิริ คือสภาวะละอายต่อกายทุจฺจริตเป็นต้น คำนี้เป็นชื่อของความละอาย ส่วนโอตตปปะ ท่านได้วิเคราะห์ว่า เตหิเยว โอตฺตปฺปตฺติ โอตฺตปฺปิ. ปาปโต อุพฺเพตฺตเสตฺติ อธิวณฺเณ. แปลความว่า โอตตปปะ คือ สภาวะสะดุ้งกลัวต่อกายทุจฺจริตเป็นต้น คำนี้เป็นชื่อของความสะดุ้งกลัว

พระอรรถกถาจารย์ ได้กล่าวถึงสภาพและหน้าที่ของหิริและโอตตปปะไว้ในคัมภีร์ อภิธัมมวาทราวาทา คตฺถ ปาปโต ชิตฺตฺจนฺตลฺกฺขณา หิริ. โอตฺตาสตลฺกฺขณํ โอตฺตปฺปิ. อุโปปิ ปาปานิ อกรรมโรโส, ปาปโต สงฺโกจนปจฺจุปฺปฏฺจนา, อตฺตการวปรการวปฏฺจนา. อิมํ ธมฺมา โลกปาลาติ ทฺวฏฺทพฺพา. แปลความว่า หิริ มีสภาพละอายต่อบาป โอตตปปะ มีสภาพสะดุ้งกลัวต่อผลของบาป ทั้งสองอย่าง มีหน้าที่ไม่กระทำบาป มีการถอยออกจากบาปเป็นเครื่องปรากฏ มีความเคารพตนและผู้อื่นเป็นเหตุใกล้ ธรรมทั้งสองนี้พึงทราบว่าเป็นธรรมคุ้มครองโลก^{๑๑}

^{๑๑}วิสุทฺธิ.(บาลี) ๒/๔๖๖/๑๐๖.

^{๑๒}พระพุทธทศตเถระ, พระคัมภีร์อภิธัมมวาท, แปลและอธิบายโดย พระคันธสารากิจวงศ์, (จังหวัดลำปาง : ไททรายวันการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๘.

ส่วนในคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ พระอรรถกถาจารย์ ให้ความหมายหิริว่า ละอายคือ รังเกียจ เบื่อหน่ายกายทุจริตเป็นต้น และโอตตปปะ สะดุ้งกลัวต่อกายทุจริตเป็นต้น^{๖๖}

พระฎีกาจารย์ ได้อธิบายเพิ่มเติมจากคัมภีร์ปกรณ์วิเสส บางแห่งกล่าวเฉพาะหิริว่า ให้มีความละอายอวัยวะที่เป็นของลับที่น่าละอาย ไม่ควรเปิดเผย เพราะจะทำให้หิริกำเริบได้^{๖๗} และให้รังเกียจกรรมชั่วเหมือนกับหนทางเขื่อนด้วยอุจจาระและปัสสาวะ^{๖๘} บางแห่งกล่าวถึงทั้งหิริและโอตตปปะว่า หิริ คือ มีความละอาย มีความรังเกียจบาปอกุศล เหมือนกับเห็นตุณแล้วเกิดรังเกียจ ส่วนโอตตปปะคือสะดุ้งกลัวบาปทุจริต เหมือนเห็นความร้อนของไฟแล้วเกิดอาการกลัว^{๖๙}

กล่าวโดยสรุป หิริและโอตตปปะ มีวิเคราะหที่คล้ายคลึงกัน ที่ได้ชื่อว่าหิริ เพราะละอาย รังเกียจ เบื่อหน่าย ต่อกายทุจริตเป็นต้น มีการเคารพตนเองอันเป็นปัจจัยภายในเป็นสำคัญ เหมือนหญิงสาวแรกนุ่ง และได้ชื่อว่าโอตตปปะ เพราะสะดุ้งกลัวต่อกายทุจริตเป็นต้น มีการเคารพผู้อื่นอันเป็นปัจจัยภายนอกเป็นสำคัญ เหมือนกับหญิงแพศยา จึงได้ชื่อว่า เป็นธรรมคุ้มครองโลก

นักวิชาการทางพุทธศาสนาและคำาวิชากร ได้ขยายความทวธรรม คือหิริและโอตตปปะ โดยทำการวิเคราะห์และให้นิยามความหมาย ไว้เป็นจำนวนมาก กล่าวคือ

๑. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ให้ความหมาย คำาว่า หิริ ว่า ความละอายแก่บาป ความละอายแก่ใจ ทั้งที่อยู่ในที่ประชุม หรืออยู่แต่ลำพังผู้เดียว ส่วนโอตตปปะ หมายความว่า ความเกรงกลัว ไม่ใช่เกรงเฉยๆ หรือกลัวเฉยๆ รักอยากประพฤติให้ถูกต้อง เกรงกลัวไม่ประพฤติในสิ่งที่ผิด เหมือนชายหนุ่มหญิงสาวที่รักความดี ความสะอาด ที่นุ่งห่มวัตถุที่สะอาดงดงาม ย่อมหลีกเลี่ยงเกรงกลัวของเน่าของโสโครก^{๗๐}

^{๖๖}พระคันธสาราภิงส์, อภิธรรมมัตถสังคหะ, (จังหวัดลำปาง : โรงพิมพ์ไทยรายวันกราฟฟิค เพลท, ๒๕๔๖), หน้า ๒๘๐-๒๘๑.

^{๖๗}วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๑/๑๘/๖๗.

^{๖๘}วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๑/๑๒๒/๒๕๖.

^{๖๙}วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๒/๔๖๖/๑๕๕.

^{๗๐}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๕๗๒.

๒. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียงคัมภีร์วิสุทธิมรรค สีนีเทศ มีความว่า วิญญูชนทั้งหลายรับรองกันว่า หิริและโอตตปปะเป็นปทัฏฐานของศีล ให้มีความสะอาดกาย ความสะอาดวาจา ความสะอาดใจ ที่ว่าหิริและโอตตปปะ วิญญูชนทั้งหลายรับรองกันว่าเป็นปทัฏฐานของศีลนั้น อธิบายความว่า เมื่อหิริโอตตปปะมีอยู่ ศีลจึงเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ เมื่อหิริและโอตตปปะไม่มี ศีลย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ ตั้งอยู่ไม่ได้เลย^{๑๖} ดังนั้น หิริโอตตปปะจึงเป็นฐานให้มีรักษาศีล เจริญสมาธิ และเจริญปัญญาต่อไป

๓. พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า หิริโอตตปปะ เป็นธรรมมีอุปการะมาก เพราะเป็นกำลังหนุนช่วยส่งเสริมในการบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวางไพศาล เปรียบเหมือนคนมีทรัพย์มาก ย่อมสามารถใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงตนและผู้อื่นให้มีความสุขและบำเพ็ญประโยชน์ได้เป็นอันมาก^{๑๗} หิริโอตตปปะ จึงได้ชื่อว่า อริยทรัพย์ ดีกว่าทรัพย์ดินภายนอกที่สามารถนำติดตัวไปสู่ปรโลกได้

๔. พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวว่า หิริโอตตปปะ เป็นธรรมที่ทำบุคคลให้เป็นเทพ คຸ້ມครองรักษาคณให้อยู่รอดได้ คຸ້ມครองโลกให้อยู่รอดได้^{๑๘} หิริ คือเกลียดกลัวก็ละอายต่อความชั่ว^{๑๙} ได้เปรียบเทียบว่า ถ้านุ่งห่มชนิดไม่ปิดป้องอวัยวะ หิริโอตตปปะก็จะสูญหายไปหมด ถ้ามีเครื่องปกปิดอวัยวะ หิริโอตตปปะก็ยังอยู่ เมื่อไม่นุ่งห่มหรือเกือบจะไม่นุ่งห่ม มันก็ไม่มีหิริโอตตปปะ^{๒๐}

๕. พันเอก ปิ่น มุทุกันต์ ให้ความหมายเทวธรรมว่าเป็นธรรมที่ทำให้คนให้เป็นเทวดา หมายถึงสมาบัติเทวดาในโลกนี้ และอุปบัติเทวดาในโลกสวรรค์^{๒๑}

^{๑๖}พระพุทธโมสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒.

^{๑๗}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๐.

^{๑๘}พุทธทาสภิกขุ, อริยศีลธรรม, (ไชยา : มูลนิธิธรรมทาน, ๒๕๓๘), หน้า ๔๐๘.

^{๑๙}พุทธทาสภิกขุ, เถกิดจธรรม, (ไชยา : มูลนิธิธรรมทาน, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๑.

^{๒๐}พุทธทาสภิกขุ, อตัมมยตาปริทัศน์, (ไชยา : มูลนิธิธรรมทาน, ๒๕๒๐), หน้า ๑๗๔.

^{๒๑}พันเอก ปิ่น มุทุกันต์, ประมวลคัมภีร์ศาสนา สำหรับนักศึกษาและประชาชน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๕), หน้า ๑๕๗.

๖. เปลื้อง ณ นคร ให้ความหมายหิริโอตตปปะไว้ว่า หิริ หมายถึงความละอายใจ ความละอายบาป ความกระดากใจ ความขวยใจต่อบาป^{๒๒} โอตตปปะ หมายถึง ความสะดุ้งกลัว ต่อบาป กลัวความผิด เสียใจในความผิด มักใช้คู่กับหิริว่า หิริโอตตปปะ หมายความว่า ความละอาย และความเกรงกลัวต่อบาป^{๒๓}

พจนานุกรมภาษาบาลี ได้ให้ความหมายเทวธรรมและหิริโอตตปปะ กล่าวคือ

๑. คัมภีร์อภิธานปิปปิกา หรือพจนานุกรมภาษาบาลีแปลเป็นไทย ให้ความหมายของ หิริโอตตปปะไว้ว่า หิริ; ละอาย; กลียคบาป. โอตตปปะ; ปาปภีรดา คือ สะดุ้ง; กลัวบาป^{๒๔}

๒. ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ- สันสกฤต คำว่า หิริ มาจากคำสันสกฤต หริ แปลว่า ความละอาย, กลียค. หิริโอตตปปะ มาจากคำสันสกฤตว่า หริและเอาตตปปะ หมายความว่า ละอายบาปและกลัวบาป^{๒๕}

๓. พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษา ดำริวิชาการทางพุทธศาสนา กล่าวว่า เทวธรรม มาจากคำว่า เทวธมฺม หมายถึง ธรรมของเทวดา, ธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา^{๒๖} ได้ให้ความหมาย หิริ(อิตุ.) คือความละอาย และมีศัพท์ว่า หิริโกปีน (นป.) หมายถึง สิ่งที่ยังหิริให้กำเริบ, สิ่งที่ทำให้เกิดความละอาย โอตตปปะ (นป.) คือความเกรงกลัวต่อบาป, ความสะดุ้งต่อบาป^{๒๗}

^{๒๒} เปลื้อง ณ นคร, พจนะภาษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๕๔๒.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔๖.

^{๒๔} พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราดิวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, คัมภีร์อภิธานปิปปิกา หรือ พจนานุกรม ภาษาบาลีแปลเป็นไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๕๘/๔๓.

^{๒๕} พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๑๓), หน้า ๘๖๕.

^{๒๖} พระอุรคณาธิการ(ชวินทร์ สระคำ), จำลอง สารพัตินึก,ร.ศ.ดร., พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๒๔๐.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒๒.

๔. พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ ฉบับภูมิพล วิเคราะห์ คำว่า หิริ ว่า กายทุจริตาทีหิ หิริยตีติ หิริ; ลชฺชาย เอตํ อธิวณฺ; แปลความว่า หิริคือสภาวะละอายต่อกายทุจริตเป็นต้น คำนี้ เป็นชื่อของความละอาย วิเคราะห์ คำว่า โอตฺตปฺปํ ว่า เตหิเยว โอตฺตปฺปตีติ โอตฺตปฺปิ; ปาปโต อุพฺเพคฺสฺส เอตํ อธิวณฺ. แปลความว่า โอตฺตปฺปะ คือสภาวะสะดุ้งเกรงกลัวต่อบาปทุจริตเหล่านั้น คำว่า โอตฺตปฺปะนั้น เป็นชื่อของความเกรงกลัวต่อบาป^{๒๔}

๕. พจนานุกรม มทร-ไทย ได้ทำการวิเคราะห์ หิริ ว่า หิริยติ ปาปาคิ หิริ. หิริ ธาตุ อธิ ปัจจัย มีความหมายว่า หิริ คือ ความละอายใจต่อบาป, อกุศลวิตกํ หิริยา นิเสเรตีติ หิรินิเสโร มีความหมายว่า ผู้เกลียดกันอกุศลวิตกด้วยหิริ และวิเคราะห์ขยายความต่อว่า อนฺโต อุปฺปนฺนํ อกุศลวิตกํ หิริยา นิเสเรตีติ หิรินิเสโร แปลว่า ผู้เกลียดกันซึ่งอกุศลวิตกอันเกิดขึ้นแล้วในภายใน ด้วยหิริ^{๒๕}

๖. อภิธานวรรณนา วิเคราะห์ หิริ ไว้ว่า หิริยติ ปาปาคิ หิริ(หิริ=ลชฺชาย+อ+อิ) = หิริ แปลความว่า ความละอายจากบาป ชื่อว่า หิริ มีความหมายว่า ศรัทธาเป็นสิ่งที่ดีในกุศลธรรมทั้งหลาย ความละอายใจ ก็เป็นสิ่งที่ดีเช่นเดียวกัน^{๒๖}

๗. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมาย เทวธรรม คือ หิริและโอตฺตปฺปะ หมายถึงธรรมสำหรับเทวดา ธรรมสำหรับทำบุคคลให้เป็นเทวดา^{๒๗} และได้ให้ความหมายหิริและโอตฺตปฺปะไว้ว่า หิริ อ่านว่า หิหริ หมายถึง ความละอายใจ ความละอายบาป โอตฺตปฺปะ หมายถึง ความเกรงกลัวบาป, มักใช้เข้าคู่กับคำหิริ เป็นหิริโอตฺตปฺปะ คำว่า หิริโอตฺตปฺปะ หมายถึงความละอายบาปและเกรงกลัวบาป^{๒๘}

^{๒๔} ฐานิธิภูมิพลโลกิย, พจนานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ ฉบับภูมิพล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิย, ๒๕๓๔), หน้า ๓๗๖๕-๓๗๖๖.

^{๒๕} พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มทร-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสารจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๗๘๒.

^{๒๖} อภิธานวรรณนา, พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประจักษ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑๘.

^{๒๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๔๐.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕๕.

๘. ประมวลศัพทศาสตร์สำหรับนักศึกษาและประชาชน ให้ความหมาย คำว่า หิริ คือ มีความรู้สึกละอายใจ ไม่อยากทำความผิด มีความละอายแก่ใจ ไม่ทำบาปทั้งอยู่ต่อหน้าและลับหลัง ไม่กล้าประพฤติชั่วไม่พัวพันทุจริต มีจิตใจสูงจากสิ่งชั่วร้ายผิดๆ และโอตตปปะ ก็มีกรรมแรงกล้า ความผิดอันจะก่อให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อนไม่เลื่องทำผิดทั้งในที่ลับและที่แจ้ง^{๓๓}

สรุปได้ว่า เทวธรรม ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเถรวาทและคำอธิบายการ มีการวิเคราะห์ และให้ความหมายคล้ายคลึงกัน คือ เทวธรรม ได้แก่ธรรมสำหรับทำบุคคลให้เป็นเทวดา ได้แก่ หิริ ความละอายแก่ใจ ความเหนียมใจ ความขวยใจ เกิดความบาปทุจริตมีกายทุจริตเป็นต้น ไม่ว่าจะ อยู่คนเดียวหรืออยู่ในที่ชุมนุมชนก็ตาม เหมือนหญิงสาวแรกเริ่มที่มีความเหนียมอาย รังเกียจ สัตว์เลื้อยคลานมีงูเป็นต้น รังเกียจถึงสกปรกมีอุจจาระเป็นต้น และโอตตปปะ กรรมแรงกล้าความชั่ว เหมือนความหวาดกลัวของหญิงแพศยา ความหวาดกลัวต่ออสรพิษ และความหวาดกลัวต่อเปลวไฟ

๒.๒ หลักเรื่องเทวธรรมในคัมภีร์ต่างๆ

เทวธรรมมีปรากฏในพระไตรปิฎกคือ คัมภีร์พระวินัย คัมภีร์พระสูตร และคัมภีร์ พระอภิธรรม โดยเป็นหลักธรรมสำหรับพุทธบริษัทฝึกหัด กาย วาจา และใจ ในการดำเนินชีวิต ให้มีความดีงาม มีความสุข มีความเจริญ ให้ไปบังเกิดในเทวโลก และให้บรรลุถึงพระนิพพาน

หลักเทวธรรมคือหิริและ โอตตปปะ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก บางแห่งจะมาเพียงหิริ บางแห่งจะมาเพียงโอตตปปะ บางแห่งก็มาพร้อมกันทั้งหิริและ โอตตปปะ และบางแห่งมาพร้อมกับ องค์ธรรมอื่นๆ จะกล่าวตามลำดับ ดังนี้

คัมภีร์พระวินัย เทวธรรมมาพร้อมกันทั้งหิริและ โอตตปปะ และมีจำนวนไม่มากนัก

คัมภีร์พระสูตร เทวธรรมมีทั้ง ๕ นิกาย กล่าวคือ

(๑) ทีฆนิกาย เทวธรรมมาพร้อมองค์ธรรมอื่น คือ พลธรรม ๕ และพลธรรม ๗

(๒) มัชฌิมนิกาย เทวธรรมมาพร้อมกันทั้งหิริโอตตปปะ มาพร้อมกันทั้งหิริพละ และ โอตตปปะพละ และมาพร้อมกันองค์ธรรมอื่น คือ สัปปริสธรรม ๗

^{๓๓} พันเอก ปิ่น มุกกันต์, ประมวลศัพทศาสตร์สำหรับนักศึกษาและประชาชน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๕), หน้า ๖๖๑.

(๓) สังขัตตนิคาย เทวธรรมมาพร้อมกันกับองค์ธรรมอื่นๆ คือ สัมปปริสธรรม ๑ พลธรรม ๑ ศรัทธา ทานที่เป็นกุศล และสติเป็นตัวนำทางให้บรรลุมุติญาณทัสสนะ

(๔) อังคุตตรนิคาย เทวธรรมมาเฉพาะโอตคัพปะอย่างเดียว มาพร้อมกันทั้งหิริ และโอตคัพปะ และมาพร้อมกับองค์ธรรมอื่น คือ สัมปปริสธรรม ๑ พลธรรม ๕ พลธรรม ๑

(๕) ขุททกนิคาย เทวธรรมมาเพียงหิริหรือโอตคัพปะอย่างเดียว มาพร้อมกันทั้งหิริ และโอตคัพปะ และมาพร้อมกับองค์ธรรมอื่น คือความปรารถนาความเพียร และพลธรรม

คัมภีร์พระสูตร เทวธรรมที่มาเพียงหิริอย่างเดียวมีในขุททกนิคาย ที่มาเพียงโอตคัพปะอย่างเดียวมีในอังคุตตรนิคาย ที่มาทั้งหิริและโอตคัพปะมีในทั้ง ๕ นิกาย และที่มาพร้อมกันกับองค์ธรรมอื่น มีมาในทั้ง ๕ นิกายเช่นเดียวกัน

คัมภีร์พระอภิธรรม เทวธรรมมาพร้อมกันทั้งหิริและโอตคัพปะ และมาร่วมกับองค์ธรรมอื่น คือพลธรรม ในกามาวจรกุศลจิต รูปาวจรกุศลจิต อรูปาวจรกุศลจิตและโลกุตตรจิต ซึ่งจัดเป็นสังขารชั้น

ผู้วิจัยจะได้จัดหลักเทวธรรมในคัมภีร์พระวินัย คัมภีร์พระสูตร และคัมภีร์พระอภิธรรม ออกเป็นหมวดหมู่ ในด้านเป็นเหตุให้เกิดความดีงาม ความสุข ความเจริญในโลกนี้ ในด้านเป็นเหตุให้ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ และในด้านเป็นเหตุให้บรรลุมุตินิพพาน ในชาตินี้และชาติต่อไป

๒.๒.๑ คัมภีร์พระวินัย

คัมภีร์พระวินัย พระผู้มีพระภาคได้ตรัสหลักเทวธรรม มาร่วมกับองค์ธรรมอื่นไว้เพื่อความดีงาม ความเรียบร้อยของพระภิกษุสงฆ์ว่า ภิกษุจะต้องประกอบด้วยองค์ ๕ คือ มีศรัทธา (ศรัทธา) มีความละอายต่อบาป (หิริ) มีความเกรงกลัวบาป (โอตคัพปะ) มีความเพียรอันปรารถนาแล้ว (อารัททวิริยะ) มีสติมั่นคง (อุปปฐิตสติ) จึงสามารถให้อุปสมบทแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา ให้นิสสัยแก่พระภิกษุ ให้นิสสัยแก่สามเณรอุปัฏฐากได้^{๓๔} และอยู่โดยไม่ต้องถือนิสสัยได้^{๓๕}

สรุปได้ว่า เทวธรรมที่มาในคัมภีร์พระวินัย พระผู้มีพระภาคตรัสไว้เพื่อเป็นคุณสมบัติของพระภิกษุในการให้อุปสมบท ให้นิสสัยแก่ภิกษุสามเณร ให้สามเณรอุปัฏฐากได้ และการอยู่โดยไม่ต้องถือนิสสัย

^{๓๔}วิ.ม.(บาลี) ๔/๘๔/๕๔, ๘๕/๕๘, วิ.ม.(ไทย) ๔/๘๔/๑๒๕, ๘๕/๑๓๓.

^{๓๕}วิ.ม.(บาลี) ๔/๑๐๓/๑๑๖, ๑๐๔/๑๑๘, วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๐๓/๑๕๘-๑๕๙, ๑๐๔/๑๖๒.

๒.๒.๒ คัมภีร์พระสูตร

คัมภีร์พระสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสทวารธรรม ที่มาเฉพาะหิริและโอตตปปะบั้ง มาพร้อมกันทั้งหิริโอตตปปะ และมาร่วมกับองค์ธรรมอย่างอื่น เป็นเหตุให้เกิดความดีงาม ความสุข ความเจริญในโลกมนุษย์นี้ เป็นเหตุให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ในโลกหน้า และเป็นเหตุให้บรรลุนิพพานคือความดับทุกข์ในชาตินี้และชาติต่อไป ดังต่อไปนี้

ก. คัมภีร์ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ทวารธรรมที่มาร่วมกับองค์ธรรมอย่างอื่น เป็นเหตุให้เกิดความดีงาม ความสุข ความเจริญในโลกนี้ เป็นเหตุเกื้อกูลให้บังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ และเป็นพระสัทธรรมที่ให้บรรลุนิพพานพิเศษ กล่าวคือ

๑) ทวารธรรมที่มารวมองค์ธรรมอื่นๆ เป็นเหตุให้เกิดความดีงาม ความสุข ความเจริญเพียงอย่างเดียวไม่มีความเสื่อมเลยในโลกนี้ ดังข้อความปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกาย มีความว่า ทวารธรรม คือหิริโอตตปปะ ได้ชื่อว่าเป็นอริยทรัพย์ของพระพุทธเจ้า เพราะพระองค์มีทรัพย์คือศรัทธา (สัทธานะ) ทรัพย์คือศีล (ศีลธนะ) ทรัพย์คือหิริ (หิริธนะ) ทรัพย์คือโอตตปปะ (โอตตปปะธนะ) ทรัพย์คือสุตะ (สุตธนะ) ทรัพย์คือจาคะ (จาคธนะ) ทรัพย์คือปัญญา (ปัญญานะ) จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก^{๑๖}

ทวารธรรมคือหิริโอตตปปะ ได้ชื่อว่าเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก เพราะว่า เป็นทรัพย์อันประเสริฐ^{๑๗} เป็นพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๑๘}

๒) ทวารธรรมที่มารวมองค์ธรรมอื่น เป็นไปเพื่อบรรลุนิพพานพิเศษ ดังข้อความปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกาย กล่าวคือ

ทวารธรรมที่มารวมกับพลธรรม กล่าวคือ กำลังคือศรัทธา (สัทธาพละ) กำลังคือหิริ (หิริพละ) กำลังคือโอตตปปะ (โอตตปปะพละ) กำลังคือการฟังมาก (พหูสูตพละ) กำลังคือความเพียร (วิริยพละ) กำลังคือสติ (สติพละ) กำลังคือปัญญา (ปัญญาพละ)^{๑๙} ซึ่งเป็นพระสัทธรรมที่เป็นไปในฝ่ายคุณพิเศษให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน^{๒๐}

^{๑๖}ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๒๒๒/๑๔๐-๑๔๑, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๒๒/๑๔๑.

^{๑๗}ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๕๗/๒๕๘-๒๕๙, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๕๗/๓๕๘.

^{๑๘}ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๕๗/๒๕๘-๒๕๙, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๕๗/๓๕๘.

^{๑๙}ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๓๑/๒๒๒, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๓๑/๓๓๑.

^{๒๐}ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๕๗/๒๕๙, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๕๗/๓๕๙.

สรุปได้ว่า คัมภีร์ทีมนิกาย เทวธรรมที่มาพร้อมกับองค์ธรรมอื่น เป็นเหตุให้เกิดความดีงาม ความสุข ความเจริญเพียงอย่างเดียว เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก เพราะว่าเป็นทรัพย์อันประเสริฐ ให้ความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย และเป็นพระสัทธรรมที่ให้อบรมคุณวิเศษ

ข. คัมภีร์มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ เทวธรรมมาพร้อมกันทั้งหิริและโอตตปปะ และมาพร้อมกับองค์ธรรมอื่นๆ ที่เป็นเหตุให้เกิดความดีงาม ความสุข ความเจริญเพียงอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมในโลกนี้ และความเป็นใหญ่ในโลกสวรรค์หรือโลกมนุษย์ กล่าวคือ

๑) เทวธรรมที่มาพร้อมกันทั้งหิริและโอตตปปะ เป็นเหตุให้เกิดความดีงาม ความสุข ความเจริญในโลกนี้ ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย กล่าวคือ

พระเจ้าศากยะ ได้นิมนต์พระผู้มีพระผู้มีพระภาค ขณะที่ยังประทับอยู่ ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ โดยใช้ห้องพระโรงที่สร้างเสร็จใหม่ๆ เป็นที่รับนิมนต์ฉันภัตตาหารเป็นปฐมฤกษ์ เพราะทรงเห็นว่า พระผู้มีพระภาคทรงให้ความสำคัญแก่พระอรียสาวก ในพระธรรมวินัย ผู้มีหิริโอตตปปะ คือความละอาย ความสะดุ้งกลัว กายทุจริต วาจทุจริต และมโนทุจริต^{๔๑}

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า หิริความละอายและโอตตปปะความเกรงกลัวต่อบาปทุจริต เป็นทางหลีกเลี่ยง เป็นทางเพื่อดับสนิทสำหรับบุคคลผู้ไม่ละอายและไม่เกรงกลัวบาป เปรียบเสมือนทางที่ราบเรียบมิไฉ่วเพื่อใช้เป็นแนวทางหลีกเลี่ยงทางที่ขรุขระ ทำน้ำที่ราบเรียบมิไฉ่วเพื่อใช้เป็นทางหลีกเลี่ยงทำน้ำที่ขรุขระ^{๔๒}

เทวธรรมที่มาพร้อมกันกับองค์ธรรมอื่นๆ เป็นเหตุให้บังเกิดเป็นใหญ่ในโลกสวรรค์หรือโลกมนุษย์ ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มีความว่า พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายในคืนพระจันทร์เต็มดวง เมื่อคราวประทับ ณ ปราสาทของมิตรา มาตา ในบุพพาราม กรุงสาวัตถี มีความว่า สัตบุรุษผู้มีศรัทธา มีหิริ มีโอตตปปะ มีสุตะมาก ปราศจากความเพียร มีสติตั้งมั่น และมีปัญญา จะทำให้เป็นผู้ภักดีต่อสัตบุรุษ มีสมณพราหมณ์เป็นมิตรสหาย ไม่คิดเบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น มีถ้อยคำเว้นขาดจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ มีการกระทำไม่มาสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติดิฉินในกาม มีทิวฐิว่า ทานที่ให้แล้วมีผล ผลวิบากแห่งกรรมดีกรรมชั่วมี โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดาบิดามีคุณ

^{๔๑}ม.ม.(บาลี) ๑๓/๒๕/๒๐, ม.ม.(ไทย) ๑๓/๒๕/๒๘.

^{๔๒}ม.ม.(บาลี) ๑๒/๘๕/๖๐, ม.ม.(ไทย) ๑๒/๘๕/๗๗.

สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมีอยู่ สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้า ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งมีอยู่ในโลก ให้ทานโดยเคารพ ให้ทานด้วยมือของตน ให้ทานด้วยความนอบน้อม ให้ทานอย่างบริสุทธิ์ หลังจากตายแล้วย่อมบังเกิดในคติของสัตว์บุรุษ คือความเป็นใหญ่ในหมู่เทวดาหรือในหมู่มนุษย์^{๔๓}

สรุปได้ว่า คัมภีร์มัชฌิมนิกาย เทวธรรมที่มาร่วมกันทั้งหิริและโอตตปปะ เป็นเหตุให้เกิดความดีงาม ความสุข ความเจริญในโลกนี้ และที่มาร่วมกับสัปปริสธรรม ทำให้เป็นคนมีความคิดดี มีถ้อยคำดี และมีการกระทำดี จึงนำไปบังเกิดในโลกสวรรค์หรือโลกมนุษย์

ก. คัมภีร์สังยุตตนิกาย นิทานวรรค สคาถวรรค และสหยตนวรรค เทวธรรมที่มาร่วมกันกับองค์ธรรมอื่นๆ กล่าวคือ

๑) เทวธรรมที่มาร่วมกับองค์ธรรมอื่น เป็นเหตุให้มีแต่ความดีงาม มีความสุข มีความเจริญอย่างเดียวนั้น ไม่มีความเสื่อมเลย ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์สังยุตตนิกาย กล่าวคือ

พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า มนุษย์ทั้งหลาย คบค้าสมาคมโดยธาตุอย่างเดียวกัน คือมีหิริโอตตปปะ มีศรัทธา มีสุตะมาก ปรารภความเพียร มีสติมั่นคง มีปัญญา การคบค้าสมาคมกันอย่างนี้มีมาแล้วทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต^{๔๔} จะเห็นได้ว่า มนุษย์ที่ประกอบด้วยธรรมเหล่านั้น เขาหวังแต่ความเจริญในกุศลธรรมทั้งหลาย หวังความเสื่อม ไม่ได้เลย^{๔๕}

๒) เทวธรรมที่มาร่วมกับองค์ธรรมอื่นๆ เป็นเหตุให้นำไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์สังยุตตนิกาย กล่าวคือ

มาตุคามที่ประกอบด้วยศรัทธา หิริ โอตตปปะ ไม่โกรธ ไม่ผูกโกรธ ไม่ริษยา ไม่ตระหนี่ ไม่ประพฤตินอกใจ มีศีล มีการฟังมาก ปรารภความเพียร มีสติตั้งมั่น หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๔๖}

^{๔๓}ม.อ.(บาลี) ๑๔/๕๑-๕๒/๓๓-๓๔, ม.อ.(ไทย) ๑๔/๕๑-๕๒/๑๐๔-๑๐๕.

^{๔๔}ม.อ.(บาลี) ๑๔/๕๑-๕๒/๓๓-๓๔, ม.อ.(ไทย) ๑๔/๕๑-๕๒/๑๐๔-๑๐๕.

^{๔๕}ส.นิ.(บาลี) ๑๖/๑๕๐/๑๕๖-๑๕๗, ส.นิ.(ไทย) ๑๖/๑๕๐/๒๔๕-๒๔๖.

^{๔๖}ส.สพ.(บาลี) ๑๘/๒๕๔-๒๕๖/๒๒๒-๒๒๓, ส.สพ.(ไทย) ๑๘/๒๕๔-๒๕๖/๓๒๒-๓๒๓.

๓) เทวธรรมที่มาพร้อมกับองค์ธรรมอื่นๆ เป็นเหตุให้เข้าใกล้พระนิพพาน พ้นทุกข์ทั้งปวง ดังข้อความปรากฏในคัมภีร์สังยุตตนิกาย มีความว่า เทวคามาทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า พระองค์จักออกไปจากราวป่ามาหลงไหล ก็ก่อกองไปด้วยหมุ่นางอัปสร เป็นที่อยู่อาศัยของหมู่มีสาธได้ อย่างไรก็ตาม พระองค์ตรัสตอบว่า สตรีหรือบุรุษสามารถไปใกล้นิพพาน ด้วยบริกรรมเป็นลือ มีหิริเป็นฝาประทุน มีสติเป็นเกาะ^{๔๗}

พระผู้มีพระภาค เมื่อครั้งตรัสกับกสิการทวาชะ ได้เปรียบเทียบพระองค์ก็เป็นชาวนาเช่นเดียวกัน วิธีการทำนาของพระองค์นั้น ใช้ศรัทธาเป็นพีช ความเพียรเป็นฝน ปัญญาเป็นแอก และโล หิริเป็นงอนโล ใจเป็นเชือก สติเป็นผาลและประดัก คายหญ้า(วาจาสับปลับ) ด้วยคำสัตย์ ความสงบเสงี่ยมช่วยให้งานเสร็จเร็ว ความเพียรของเราช่วยนำฐานะ ไปให้ถึงความเกษมจากโยคะ ที่ซึ่งบุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก การทำนองอย่างนี้จะมืผลเป็นอมตะ ทำให้พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้^{๔๘}

พระผู้มีพระภาค ตรัสเรียกเทวธรรมว่าเป็นส่วนประกอบของยานอันประเสริฐ กล่าวคือ อริยมรรคมีองค์ ๘ จึงเรียกว่า พรหมยานบ้าง ธรรมยานบ้าง และรตพิชัยสงครามอันยอดเยี่ยม รดคันนี้ประกอบด้วยศรัทธาและมีปัญญาเป็นแอก มีหิริเป็นงอนโล มีใจเป็นเชือก มีสติเป็นนายสารถิ มีศีลเป็นเครื่องประดับ มีฉานเป็นเพลา มีความเพียรเป็นลือ มีอุเบกขาเป็นพูป (ที่ยึดแอก) มีความไม่ยากได้เป็นประทุน จึงได้ชื่อว่า เป็นยานอันประเสริฐ เพื่อนำให้พ้นจากทุกข์ทั้งปวง^{๔๙}

สรุปได้ว่า คัมภีร์สังยุตตนิกาย เทวธรรมที่มาพร้อมกันกับองค์ธรรมอื่นๆ เป็นเหตุให้เกิดความดีงาม ความสุข ความเจริญในโลกนี้ เป็นเหตุให้ไปบังเกิดสวดยสมบัติในสุคติโลกสวรรค์ และทำให้เข้าใกล้พระนิพพาน พ้นจากทุกข์ทั้งปวง

ง. คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต จตุกกนิบาต ปัญจนินบาต และสัตตกนิบาต เทวธรรมมีมาเพียงโอตคัปปะอย่างเดียว มาพร้อมกันทั้งหิริและโอตคัปปะ และมาพร้อมกันกับองค์ธรรมอื่นๆ กล่าวคือ

๑) เทวธรรมมาพร้อมกันทั้งหิริและโอตคัปปะ เป็นเหตุให้มีแต่ความดีงาม มีความสุข มีความเจริญ ไม่มีความเสื่อมในโลกนี้ ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย กล่าวคือ

^{๔๗} ต.ส.(บาลี) ๑๕/๔๖/๓๗, ต.ส.(ไทย) ๑๕/๔๖/๖๐.

^{๔๘} ต.ส.(บาลี) ๑๕/๑๕๗/๒๐๗, ต.ส.(ไทย) ๑๕/๑๕๗/๒๔๔.

^{๔๙} ต.ม.(บาลี) ๑๕/๔/๕, ต.ม.(ไทย) ๑๕/๔/๗.

หิริและโอตตปเป เป็นจริยธรรมคุ้มครองสัตว์โลก^{๕๐} ไม่ให้สัตว์โลกมีความเดือดร้อน รุนแรง ทำให้สัตว์โลกดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข จนได้ชื่อว่าเป็นสุกกธรรม ที่ทำให้โลกนี้มีความสะอาด ปราศจากสิ่งสกปรกคือความชั่ว ความทุจริตทั้งปวง

หิริโอตตปเป ทำให้บุคคลเป็นสัตบุรุษและยิ่งกว่าสัตบุรุษ ตนเองจะต้องมีและชักชวนผู้อื่นให้มีหิริ มีโอตตปเป เป็นพหูสูต ปราศจากความเพียร มีสติ และมีปัญญา^{๕๑}

กุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา ไม่ทำสิ่งที่เบียดเบียนกุศลธรรมเพราะมีหิริและโอตตปเป ทำสิ่งที่เบียดเบียนกุศลธรรมเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุนั้นได้ชื่อว่าสามารถรักษาศีลได้ เพราะไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต^{๕๒}

หิริโอตตปเป ได้ชื่อว่าเป็นทรัพย์อันประเสริฐ กว่าทรัพย์มหาศาลของมหาราชหรือผู้เป็นหลานของโรหมเศรษฐีผู้มั่งคั่งด้วยทรัพย์สิน มีทองคำตั้งแสนหนึ่งและมีเงินอีกนับไม่ถ้วน แต่พระผู้มีพระภาคตรัสสรรเสริญว่า ผู้ใดจะเป็นสตรีหรือบุรุษก็ตาม มีทรัพย์ คือ สัตถา สีส หิริ โอตตปเป สุตะ จาคะ และปัญญา เป็นของไม่ทั่วไปแก่ไฟ น้ำ พระราชา โจร และทายาท ผู้ไม่เป็นที่รัก แต่ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีทรัพย์มาก ไม่มีใครจะชนะได้ทั้งในโลกสวรรค์และโลกมนุษย์^{๕๓}

บุคคลผู้มีหิริโอตตปเปย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย^{๕๔} ส่วนภิกษุในธรรมวินัยที่มีหิริโอตตปเป มีความรักความเคารพแรงกล้า เข้าไปหาครูแล้วสอบถามไต่ถามเนื้อความพระพุทธรพจน์ จึงได้ชื่อว่าเปิดเผยธรรมที่ยังไม่ได้เปิดเผย ทำธรรมให้ง่าย และบรรเทาความสงสัยในพระสัทธรรมได้^{๕๕} ภิกษุผู้มีหิริมีโอตตปเปอย่างนี้ จึงเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย^{๕๖}

๒) เทวธรรมมาพร้อมกันกับองค์ธรรมอื่น เป็นเหตุให้มีแต่ความดีงาม ความสุข ความเจริญ ไม่มีความเสื่อมในโลกนี้ ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย กล่าวคือ

^{๕๐} อัง.ทุก.(บาลี) ๒๐/๘/๕๑, อัง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๘/๖๓.

^{๕๑} อัง.จตุกก.(บาลี) ๒๑/๒๐๒/๒๔๔-๒๔๕, อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๒๐๒/๓๒๑.

^{๕๒} อัง.ปณจก.(บาลี) ๒๒/๗/๖, อัง.ปณจก.(ไทย) ๒๒/๗/๑๐.

^{๕๓} อัง.สตุดก.(บาลี) ๒๓/๗/๖, อัง.สตุดก.(ไทย) ๒๓/๗/๑๓-๑๔.

^{๕๔} อัง.สตุดก.(บาลี) ๒๓/๑/๑, อัง.สตุดก.(ไทย) ๒๓/๑/๒.

^{๕๕} อัง.สตุดก.(บาลี) ๒๓/๒/๑๒๘, อัง.สตุดก.(ไทย) ๒๓/๒/๑๕๖.

^{๕๖} อัง.สตุดก.(บาลี) ๒๓/๓/๑๓๐, อัง.สตุดก.(ไทย) ๒๓/๓/๒๐๐.

ภิกษุที่มีศรัทธา มีhiri มีโศคตปปะ ปรารภความเพียรและมีปัญญา เป็นผู้มีความเคารพยำเกรง ตั้งมั่นในพระสัทธรรม อาจถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ในธรรมวินัยนี้ได้ ทั้งยังเป็นที่ยรักเป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพและเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย^{๕๓} ภิกษุผู้ตั้งอยู่ในธรรมเหล่านั้น พึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย^{๕๔}

๓) เทวธรรมที่มาพร้อมกันทั้งหิริและโศคตปปะ เป็นเหตุให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย กล่าวคือ

หิริโศคตปปะเป็นเทวธรรมให้ผู้ประพฤติดูเป็นสุข เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมของเสขะบุคคล หลังจากตายแล้ว ย่อมดำรงอยู่ในโลกสวรรค์^{๕๕} และบุคคลผู้มีหิริโศคตปปะ ทำให้อยู่เป็นสุขไม่เดือดร้อน ไม่คับแคบใจ ไม่ร้าวร้อนในภพนี้ หลังจากตายแล้วไปสู่สุคติ^{๕๖}

๔) เทวธรรมที่มาพร้อมกับองค์ธรรมอื่น เป็นเหตุนำไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ดังปรากฏในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย กล่าวคือ

บุคคลผู้มีศรัทธา มีศีล มีหิริ มีโศคตปปะ เปรียบเสมือนได้รับการอัญเชิญขึ้นไปประดิษฐานไว้ในสรวงสวรรค์^{๕๗} หรือบุคคลที่มีหิริ ละอายต่อบาปอกุศลแล้ว ตั้งใจให้ทานที่สัตบุรุษเคยดำเนินมาแล้ว ซื่อว่าเป็นทางนำบุคคลไปสู่เทวโลกได้^{๕๘}

๕) เทวธรรมมีมาเฉพาะโศคตปปะอย่างเดียวนั้น เป็นเหตุให้ใกล้พระนิพพาน พ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย กล่าวคือ

บุคคลที่มีโศคตปปะ ความเกรงกลัวต่อบาปแล้ว แม้จะกำลังเดิน กำลังยืน กำลังนั่ง กำลังนอน หรือตื่นอยู่ก็ตาม จะไม่มีความเพ่งเล็งอยากได้ของเขา ไม่มีความคิดร้าย ละความหดหู่ และเชื่องซึม ความฟุ้งซ่าน ความร้อนใจ ความลังเลสงสัยได้ ปรารภความเพียรตลอดเวลา มีสติมั่นคง ไม่หลงลืม มีกายสงบไม่กระสับกระส่าย มีจิตแน่วแน่เป็นสมาธิ อุทิศกายและใจต่อเนื่องตลอดไปจนกว่าจะบรรลुพระนิพพาน^{๕๙}

^{๕๓} อัง.ปมจก.(บาลี) ๒๒/๘/๓, อัง.ปมจก.(ไทย) ๒๒/๘/๑๐.

^{๕๔} อัง.สตคก.(บาลี) ๒๓/๒๕/๒๐-๒๑, อัง.สตคก.(ไทย) ๒๓/๒๕/๓๕-๔๐.

^{๕๕} อัง.ทุก.(บาลี) ๒๐/๕๔/๘๐, อัง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๕๔/๑๐๘.

^{๕๖} อัง.ปมจก.(บาลี) ๒๒/๔/๓, อัง.ปมจก.(ไทย) ๒๒/๔/๕-๖.

^{๕๗} อัง.จตุกก.(บาลี) ๒๑/๒๑๕/๒๕๔, ๒๒/๒๕/๒๕๓, อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๒๑๕/๓๓๖, ๒๒/๒๕/๓๔๓.

^{๕๘} อัง.สตคก.(บาลี) ๒๓/๓๒/๑๕๔, อัง.สตคก.(ไทย) ๒๓/๓๒/๒๘๘.

^{๕๙} อัง.จตุกก.(บาลี) ๒๑/๑๒/๑๖-๑๗, อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๑๒/๒๒-๒๓.

๖) เทวธรรมที่มาพร้อมกันทั้งหิริและโอตตปปะ เป็นเหตุให้ใกล้พระนิพพาน พ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย กล่าวคือ

หิริโอตตปฐสูตร พระผู้มีพระภาค ตรัสถึงหิริและโอตตปปะไว้ว่า เมื่อมีหิริโอตตปปะ สมบูรณ์ เป็นเหตุให้เกิดอินทรีย์สังวร สีล สัมมาสมาธิ ขณิกสมาธิ ทสสนะ นิพพิทาวีระ และวิมุตติญาณทัสสนะที่สมบูรณ์ได้ เปรียบเหมือนคันไม้ที่มีกิ่ง ใบสมบูรณ์ แล้วสะบัด เปลือก กระพี้ หรือแม้แต่แก่นของต้นไม้ นั้น ก็ย่อมจะบริบูรณ์ไปด้วยเช่นกัน^{๖๔}

อริยสาวกผู้มีความละอาย ย่อมละอกุศล เจริญกุศล ละธรรมที่มีโทษ เจริญธรรมที่ไม่มีโทษ บริหารตนให้บริสุทธิ์ เปรียบเหมือนปงจันตนครของพระราชา มีคูลึกและกวาง เพื่อคุ้มกันภายในและป้องกันอันตรายภายนอก ส่วนอริยสาวกผู้มีความเกรงกลัว ย่อมละอกุศล เจริญกุศล ละธรรมที่มีโทษ เจริญธรรมที่ไม่มีโทษ บริหารตนให้บริสุทธิ์ แม้มารใจบาปก็ทำอะไร ไม่ได้ เปรียบเหมือนปงจันตนครของพระราชา มีทางเดินได้รอบ ทั้งสูงและกว้าง เพื่อคุ้มกันภายในและป้องกันอันตรายภายนอก^{๖๕}

๗) เทวธรรมที่มาพร้อมกับองค์ธรรมอื่นๆ เป็นเหตุให้ใกล้พระนิพพาน ปราศจากทุกข์ทั้งปวง ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย กล่าวคือ

พระผู้มีพระภาค ตรัสถึงบุคคลที่มัวแต่นึกถึงอกุศลวิคกที่เกี่ยวกับการครองเรือน ชื่อว่า กำลังเดินทางผิด หมกมุ่นอยู่ในอารมณ์อันน่าปรารถนา ไม่สามารถบรรลุสัมโพธิญาณได้^{๖๖} แต่ถ้าภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นความไม่งามในร่างกาย ในอาหาร ในความไม่น่าปรารถนาในโลกทั้งปวง ความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวงอยู่ มีการนึกถึงความตายอยู่ตลอดเวลา เข้าไปอาศัยกำลังของพระเสขบุคคล คือ สัทธาพละ หิริพละ โอตตปปะพละ วิริยพละ ปัญญาพละ จะทำให้บรรลุคุณวิเศษเพื่อความสิ้นอาสวะได้เร็ว แม้กระทั่งเทวดา ยังกล่าวชื่นชมภิกษุผู้มีความเคารพ มีความขำเกรง ในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตปปะ ดำรงอยู่ใกล้พระนิพพานทีเดียว^{๖๗}

^{๖๔} อ.จ.ศตฺตก.(บาลี) ๒๓/๖๕/๘๒, อ.จ.ศตฺตก.(ไทย) ๒๓/๖๕/๑๓๑.

^{๖๕} อ.จ.ศตฺตก.(บาลี) ๒๓/๖๗/๘๕, อ.จ.ศตฺตก.(ไทย) ๒๓/๖๗/๑๓๕.

^{๖๖} อ.จ.จตุกก.(บาลี) ๒๑/๑๑/๑๕, อ.จ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๑๑/๒๐.

^{๖๗} อ.จ.จตุกก.(บาลี) ๒๑/๑๖๓/๑๗๒-๑๗๓, อ.จ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๑๖๓/๒๒๘.

สรุปได้ว่า ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย หิริโอตตปปะเป็นจริยธรรมคุ้มครองสัตว์โลก เป็นเหตุทำให้โลกนี้มีความสะอาด ปราศจากความชั่วทุจริตทั้งปวง เทวธรรมที่มาพร้อมกันกับ องค์ธรรมอื่น นำไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์ และทำให้ใกล้พระนิพพาน ปราศจากทุกข์ทั้งปวง

จ. ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค และจริยาปิฎก เทวธรรมมาเพียงหิริ อย่างเดียว มาเพียงโอตตปปะอย่างเดียว มาพร้อมกันทั้งหิริและโอตตปปะ และมาพร้อมกันกับ องค์ธรรมอื่น กล่าวคือ

๑) เทวธรรมมาเพียงหิริอย่างเดียว เป็นเหตุให้เกิดถึงาม สุข ความเจริญเพียง อย่างเดียว ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย กล่าวคือ

บุคคลที่กีดกันอกุศลวิคด้วยหิรินั้นมีอยู่น้อยคนในโลก ภิกษุที่หลบหลีกนินทาได้ ตื่นตัวอยู่เหมือนม้าชั้นดีหลบแล้ได้ มีน้อยรูปเช่นกัน^{๒๔} และภิกษุพราหมณ์ผู้มีหิริความละอายบาป อันเป็นธรรมฝ่ายขาว เห็นภพโดยความเป็นภัย จึงยินดีในการออกบวชเพื่อนำพาตนให้พ้นจากภัย อันตรายแห่งชีวิตคือความทุกข์ในสังสารวัฏ^{๒๕}

๒) เทวธรรมที่มาพร้อมกันทั้งหิริโอตตปปะ เป็นเหตุให้เกิดถึงาม สุข ความเจริญ ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย กล่าวคือ

ในสุกกรรมมสูตร มีข้อความปรากฏว่า ถ้าหิริและโอตตปปะไม่คุ้มครองโลก มนุษย์ใน โลกนี้ก็ไม่มีความเคารพยำเกรงต่อกัน ไม่กำหนดหมายให้รู้กันว่า หุญนี่เป็นมารดา หุญนี่เป็นน้ำ หุญนี่เป็นป่า หุญนี่เป็นภรรยาของครูอาจารย์ มนุษย์โลกนี้ก็จะประพฤติด่าสอนกันไปหมด เหมือนอย่างพวกแพะ แกะ ไก่ สุกร และสุนัข แต่หิริและโอตตปปะยังคุ้มครองโลก ทำให้มนุษย์ มีจิตใจสูงส่ง ไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจใฝ่ต่ำ ไม่ให้ประพฤติด่าสอนเหมือนกับสัตว์ดิรัจฉาน^{๒๖}

พระโพธิสัตว์ กล่าวสอนผีเสื้อน้ำ ด้วยหลักเทวธรรมว่า “ หิริโอตตปปะสมปยุนา สุกกรรมมสมาหิตา สนโธ สปปริสา โลเก เทวธมฺมาติ วุจฺजे ” มีใจความว่า บุคคลผู้ถึงพร้อม ด้วยหิริและโอตตปปะ ตั้งมั่นอยู่ในสุกกรรม เป็นผู้สงบระงับ เป็นคนดีงาม เรียกได้ว่า เป็นผู้ มี เทวธรรมในโลก^{๒๗} กล่าวได้ว่า เทวธรรม เป็นเหตุให้ได้รับความสวัสดิ์แห่งชีวิต

^{๒๔} พ.อติ.(บาลี) ๒๕/๑๔๓/๔๒, พ.อติ.(ไทย) ๒๕/๑๔๓/๗๖.

^{๒๕} พ.จริยา.(บาลี) ๓๓/๓๕/๖๑๕, พ.จริยา.(ไทย) ๓๓/๓๕/๗๖๒.

^{๒๖} พ.อติ.(บาลี) ๒๕/๔๒/๒๖๔, พ.อติ.(ไทย) ๒๕/๔๒/๓๕๐.

^{๒๗} พ.ชา.เอกก.(บาลี) ๒๗/๖/๒, พ.ชา.เอกก.(ไทย) ๒๗/๖/๓.

๓) เทวธรรมที่มาร่วมกับองค์ธรรมอื่น เป็นเหตุให้เกิดความดีงาม ความสุข ความเจริญ เพียงอย่างเดียว ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์จุททกนิกาย กล่าวคือ

บุคคลผู้ประกอบด้วยหิริ ความอดกลั้น การฝึกฝน ไม่โกรธ ละคำต่อเสียด ละความ ยึดมั่นว่าเป็นของเราเสีย จึงจะเป็นสมณะได้^{๗๒}

พระโสมนัสสกุมาโรซึ่งเป็นผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยคุณธรรม มีกัลยาณธรรม มีปฎิภาณ เคารพบนอบต่อบุคคลผู้เจริญ มีหิริ และฉลาดในสังคหธรรม ซึ่งนับว่าเป็นจริยาอันประเสริฐ^{๗๓}

๔) เทวธรรมที่มาร่วมกับธรรมเหล่าอื่น เป็นเหตุให้ใกล้พระนิพพาน พ้นจากทุกข์ ทั้งปวงได้ ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์จุททกนิกาย กล่าวคือ

ภิกษุผู้มีสติ มีปัญญารักษาตน มีมานะ มีความเพียร มีโอตตปปะ และไม่ประมาท ตัดสังโยชนในชาติ ขราได้แล้ว พึงบรรลุตัมโพธิอันยอดเยี่ยมได้ในอัครกภาพนี้^{๗๔}

ภิกษุผู้กำลังเดิน กำลังยืน กำลังนั่ง กำลังนอน มีความเพียร มีโอตตปปะ ละ บรรเทา ทำให้สิ้นให้ถึงความไม่มีกามวิตก พยาบาทวิตกหรืออวิหิงสาวิตก จึงเรียกได้ว่า เป็นผู้ปรารภ ความเพียร อุทิศกายและใจต่อเนื่องตลอดไป ยินดีในธรรมเป็นที่ระงับวิตก จึงจะสามารถบรรลุตัมโพธิญาณได้^{๗๕}

ภิกษุผู้ไม่มีความชั่วทางกาย วาจา และใจ มีหิริครองใจ กล่าวได้ว่าเป็นผู้มีศีลงาม คือเป็นพระอรหันต์อย่างแท้จริง อยู่จบพรหมจรรย์ เป็นบุรุษผู้สูงสุดในธรรมวินัยนี้^{๗๖}

กำลังความละเอียด (หิริพละ) และกำลังความเกรงกลัว (โอตตปปพละ) ทำให้ละ ความพอใจในกาม (กามฉันทะ) ความคิดร้าย (พยาบาท) ความหดหู่และเชื่องซึม (ถีนมิทธะ) ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ (อุทธัจจกุกกุจจะ) ความลัษเลสสงสัย (วิจิกิจฉา) ความไม่รู้จริง (อวิชชา) ความยินดี (อรติ) และกิเลสทั้งหลายได้ในที่สุด^{๗๗}

^{๗๒} พ.ชา.ศีตติ.(บาลี) ๒๓/๒๘๑/๔๑๕, พ.ชา.ศีตติ.(ไทย) ๒๓/๒๘๑/๕๘๐.

^{๗๓} พ.จริยา.(บาลี) ๓๓/๑๑/๖๑๒, พ.จริยา.(ไทย) ๓๓/๑๑/๗๕๕.

^{๗๔} พ.อติ.(บาลี) ๒๕/๓๔/๒๕๗, พ.อติ.(ไทย) ๒๕/๓๔/๓๘๑.

^{๗๕} พ.อติ.(บาลี) ๒๕/๑๑๐/๓๒๕-๓๓๐, พ.อติ.(ไทย) ๒๕/๑๑๐/๔๕๐.

^{๗๖} พ.อติ.(บาลี) ๒๕/๕๗/๓๑๕, พ.อติ.(ไทย) ๒๕/๕๗/๔๗๒.

^{๗๗} พ.ป.(บาลี) ๓๑/๔๔-๔๕/๓๘๒-๓๕๐, พ.ป.(ไทย) ๓๑/๔๔-๔๕/๕๑๔-๕๑๕.

สรุปได้ว่า คัมภีร์พุทธทศนิกาย เทวธรรมมาเพียงหรืออย่างเดียว มาพร้อมกันทั้งหิริและ โอตตปปะ และมาพร้อมกับองค์ธรรมอื่น เพื่อพัฒนาชีวิตให้บังเกิดความดีงาม ความสุข ความเจริญในโลกนี้ เทวธรรมที่มาเฉพาะ โอตตปปะอย่างเดียว และมาพร้อมกับองค์ธรรมอื่น เป็นเหตุให้บรรลุนิพพาน ข้ามพ้นทุกข์ เข้าถึงโลกุตตรภูมิ อันเป็นความสุขอย่างยอดเยี่ยม

๒.๒.๓ คัมภีร์พระอภิธรรม

ในคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก เทวธรรมมาพร้อมกันทั้งหิริและ โอตตปปะ และมาร่วมกับ องค์ธรรมอื่นๆ คือพลธรรม กล่าวคือ

กิริยาที่ละอายต่อการประพฤติดุจจริตอันเป็นสิ่งที่ควรละอาย กิริยาที่ละอายต่ออกุศล ซึ่งเป็นบาปจึงได้ชื่อว่า หิริ^{๓๔} และหิริพละ^{๓๕} กิริยาที่เกรงกลัวต่อการประพฤติดุจจริต กิริยาที่ เกรงกลัวต่ออกุศลซึ่งเป็นบาปจึงได้ชื่อว่า โอตตปปะ^{๓๖} และโอตตปปะพละ^{๓๗}

หิริโอตตปปะ และหิริพละ โอตตปปะพละ ซึ่งเป็นสภาวะธรรมที่เป็นกุศล เกิดขึ้นใน กามาวจรกุศลจิต กุศลจิตดวงที่ ๑ กุศลจิตดวงที่ ๒ จะเกิดร่วมกับโสมนัส (ความปลาบปลื้มใจ) ประกอบด้วยญาณ (ปริชากำหนดรู้)^{๓๘}

หิริโอตตปปะ และหิริพละ โอตตปปะพละ ซึ่งเป็นสภาวะธรรมที่เป็นกุศล เกิดขึ้นใน กามาวจรกุศลจิต เกิดขึ้นในกุศลจิตดวงที่ ๓ กุศลจิตดวงที่ ๔ จะเกิดร่วมกับโสมนัส แต่ไม่ ประกอบด้วยญาณ^{๓๙} เกิดขึ้นในกุศลจิตดวงที่ ๕ กุศลจิตดวงที่ ๖ จะเกิดร่วมกับอุเบกขา (ความวางใจเป็นกลาง) ประกอบด้วยญาณ^{๔๐} เกิดขึ้นในกุศลจิตดวงที่ ๗ กุศลจิตดวงที่ ๘ จะเกิดร่วมกับโสมนัส แต่ไม่ประกอบด้วยญาณ มีรูปเป็นอารมณ์ มีเสียงเป็นอารมณ์ มีกลิ่น เป็นอารมณ์ มีรสเป็นอารมณ์ มีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์ มีธรรมเป็นอารมณ์หรือปรารภอารมณ์ใดๆ^{๔๑}

^{๓๔} อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๓๘/๒๓, ๑๓๓๐/๒๒๕, อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๓๘/๓๔, ๑๓๓๐/๓๓๒.

^{๓๕} อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๓๐/๒๖, ๑๐๑/๓๘, อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๓๐/๓๑-๓๒, ๑๐๑/๔๕-๔๖.

^{๓๖} อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๓๕/๒๓-๒๔, ๑๓๓๑/๒๒๕, อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๓๕/๓๔, ๑๓๓๑/๓๓๒ - ๓๓๓.

^{๓๗} อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๓๑/๒๖, ๑๐๒/๓๘, อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๓๑/๓๓, ๑๐๒/๔๖.

^{๓๘} อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๑/๑, ๑๔๖/๔๔, อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๑/๑, ๑๔๖/๕๒.

^{๓๙} อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๑๔๕/๔๖, อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๑๔๕/๕๒-๕๓.

^{๔๐} อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๑๕๐/๔๖, ๑๕๖/๔๘, อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๑๕๐/๕๓, ๑๕๖/๕๕.

^{๔๑} อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๑๕๗/๔๘, ๑๕๘/๕๐, อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๑๕๗/๕๖, ๑๕๘/๕๐.

หิริโศตคัปปะ และหิริพละโศตคัปปะ ซึ่งเป็นสภาวะธรรมที่เป็นกุศล ในรูปาวจรกุศลจิต โยคาวจรนุคคละเจริณมรรค เพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว (ธรรมฝ่ายชั่ว) บรรลุปฐมฌานในเบื้องต้น^{๔๖}

ลำดับต่อมาคือบรรลุทุติยฌาน^{๔๗} ตติยฌาน^{๔๘} และบรรลุจตุตถฌานซึ่งเป็นฌานขั้นสูงสุด ในขั้นรูปฌาน เป็นเหตุให้ไปบังเกิดในรูปภพ (โลกเป็นที่อยู่ของพวกรูปพรหม)^{๔๙}

หิริโศตคัปปะ และหิริพละโศตคัปปะ ซึ่งเป็นสภาวะธรรมที่เป็นกุศล ในรูปาวจรกุศลจิต ที่โยคาวจรนุคคละเจริณมรรคแล้วทำให้บรรลุรูปฌาน เป็นเหตุให้ไปบังเกิดในรูปภพ (อรุปรหม)^{๕๐}

หิริโศตคัปปะ และหิริพละโศตคัปปะ ซึ่งเป็นสภาวะธรรมที่เป็นกุศล ในโลกุตตรกุศลจิต ที่พระโยคาวจรนุคคละเจริณมรรคที่เป็นโลกุตตระแล้วสามารถนำออกจากทุกข์ เข้าถึงนิพพานในที่สุด^{๕๑}

สรุปได้ว่า เทวธรรมคือหิริโศตคัปปะในพระอภิธรรม จัดเป็นสภาวะธรรมที่เป็นกุศล เกิดขึ้นในกามาวจรกุศลจิต รูปาวจรกุศลจิต อรูปาวจรกุศลจิตและโลกุตตรจิต ที่โยคาวจรเจริณแล้วบังเกิดในกุศลจิตดวงที่ ๑ ถึงกุศลจิตดวงที่ ๘ ทำให้เข้าสู่กามภพ รูปภพ อรูปภพ และโลกุตตรภพ

กล่าวโดยสรุป เทวธรรมมีมาในคัมภีร์พระไตรปิฎก กล่าวคือ

๑) คัมภีร์พระวินัยปิฎก เทวธรรมมาพร้อมกันทั้งหิริโศตคัปปะ

๒) คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก

(๒.๑) เทวธรรมมาเพียงหิริอย่างเดียว มีในขุททกนิกาย

(๒.๒) เทวธรรมมาเพียงโศตคัปปะอย่างเดียว มีในอังคุตตรนิกาย

(๒.๓) เทวธรรมที่มาพร้อมกันทั้งหิริและ โศตคัปปะ มีมาทั้ง ๕ นิกาย

(๒.๔) เทวธรรมคือหิริอย่างเดียว มาพร้อมกับองค์ธรรมอื่น มีมาใน ๒ นิกาย

คือสังยุตตนิกายและขุททกนิกาย

^{๔๖} อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๑๖๐/๕๐, อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๑๖๐/๕๖.

^{๔๗} อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๑๖๑/๕๐, อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๑๖๑/๕๖-๕๘.

^{๔๘} อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๑๖๓/๕๑, อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๑๖๓/๕๘.

^{๔๙} อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๑๖๕/๕๒, อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๑๖๕/๕๙.

^{๕๐} อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๒๖๕-๒๖๘/๖๙-๘๐, อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๒๖๕-๒๖๘/๘๔-๘๕.

^{๕๑} อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๒๖๙/๘๔, อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๒๖๙/๘๙.

(๒.๕) เทวธรรมคือโศตคัปปะอย่างเดียว มาพร้อมกับองค์ธรรมอื่นๆ มีใน
ขุททกนิกาย

(๒.๖) เทวธรรมคือหิริและโศตคัปปะ มาพร้อมกับองค์ธรรมอื่นๆ มีมาใน
ทั้ง ๕ นิกาย

๓) ในคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก

(๓.๑) เทวธรรมมาพร้อมกันทั้งหิริและโศตคัปปะ มีในธัมมสังคณี

(๓.๒) เทวธรรมมาร่วมกับองค์ธรรมอื่นๆ มีในธัมมสังคณี

๒.๓ บทสรุป

นิยามและความหมายของเทวธรรม ทั้งในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส และฎีกาปกรณ์วิเสส จะมีความหมายคล้ายคลึงกัน หมายถึง ธรรมสำหรับเทวดา ธรรมสำหรับทำบุญคลให้เป็นเทวดา คือมีหิริ ความละอายต่อบาป ความละอายแก่ใจ ความกระดากใจ ความขวยใจ ทั้งที่อยู่ในที่ชุมชน หรืออยู่แต่ลำพังคนเดียว ไม่มีผู้อื่นรู้เห็นก็ตาม ก็มีความละอายแก่ใจ ส่วนโศตคัปปะ คือมีความเกรงกลัวความชั่ว เหมือนกลัวอสรพิษไม่อยากจะเข้าใกล้ พยายามหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล ไม่ใช่เกรงเฉยๆ หรือกลัวเฉยๆ แต่มีความรักอยากประพฤติดังถูกต้องดีงาม ประพฤติแต่ในสิ่งที่ชอบ เกรงกลัวไม่ประพฤติในสิ่งที่ผิด หิริโศตคัปปะ จึงหมายความว่า มีความละอายบาป รู้สึกขวยใจ ไม่อยากทำความผิด มีความละอายแก่ใจ ไม่ทำบาปต่อหน้า ถับหลังก็ไม่กล้าประพฤติชั่ว ไม่พัวพันทุจริต มีจิตใจสูงพ้นจากสิ่งชั่ววนไม่ต่ำ มีความเกรงกลัวความผิด อันจะก่อให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อนไม่เสี่ยงทำผิดทั้งในที่ลับและที่แจ้ง

คัมภีร์พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก กล่าวหลักเทวธรรม คือหิริและโศตคัปปะ เป็นไปเพื่อความดีงาม ความสุข ความเจริญในโลกนี้ เป็นไปเพื่อเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ในโลกหน้า และเป็นไปเพื่อเข้าใกล้พระนิพพาน

หลักเทวธรรม คือหิริโศตคัปปะ ได้ชื่อว่าเป็นธรรมอันขาว ทำให้บุคคลตั้งมั่นอยู่ในกุศลธรรม เป็นผู้สงบระงับ เป็นคนดีงาม มีความละอายและเกรงกลัวต่อการประพฤติทุจริต

หลักเทวธรรม คือหิริโศตคัปปะเป็นธรรมมีอุปการะมาก เพราะเป็นกำลังหนุนช่วยส่งเสริมในการบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ ยังประ โยชน์ตนและประ โยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จกว้างขวางไพบูรณ์ เปรียบเหมือนคนมีทรัพย์มาก ย่อมสามารถใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงตนเลี้ยงผู้อื่นให้มีความสุขและบำเพ็ญประ โยชน์ต่างๆ ได้เป็นอันมากในโลกมนุษย์นี้

หลักทวารธรรม คือหิริโอตตปปะ เป็นธรรมที่ทำให้บุคคลให้เป็นเทพ คู้มครองคน ให้อุ่รอดได้ คู้มครองสัตว์โลกให้อุ่รอดได้ มนุษย์โลกนี้ก็จะมีความเคารพยำเกรงต่อกัน เรียกขานกันว่า หญิงนี้เป็นมารดา หญิงนี้เป็นน้ำ หญิงนี้เป็นป่า หญิงนี้เป็นภรรยาของครุเรา ทำให้มีแต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อม ไม่มีความเคือคร้อในโลคนมนุษย์ ดายแล้วจะได้ ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์

หลักทวารธรรม คือหิริโอตตปปะ เป็นธรรมที่ทำให้ใกล้พระนิพพาน คือทำให้แจ้ง มรรคผล อันเป็นธรรมชั้นเลิศได้ จนสามารถบรรลุสัมโพธิญาณอันสูงสุดได้ หิริโอตตปปะ เป็นสภาวะธรรม อันเป็นกุศล ที่เกิดขึ้นในกุศลจิตดวงที่ ๑ ถึงกุศลจิตดวงที่ ๘ ในกามาวจรกุศลจิต รูปาวจรกุศลจิต อรูปาวจรกุศลจิต และโลกุตตรจิต ที่โยคาวจรบุคคลเจริญมรรค เพื่อเข้าถึงกามภพ รูปภพ อรูปภพ และโลกุตตรภพ

กล่าวโดยสรุป ทวารธรรมจึงเป็นหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อความดิงาม ความสุข ความเจริญ ในโลกนี้ เป็นไปเพื่อเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ในโลกหน้า และเป็นไปเพื่อเข้าถึงพระนิพพานในชาตินี้ และในชาติหน้า จึงเป็นธรรมที่ทำให้มีแต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย เป็นธรรม ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความเป็นมนุษย์

บทที่ ๓

ศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของเทวธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของเทวธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพราะเป็นบ่อเกิดแห่งความดีงาม ความสุข ความเจริญ เป็นแก่นของมนุษยธรรม ทำให้เป็นคนดีงาม ทำให้เป็นคนประเสริฐ เป็นหลักธรรมคุ้มครองสัตว์โลกไม่ให้ไปสู่ทุกดิน นาสัตว์โลกให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เป็นเหตุให้สัตว์บังเกิดขึ้นตั้งอยู่อย่างมั่นคง และเป็นเหตุให้ได้บรรพคุณ ผล นิพพาน ปัจจยที่สนับสนุนให้เกิดหิริและโอตตปปะ และลักษณะของคนมีหิริและโอตตปปะ เพื่อความเข้าใจในเรื่องนี้อย่างชัดเจน จึงขอกล่าวใน ๔ ประเด็น กล่าวคือ (๑) ความสำคัญแห่งหิริและโอตตปปะ (๒) ปัจจยที่สนับสนุนให้เกิดหิริและโอตตปปะ (๓) ลักษณะของคนมีหิริและโอตตปปะ (๔) กรณีตัวอย่าง จะกล่าวตามลำดับ ดังนี้

๓.๑ ความสำคัญแห่งหิริและหิริโอตตปปะ

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหิริและโอตตปปะไว้ในพระไตรปิฎก ซึ่งทำให้เห็นว่าหิริและโอตตปปะมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นบ่อเกิดของความดีงามแห่งชีวิตมนุษย์ คือมีความซื่อสัตย์ สุจริต มีความละเอียดต่อความชั่ว ทุจริตครอบงำ เป็นเหตุปิดบังอภัยทุกคติภูมิ นาสัตว์โลกให้ไปบังเกิดในสุคติภูมิ

เทวธรรม เป็นจริยธรรมคุ้มครองสัตว์โลก ไม่ให้ประพฤติดุร้ายเหมือนอย่างสัตว์ดิรัจฉาน ทำให้เป็นคนมีกายสะอาด มีวาจาสะอาด มีจิตใจสะอาด เป็นแก่นแห่งมนุษยธรรม มีจิตใจสูงส่งไม่ตกอยู่ในอำนาจใฝ่ต่ำ เป็นผู้สงบระงับ เป็นคนดีงาม จนได้ชื่อว่าเป็นเทพบนโลกมนุษย์ เป็นผู้มั่งคั่งอันประเสริฐอยู่ภายในจิตใจ ซึ่งดีกว่าทรัพย์สมบัติภายนอก โจรหรือใครๆ ไม่สามารถแย่งชิงไปได้ และเป็นเหตุให้บรรลุมรรตนิพพานที่สละสลวย อันเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิตดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ หิริโอตตปเป เป็นเหตุไม่ให้งานบาปทุจริต คอรัปชั่น

หิริโอตตปเป คือความละอายใจและความเกรงกลัวต่อบาปทุจริต พระผู้มีพระภาคได้ให้ความสำคัญไว้ว่าเป็นเครื่องป้องกันบาปทุจริต ดังที่พระองค์ตรัสว่า ผู้มีหิริโอตตปเป คือทำให้มีความละอายและสะดุ้งกลัวต่อกายทุจริตเป็นต้น และอกุศลธรรมทั้งหลาย

พระพุทธองค์ตรัสสอนอริยสาวกให้เป็นผู้มีหิริโอตตปเป คือความละอายและความเกรงกลัว ต่อกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ละอายใจต่อการประกอบอกุศลธรรม เจริญกุศลธรรม ธรรมที่มีโทษ เจริญธรรมที่ไม่มีโทษ บริหารคนให้บริสุทธิ์ ค้ำกันภัยภายในและป้องกันอันตรายภายนอก แม้มีบาปก็ทำอะไรไม่ได้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตรัสกับคณะผู้ว่าราชการจังหวัดแบบบูรณาการ เนื่องในโอกาสเข้าเฝ้าฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณ เมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๔๖ มีพระราชดำรัส ความตอนหนึ่งว่า ภายใน ๑๐ ปี เมืองไทยน่าจะมีเจริญ ข้อสำคัญคือ ต้องหยุดการทุจริตให้สำเร็จและไม่ทุจริตเสียเอง ถ้าทุจริตแม้แต่นิดเดียว ก็ขอแข่งให้มีอันเป็นไป พูดยังนี้พยายามเลย แต่ว่าขอให้มีอันเป็นไป แต่ถ้าไม่ทุจริต มีความสุจริตและมีความตั้งใจมุ่งมั่นสร้างความเจริญ ก็ขอให้ต่ออายุได้ถึง ๑๐๐ ปี ส่วนคนไหนที่มีอายุมากขอให้แข็งแรง ความสุจริตจะทำให้ประเทศไทยรอดพ้นอันตราย^๒

พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรีและรัฐบุรุษ กล่าวปาฐกถาพิเศษ ในการจัดงานครบรอบ ๕๐ ปี คณะรัฐประศาสนศาสตร์ เรื่องจริยธรรมของการบริหารภาครัฐ ที่สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (๕ กรกฎาคม ๒๕๔๘) ได้กล่าวถึงความสำคัญของหิริโอตตปเป ความตอนหนึ่งเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ มีความว่า การใช้จริยธรรมและคุณธรรมภาครัฐและภาคเอกชน ผู้บริหารจะต้องมีจิตสำนึกที่จะนำสิ่งที่ดีไปใช้ และขจัดสิ่งที่ไม่ดีให้หมดไป โดยต้องตั้งอยู่ในความซื่อสัตย์ ซึ่งเป็นจริยธรรมทั้งของการบริหารภาครัฐและของผู้บริหาร ความซื่อสัตย์ในการบริหารงาน คือความซื่อสัตย์ของผู้บริหาร ความซื่อสัตย์ไม่ได้หมายถึงการประพฤติถูกต้องตามกฎหมายเท่านั้น แต่ต้องตามจริยธรรมและศีลธรรมด้วย ความซื่อสัตย์มิได้หมายความว่าตนเองมีความซื่อสัตย์เท่านั้น แต่หมายถึง ต้องควบคุมให้คนรอบตัวเรามีความซื่อสัตย์ เพราะมีกิเลสก่อให้เกิดปัญหาการทุจริตประทุพผิมชอบ องค์การองค์การใดที่ผู้บริหารมีกิเลสต้องขจัดด้วยหิริและโอตตปเป

^๒ วจ.ปณ.ก.(บาลี) ๒๒/๒/๒, วจ.ปณ.ก.(ไทย) ๒๒/๒/๒-๔, วจ.สคต.ก.(บาลี) ๒๓/๔/๕, วจ.สคต.ก.(ไทย) ๒๓/๔/๖.

^๓ นายสุพงศ์ จันทังเพ็ชร, มติชนรายวัน, (วันที่ ๐๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๙) : หน้า ๑๕.

พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรีและรัฐบุรุษ ได้นำพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์พระบรมราโชวาท เนื่องในวันข้าราชการพลเรือน ประจำปี ๒๕๔๘ ความตอนหนึ่งว่า ข้าราชการผู้ปฏิบัติบริหารงานของแผ่นดิน ต้องรู้ตระหนักในการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ที่เหนือกว่าประโยชน์ส่วนตน และเสียสละความคิดจิตใจที่ต่ำทรามต่างๆ จึงเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจของคนทั้งปวง สามารถดำรงตำแหน่งอย่างมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี และมีความมั่นคงตลอดไป”

พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรีและรัฐบุรุษ กล่าวเปิดงานก่อนเป็นประธานพิธีมอบรางวัลการประกวดเรียงความเรื่อง “ฉันรักคนดี ฉันเกลียดคนโกง” จัดโดยมูลนิธิประเทศไทยใสสะอาดร่วมกับบริษัท มติชน จำกัด (มหาชน) เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๔๘ ณ สโมสรกองทัพบก มีใจความตอนหนึ่งว่า ถ้าทุกคนเห็นความสำคัญของการช่วยกันแก้ไขการฉ้อราษฎร์บังหลวง ทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดีโดยเฉพาะข้าราชการ จำเป็นต้องมีความประพฤติดีทุกคนทั่วไป เราทั้งหลายที่เป็นผู้ใหญ่ทั้งข้าราชการ นักธุรกิจต้องดูแลอย่างจริงจัง และแสดงออกให้เห็นว่า เราจะเป็นผู้นำการต่อสู้กับปัญหาซึ่งยังคงเป็นเรื่องร้ายแรงในบ้านเมืองเรา ถ้าเราเมินเฉยก็อาจจะถูกตำหนิว่าไม่เห็นแก่ชาติบ้านเมือง ไม่คิดถึงเด็กๆลูกหลานของเรา การฉ้อราษฎร์บังหลวงเป็นปัญหาสำคัญมาก เพราะทำให้คนไทยยากจน มีคนไม่เห็นแก่ชาติบ้านเมืองและโกงพวกเรากลับความซื่อสัตย์เกิดเพราะเรามีกิเลส พระพุทธเจ้าสอนว่า กิเลสคือสิ่งชั่วร้ายทำให้เราประพฤตินิชอบ เราควรมีhiriโอดตบปะ ความเกรงกลัวและความละอายต่อบาป หากทุกคนทำตามนี้ได้ก็จะเป็นการดีและอย่าปล่อยให้คนรอบตัวเราประพฤตินิชอบไม่ซื่อสัตย์สุจริต”

คนที่มีความสุจริต จะไม่ทำการทุจริตประพฤตินิชอบ ก่อให้เกิดความเสียหายทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ กล่าวคือ

- ๑) ประพฤติชั่วทางกาย มีการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ และประพฤตินิคมในกาม
- ๒) ประพฤติชั่วทางวาจา มีการพูดเท็จ พูดต่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ
- ๓) ประพฤติชั่วทางใจ มีความโลภอยากได้ทรัพย์สินของเขา พยายามปกป้องรักษาเห็นผิดจากคลองธรรม” ทุจริตทั้ง ๓ ทางนั้น ควรเพียรเลิกละ เพียรระวังไม่ให้เกิดขึ้น

๑ นายสุพงศ์ จันผึ่งเพชร, มติชนรายวัน, (๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๘) : หน้า ๑๔.

๒ เรื่องเดียวกัน, (๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๘) : หน้า ๑๕.

๓ ที.ป.า.(บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๕๓, ๓๔๓/๒๓๘, ที.ป.า.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๐, ๓๔๓/๓๖๒, อ.ท.ส.ก.(บาลี) ๒๔/๑๗๘/๒๒๖, ๒๑๗/๒๔๑-๒๔๓, อ.ท.ส.ก.(ไทย) ๒๔/๑๗๘/๓๓๐, ๒๑๗/๓๕๗-๓๕๙, พ.อ.ติ.(บาลี) ๒๕/๕๐/๒๓๒, พ.อ.ติ.(ไทย) ๒๕/๕๐/๔๐๓.

การประพาศิพุทธริตอันเนื่องมาจากไม่มีหิริและโอตตปปะ ก่อให้เกิดโทษ ๕ ประการ กล่าวคือ ๑) ตนเองติเตียนตนเองได้ ๒) ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วติเตียนได้ ๓) กิตติศัพท์อันชั่วร้าย ย่อมกระฉ่อนไป ๔) หลงลืมสติตาย ๕) หลังจากตายแล้วไปเกิดเป็นสัตว์นรก เปต อสุรกาย หรือสัตว์ดิรัจฉาน^๖

๓.๑.๒ หิริโอตตปปะ เป็นธรรมคุ้มครองสัตว์โลก

พระผู้มีพระภาค ให้ความสำคัญแก่หิริโอตตปปะ ว่าเป็นธรรมคุ้มครองสัตว์โลก^๗ ถ้าหากหิริและ โอตตปปะไม่คุ้มครองโลก มนุษยโลกจะไม่มีวามเคารพยำเกรงต่อกัน จะประพาศิ ล้าส่อนเหมือนอย่างสัตว์ดิรัจฉาน แต่เพราะหิริและโอตตปปะยังคุ้มครองสัตว์โลกอยู่ จึงได้ชื่อว่า เป็นแก่นแห่งมนุษยธรรม ทำให้มนุษย์มีจิตใจสูงส่ง ไม่ตกอยู่ในอำนาจใฝ่ต่ำ^๘

สัตว์ หมายถึงผู้คิดข้อยอยู่ในรูปารมณเป็นต้น^๙ รวมทั้งสิ่งที่มีความรู้สึกและความ เคลื่อนไหวไปไ้เอง ตลอดจนทั้งมนุษย์เทพ มาร พรหม นรก เปต อสุรกาย และสัตว์ดิรัจฉาน

โลก หมายถึงหมู่สัตว์ผู้อาศัย หรือแผ่นดินเป็นที่อาศัย มี ๒ นัย กล่าวคือ

โลกนัยที่ ๑ มี ๓ อย่าง ได้แก่ ๑) โลกคือสังขาร (สังขารโลก) ๒) โลกคือหมู่สัตว์ (สัตว์โลก) ๓) โลกคือแผ่นดิน (อากาศโลก)

โลกนัยที่ ๒ มี ๓ อย่าง ได้แก่ ๑) โลกมนุษย์ (มนุษยโลก) ๒) โลกสวรรค์ (เทวโลก) ๓) โลกพระพรหม (พรหมโลก)^{๑๐}

สัตว์โลก ในโลกที่ปกสาร ได้ให้ความหมายไว้ว่า ที่ได้ชื่อว่า สัตว์เพราะเป็นผู้ที่คิด และข้อยอยู่ในอารมณมีรูปเป็นต้น ที่ได้ชื่อว่าโลก เพราะหมายถึงเป็นสถานที่สัตว์จะอยู่ไ้ด้วย ฤคผลกรรมและอกุศลกรรม พร้อมทั้งผลของกรรมนั้นๆ^{๑๑}

^๖ อัง.พุท.(บาลี) ๒๐/๑๘/๗๑, อัง.พุท.(ไทย) ๒๐/๑๘/๑๖๑, อัง.สตคก.(บาลี) ๒๓/๔๐๘/๒๐๓, อัง.สตคก.(ไทย) ๒๓/๔๐๘/๓๐๑-๓๐๒.

^๗ วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๒/๔๖๖/๑๕๕-๑๖๐.

^๘ อัง.พุท.(บาลี) ๒๐/๘-๕/๕๑, อัง.พุท.(ไทย) ๒๐/๘-๕/ ๖๓.

^๙ วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๑/๖/๓๐, ๑/๑๗๐/๓๔๖, ๑/๒๕๖/๔๓๘.

^{๑๐} พุ.ม.(บาลี) ๒๕/๑๗๒/๔๓๔, พุ.ม.(ไทย) ๒๕/๑๗๒/๔๘๘, ที.ส.อ.(บาลี) ๑/๕๓๐/๑๕๖, วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๕/๓๖.

^{๑๑} กรมศิลปากร, โลกที่ปกสาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนสามัญ นิติบุคคลสหประชาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๑๓.

สัตว์โลก จำแนกตามการถือกำเนิด มี ๔ ประเภท คือ ๑) สัตว์โลกที่เกิดแต่ไข่ มีจำพวกนก เป็ด ไก่ เป็นต้น (อณฺหชะ) ๒) สัตว์โลกที่เกิดจากครรภ์ มีมนุษย์ เป็นต้น (ชลาพุชะ) ๓) สัตว์โลกที่เกิดแต่เหง้าโคล มีพวกหนอน เป็นต้น (สังเสทชะ) ๔) สัตว์โลกที่ผุดเกิดขึ้น มีเทวดา เป็นต้น (โอปปาติกะ)^{๒๒}

สัตว์โลก จำแนกได้ ๕ ภูมิ คือ ๑) นิรยภูมิ โลกของสัตว์นรก ๒) ปิตติภูมิ โลกของเปรต รวมถึงอสุรกาย ๓) ตีรจณานิภูมิ โลกของสัตว์ตี่รจณา ๔) มนุสสภูมิ โลกของมนุษย์ ๕) เทวภูมิ โลกของเทวดารวมถึงพรหมด้วย^{๒๓}

สรุปได้ว่า สัตว์โลก ที่มีความเป็นอยู่ลำบาก เพราะไม่มีหิริโอตตปปะ และพวกที่มีความสุข ความสะดวกสบาย เพราะตั้งมั่นในหิริโอตตปปะ

๓.๑.๓ หิริโอตตปปะ ส่งเสริมสัตว์โลกไม่ให้ตกไปสู่ทุกข์

ทุกข์ หมายถึง สถานที่ไม่ดี มากไปด้วยความทุกข์ มีสัตว์นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์ตี่รจณา^{๒๔} ไม่มีหิริโอตตปปะละอายและเกรงกลัวต่อบาปทุจริต กระทำอกุศลกรรม กล่าวคือ

๑). โลกของสัตว์นรก (นิรยภูมิ)

โลกของสัตว์นรก เป็นโลกที่ปราศจากความสุข มีแต่ความทุกข์อย่างเดียว^{๒๕} มี ๘ ขุม คือ ขุมที่ ๑) สัตว์นรกที่ไม่วันตาย จนกว่าจะสิ้นกรรม (ตัณฺหิวนรก) ขุมที่ ๒) สัตว์นรกที่ถูกลงโทษตามเส้นด้ายคำที่ตีไว้ (กาฬสฺสตนรก) ขุมที่ ๓) นรกที่ถูกภูเขาสึกบดร่างกาย ให้ได้รับความทุกข์ (สังฆาตฺตนรก) ขุมที่ ๔) สัตว์นรกมีเสียงร้องครวญคราง เพราะถูกเพลิงไฟเผาไหม้ (โรรฺวณรก) ขุมที่ ๕) สัตว์นรกที่เสวยทุกข์เต็มไปด้วยเสียงร้องครวญครางมากมาย เหลือประมาณ (มหาโรรฺวณรก)

^{๒๒}ที่.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๑๒/๒๐๔-๒๐๗, ที่.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๓, ม.ญ.(บาลี) ๑๒/๑๕๒/๑๑๓, ม.ญ.(ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑.

^{๒๓}ที่.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๑๕/๒๐๘, ที่.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑.

^{๒๔}อ.ญ.นวก.(บาลี) ๒๓/๖๘/๓๗๕, อ.ญ.นวก.(ไทย) ๒๓/๖๘/๕๕๓.

^{๒๕}ที่.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๑๕/๒๐๘, ที่.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑, ม.ญ.อ.(บาลี) ๑/๑๕๓/๓๕๘.

ขุมที่ ๖) สัตว์นรก ที่ถูกเสียบไว้บนปลายทวนแล้วทำให้เร่าร้อน (ตปนนรก) ขุมที่ ๗) สัตว์นรก ที่เต็มไปด้วยความร้อนมากมายเหลือประมาณ (มหาตปนนรก) ขุมที่ ๘) โลกของสัตว์นรก ที่ได้รับความทุกข์อย่างหนักที่สุดตลอดเวลา (อเวจีนรก)^{๖๖}

สรุปได้ว่า เหตุปัจจัยที่ทำให้ไปเกิดในโลกนรก เพราะไม่มีhiri โอตคตปปะละอายและเกรงกลัวต่อบาปทุจริตทั้งปวง มีความลำบากมากกว่าเปรต อสุรกาย และสัตว์ครึ่งจัน

๒). โลกของเปรตและอสุรกาย (ปิตติภูมิ)

โลกของเปรต เป็นโลกของสัตว์ที่ห่างไกลความสุข ไม่มีที่อยู่เป็นของตัวเอง แต่มีความทุกข์น้อยกว่าสัตว์นรก (ปิตติวิสัย)^{๖๗}

เปรตมีหลายจำพวก ตามบาปกรรมของคน กล่าวคือ พวกเปรตที่กินสิ่งที่ถูกคายแล้ว (วันตาสะ) พวกเปรตที่กินซากศพ (กุปตชาตกะ) พวกเปรตที่กินอุจ (อุตตชาตกะ) พวกเปรตที่มีเปลวเพลิงในปาก (อัคริชาตมูชะ) พวกเปรตที่มีปากเท่ารูเข็ม (สุจิมุชะ) พวกเปรตที่ถูกความอยากเบียดเบียน (คัมภัสสิชะ) พวกเปรตที่ถูกแผดเผา (สุนิฆมาปิชะ) พวกเปรตที่มีหนอกทั่วตัว (สัคคังกะ) พวกเปรตที่มีคางเป็นภูเขา (ปีพังคังกะ) พวกเปรตที่มีร่างกายเป็นงูเหลือม (อชคระ) พวกเปรตที่มีเรือนอยู่ (เวมานิกะ) พวกเปรตที่มีฤทธิ์มาก (มหิทธิกะ)^{๖๘}

เหตุปัจจัยที่ทำให้มาเกิดในโลกของเปรตนั้น เพราะประกอบอกุศลกรรมบางอย่าง ไม่ต้องไปตกนรก หรือไม่ก็เป็นเศษกรรมเมื่อพ้นจากนรกแล้วจึงมาเกิดเป็นเปรต

อสุรกายเป็นสัตว์โลกประเภทเดียวกับเปรต เป็นโลกที่ปราศจากความร่ำรวย บ้านเทิงใจ มีอสุรกายจำพวกที่มีสภาพเป็นเทวดา (เทวอสุรกาย) อสุรกายจำพวกที่มีสภาพเป็นเปรต มีรูปร่างใหญ่โตแต่มีปากเท่ารูเข็ม (กาลกัญชิกเปรตอสุรกาย) อสุรกายจำพวกที่เสวยทุกข์ในเวลากลางวัน แต่ในเวลากลางคืนเสวยสุขอยู่ในวิมาน (เวมานิกเปรตอสุรกาย) อสุรกายจำพวก ชอบฆ่าฟันกันเอง (อาวริกเปรตอสุรกาย) และอสุรกายจำพวกสัตว์นรก อาศัยอยู่ที่ขอบจักรวาล (นิรยอสุรกาย)^{๖๙}

สรุปได้ว่า เปรตและอสุรกาย เป็นสัตว์ที่ไม่มีhiri โอตคตปปะ มีความโลภประจําจิตใจ ประกอบการทุจริตด้วยกาย วาจาและจิตใจ

^{๖๖}พระธรรมธีรราชมหามุนี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๘), โลกที่ปณี, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร, ๒๕๓๖), หน้า ๒๕-๒๖.

^{๖๗}ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๑๕/๒๐๘, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑, ม.ม.อ.(บาลี) ๑/๑๕๓/๓๕๘.

^{๖๘}กรมศิลปากร, โลกบัญญัติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรไทย (น.ส.พ. ฟ้ามืองไทย), ๒๕๒๘), หน้า ๘๔.

^{๖๙}ที.ปา.อ.(บาลี) ๓/๗/๕.

๓). โลกของสัตว์ดิรัจฉาน (ดิรัจฉานภูมิ)

โลกของสัตว์ดิรัจฉาน เป็นโลกที่มีความเป็นอยู่ดีกว่าสัตว์นรก เปอต และอสุรกาย มีความยินดีในการกิน การนอน และการเสพเมถุน มีอภิสถกรรมเบาบาง มีชีวิตอยู่บนภพเดียวกับมนุษย์^{๒๐} อีกประการหนึ่ง สัตว์ดิรัจฉาน ดำเนินชีวิตตามขวางหรือคว่ำออกไป^{๒๑} ขวางมรรคผล และนิพพาน ทำความดีได้ผลสูงสุดเพียงสวรรค์สมบัติเท่านั้น

สัตว์ดิรัจฉาน แบ่งเป็น ๔ ประเภท กล่าวคือ ประเภทที่ ๑) สัตว์ดิรัจฉานไม่มีขา เช่น งู ปลา และไส้เดือน เป็นต้น (อพทดิรัจฉาน) ประเภทที่ ๒) สัตว์ดิรัจฉาน ที่มี ๒ ขา ได้แก่ แร้ง กา ไก่ นก เป็ด เป็นต้น (ทวิปทดิรัจฉาน) ประเภทที่ ๓) สัตว์ดิรัจฉานที่มี ๔ ขา ได้แก่ แมว ช้าง ม้า วัว เป็นต้น (จตุปทดิรัจฉาน) ประเภทที่ ๔) สัตว์ดิรัจฉานที่มีขาจำนวนมาก ได้แก่ ตะขาบ กิ้งกือ เป็นต้น (พหุปทดิรัจฉาน)^{๒๒}

สรุปได้ว่า โลกของสัตว์ดิรัจฉาน อยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์ สามารถมองเห็นได้ ไม่เหมือนกับสัตว์นรก เปอตหรืออสุรกาย ที่มนุษย์ไม่สามารถมองเห็นได้ สัตว์ที่เกิดมาเป็นดิรัจฉานเพราะบาปอกุศลกรรมที่เหลือจากโลกนรก เปอตและอสุรกาย

๓.๑.๔ หิริโศตตปปะ ส่งเสริมสัตว์โลกให้ไปสู่สุคติ

สุคติ หมายถึง สถานที่ที่มีความสุข^{๒๓} สถานที่ที่สัตว์โลกมีหิริโศตตปปะละอายและเกรงกลัว กรรมชั่ว จึงกระทำความดีแล้วตายไปเกิดในสุคติภูมิ กล่าวคือ

ก). โลกของสัตว์ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ (มนุษยภูมิ)

โลกมนุษย์ เป็นโลกของสัตว์ที่มีจิตใจสูง (มน+อุสุต=มนุษย)^{๒๔} มีหิริโศตตปปะละอายและเกรงกลัวต่อบาปทุจริต สามารถประกอบกุศลกรรมและอกุศลกรรมทุกอย่างได้เต็มที่

^{๒๐}ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๑๕/๒๐๘, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑.

^{๒๑}ม.มุ.อ.(บาลี) ๑/๑๕๓/๓๕๘.

^{๒๒}อง.จตุกก.(บาลี) ๒๑/๖๗/๘๓, อง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๖๗/๑๑๑.

^{๒๓}อภิ.วิ.(บาลี) ๓๕/๑๐๒๑/๕๑๔, อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๐๒๑/๖๖๕-๖๗๕, วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี)

๑/๕/๓๖.

^{๒๔}ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๑๕/๒๐๘, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑, อง.ปญจก.(บาลี) ๒๒/๓๕/๓๘, อง.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๓๕/๔๕, ม.มุ.อ.(บาลี) ๑/๑๕๓/๓๕๘.

การเกิดขึ้นของมนุษย์นั้น มีองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ ๑) มารดาบิดาอยู่ร่วม
หลับนอนกัน ๒) มารดาอยู่ในวัยมีระดู ๓) มีสัตว์ (คัมภีร์) มาเกิดในครรภ์นั้น^{๒๕}

มนุษย์ในโลกนี้ บางพวกก็เกิดมาดี บางพวกเกิดมาไม่ดี บางพวกเกิดมาแล้วประพฤติ
ชอบ บางพวกประพฤติมิชอบ แบ่งได้ ๔ จำพวก กล่าวคือ

จำพวกที่ ๑ มีคมาแล้วมีคไป คือมนุษย์ที่เกิดมาในตระกูลต่ำ และมีมิจนาคิฏฐิ
ประพฤติมิชอบด้วยกาย วาจา ใจ นำให้ไปเกิดในทุคติภูมิ (นรก เปรต อสุรกายและสัตว์ดิรัจฉาน)

จำพวกที่ ๒ มีคมาแล้วสว่างไป คือมนุษย์ที่เกิดมาในตระกูลต่ำ แต่มีสัมมาทิฏฐิ
ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ นำให้ไปเกิดสุคติภูมิ (มนุษย์หรือ เทวดา) หรือเข้าสู่โลกุตตรภูมิ

จำพวกที่ ๓ สว่างมาแล้วมีคไป คือมนุษย์ที่เกิดมาในตระกูลสูง แต่มีมิจนาคิฏฐิ
ประพฤติมิชอบด้วยกาย วาจา ใจ นำให้ไปเกิดในทุคติภูมิ

จำพวกที่ ๔ สว่างมาแล้วสว่างไป คือมนุษย์ที่เกิดมาในชาติตระกูลสูง มีสัมมาทิฏฐิ
ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ นำให้ไปเกิดสุคติภูมิ หรือเข้าสู่โลกุตตรภูมิ^{๒๖}

สรุปได้ว่า โลกมนุษย์ เป็นโลกของสัตว์ที่ประกอบกรรมชั่ว นำให้ไปเกิดในทุคติ
เป็นสัตว์นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์ดิรัจฉาน ประกอบกรรมดีนำไปเกิดในสุคติโลกมนุษย์
และโลกสวรรค์ หรือสำเร็จเป็นพระอรหันต์

ข) โลกของสัตว์ที่เกิดเป็นเทวดา (เทวภูมิ)

โลกเทวดา เป็นโลกสวรรค์มีสิ่งอันเป็นทิพย์^{๒๗} โลกสวรรค์แบ่งออกเป็น ๒๖ ชั้น
คือ กามาวจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๑๖ ชั้น และอรุฬาวจร ๔ ชั้น มีเนื้อหาเหมือนกันทั้งในคัมภีร์
โลกศาสตร์และคัมภีร์พระไตรปิฎก แต่ในคัมภีร์โลกศาสตร์นั้นมีการพรรณนาลักษณะของสวรรค์
ไว้อย่างงดงาม ประสงค์ที่จะให้เกิดความเลื่อมใสของสาธุชนเป็นที่ตั้ง^{๒๘}

^{๒๕}ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๐๘/๓๖๔, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๘/๔๔๔.

^{๒๖}ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๔/๒๐๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๔/๒๕๘, อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๘๕/๕๕-๕๖.
อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๘๕/๑๒๕-๑๓๐, อภิ.ป. (บาลี) ๓๖/๑๖๘/๑๖๔-๑๖๕, อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๖๘/๒๐๑-๒๐๒.

^{๒๗}วิสุทธิ.มหาภิณกา (บาลี) ๑/๑๖๒/๓๓๘, ๒/๔๖๖/๑๕๕.

^{๒๘}พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ (วันจันทร์), นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท,
(กรุงเทพมหานคร : มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๗๓.

เทวดาในสวรรค์ชั้นกามาวจรภูมิ มีชื่อเรียกตามระดับชั้นต่างๆ พร้อมทั้งมีเทวดาผู้เป็นใหญ่ประจำชั้นนั้นๆ ด้วย มี ๖ ชั้น^{๒๕} กล่าวคือ

(๑) เทวดาในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา

จาตุมหาราชิกา เป็นโลกสวรรค์ลำดับแรกของเทพชั้นกามาวจร มีจาตุมหาราชเป็นอธิบดีปกครองใน ๔ ทิศ กล่าวคือ ๑) ท้าวธตรฐ ปกครองด้านทิศตะวันออกของเขาสินธู มีพวกคนธรรพ์เป็นบริวาร ๒) ท้าววิรูปักษ์ ปกครองด้านทิศใต้เขาสินธู มีพวกกุมภภันฑ์เป็นบริวาร ๓) ท้าววิรูปักษ์ ปกครองด้านทิศตะวันตกของเขาสินธู มีพวกนาคเป็นบริวาร ๔) ท้าวเวรหรือท้าวเวสสวัณ ปกครองด้านเหนือของเขาสินธู มีพวกยักษ์เป็นบริวาร บางพวกเป็นยักษ์มีศีลธรรม บางพวกเป็นยักษ์อันธพาล จิตใจมากไปด้วยโทสะและโมหะ^{๒๖}

ปัจจัยให้ไปอุบัติในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชาชั้น เพราะเป็นผู้มีหิริโอตตปละ ละอายและเกรงกลัวต่อบาปอกุศลกรรม ประกอบกุศลกรรม มีการถวายข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่นั่ง ที่พัก และอุปกรณ์แก่ประทีป^{๒๗} เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์ คืออายุทิพย์ วรรณทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ และโผฏฐัพพะอันเป็นทิพย์จนสิ้นอายุขัย^{๒๘}

(๒) เทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นสวรรค์ของเทวดา ๓๓ องค์ มีท้าวสักกเทวราชเป็นใหญ่^{๒๙} มีช้างชื่อว่าเอราวัณ (เทพบุตรเอราวัณ) เป็นที่ประทับ มีวนอุทยานจำนวนมาก มีสภาชื่อว่าสุธรรมา เป็นที่สถิตธรรม มีบัณฑิตพลศึกษาอาศัยอยู่ได้ค้นคว้าทิพย์ปาริชาติกัลปพฤกษ์ ซึ่งพระผู้มีพระภาคประทับเมื่อคราวเสด็จมาโปรดพุทธมารดา มีพระเกศจุฬามณีเจดีย์ซึ่งบรรจุพระเกศโมลี และมีพระเขียวแก้วเบื่องขวาของพระพุทธเจ้าประดิษฐานไว้เป็นที่สักการะของเหล่าเทพทุกชั้น

^{๒๕} จ.ป.อ.(บาลี) ๒/๓๐/๒๕๔/๒๕๕, ที.ม.อ.(บาลี) ๑๒๓/๑๐๕.

^{๒๖} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๒๓๕-๒๔๔/๑๖๕-๑๗๘, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๓๕-๒๔๔/๒๑๕-๒๓๒, อ.จ.ต.ก.(บาลี) ๒๐/๓๘/๑๓๓, อ.จ.ต.ก.(ไทย) ๒๐/๓๘/๑๕๖-๑๕๗.

^{๒๗} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๓๓/๒๒๔, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๓๓/๓๔๖.

^{๒๘} อ.จ.อ.ก.ก.(บาลี) ๒๓/๓๖/๑๕๘, อ.จ.อ.ก.ก.(ไทย) ๒๓/๓๖/ ๒๕๕.

^{๒๙} จ.ป.อ.(บาลี) ๘๓/๕๗.

ปัจจัยสำคัญให้ไปบังเกิดเป็นท้าวสักกะ เพราะบำเพ็ญวัตรบ ๗ ประการ ตลอดชีวิต กล่าวคือ ๑) เลี้ยงมารดา บิดา ๒) ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ในตระกูล ๓) พุจฉาแต่คำอ่อนหวาน ๔) ไม่พูดคำส่อเสียด ๕) มีจิตปราศจากความตระหนี่ ๖) พุจฉาแต่คำสัตย์ ๗) ไม่โกรธ ถ้ามีความโกรธเกิดขึ้น พึงกำจัดโดยฉับพลัน^{๙๔}

บุคคลผู้มีหิริโอตตปปะ ละอายและเกรงกลัวต่อบาปอกุศลกรรม ทำให้ชวนขวยบำเพ็ญวัตรบ ๗ ประการ จึงได้สมบัติเป็นท้าวสักกะ เป็นใหญ่ในหมู่เทวดาชั้นดาวดึงส์ และบุคคลที่ประกอบความดีจะได้ไปบังเกิดในหมู่เทพชั้นดาวดึงส์ เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์จนสิ้นอายุ

(๓) เทวดาในสวรรค์ชั้นยามา

สวรรค์ชั้นยามา เป็นสวรรค์ที่ไม่มี ความยากลำบาก และถึงสุขอันเป็นทิพย์ โดยมีสุยามาเทวาราชเป็นใหญ่^{๙๕} สวรรค์ชั้นยามานี้ ไม่มีแสงสว่างจากพระอาทิตย์ มองเห็นกันด้วยแสงสว่างจากรัศมีแก้วและรัศมีของเทพเอง ถ้าดอกไม้มิทิพย์บาน แสดงว่าเป็นเวลากลางวัน ดอกไม้มิทิพย์หุบ แสดงว่าเป็นเวลากลางคืน

บุคคลผู้มีหิริโอตตปปะ ละอายและเกรงกลัวต่อบาปอกุศลกรรม ชวนชวนประกอบความดีจึงได้ไปบังเกิดในหมู่เทพชั้นยามา เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์จนสิ้นอายุ

(๔) เทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิต

สวรรค์ชั้นดุสิต เป็นสวรรค์ที่น่ายินดี มีสันดุสิตเทวราชเป็นผู้ปกครอง^{๙๖} สวรรค์ชั้นนี้เป็นที่ประทับของเทพบุตรและพระโพธิสัตว์ ที่เสด็จลงมาตรัสรู้มาเป็นพระพุทธเจ้า ทั้งในอดีตและในอนาคต สิริมหามายาเทพบุตร ผู้เป็นพุทธมารดาของสิทธัตถะราชกุมาร ก็ทรงประทับอยู่ในสวรรค์ชั้นนี้เช่นเดียวกัน

บุคคลผู้มีหิริโอตตปปะ ละอายและเกรงกลัวต่อบาปอกุศลกรรม ชวนชวนประกอบความดี จึงได้ไปบังเกิดในหมู่เทพชั้นดุสิต เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์จนสิ้นอายุ

^{๙๔} ต.ส.(บาลี) ๑๕/๒๕๗-๒๕๘/๒๗๕-๒๗๖, ต.ส.(ไทย) ๑๕/๒๕๗-๒๕๘/๓๗๕-๓๗๖, อภิ.วิ.(บาลี) ๓๕/๑๐๒๓/๕๑๔-๕๑๖, อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๐๒๓/๖๗๐.

^{๙๕} อภิ.วิ.(บาลี) ๓๕/๑๐๒๓/๕๑๔, อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๐๒๓/๖๗๐.

^{๙๖} อภิ.วิ.(บาลี) ๓๕/๑๐๒๓/๕๑๔, อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๐๒๓/๖๗๑.

(๕) เทวคาในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี

สวรรค์ชั้นนิมมานรดี เป็นสวรรค์ที่เนรมิตกามคุณขึ้นตามความพอใจของตนเอง โดยมี
ศุมนิมิตเทวธิดาเป็นอธิบดี^{๓๓} มีสมบัติทิพย์เหมือนกับสวรรค์ชั้นดุสิต แต่มีความงามประณีตกว่า
บุคคลผู้มีหิริโอตตปละ ละอายและเกรงกลัวต่อบาปอกุศลกรรม ขวนขวายประกอบ
ความดีจึงได้ไปบังเกิดในหมู่เทพชั้นนิมมานรดี เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์จนสิ้นอายุ

๖) เทวคาในสวรรค์ชั้นปรนิมิตตวสวัตติ

สวรรค์ชั้นปรนิมิตตวสวัตติ เป็นสวรรค์ชั้นสูงสุดฝ่ายกามาวจร เสวยกามคุณที่เทวคา
เหล่าอื่นคอยเนรมิตให้ มีปรนิมิตตเทวธิดาเป็นใหญ่^{๓๔}

สวรรค์ชั้นนี้ ได้แบ่งเป็น ๒ แคน คือ ๑) แคนเทพ มีปรนิมิตตเทวธิดา ปกครอง
เทวคาทั้งหมด ๒) แคนมาร มีปรนิมิตตวสวัตติมารธิดา ปกครองมาร เป็นพญามารองค์เดียวกัน
ที่ลงมารังควานพระสมณโคดมตอนจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และอีกคราวหนึ่งก็มาราบทุกให้
เสด็จเข้าปรินิพพาน

บุคคลผู้มีหิริโอตตปละ ละอายและเกรงกลัวต่อบาปอกุศลกรรม ขวนขวายประกอบ
ความดีจึงได้ไปบังเกิดในหมู่เทพชั้นปรนิมิตตวสวัตติ เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์จนสิ้นอายุ

ค. โลกของสัตว์ที่เกิดเป็นพรหม (รูปาวจรภูมิ/อรุปาวจรภูมิ)

สวรรค์ชั้นรูปาวจรภูมิ เรียกว่า พรหม มีความหมายว่า เป็นเทพผู้ประเสริฐ สถิตอยู่ใน
พรหมโลกเป็นผู้ไม่เกี่ยวข้องกับค้ำวาม มี รูปพรหม ๑๖ ชั้น^{๓๕}

รูปพรหมทั้ง ๑๖ ชั้นนี้ ประเสริฐกว่าสวรรค์ชั้นกามาวจร เพราะปฏิบัติได้ปฐมฌาน
จนถึงจตุตถฌาน และผู้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานสำเร็จเป็นพระอนาคามี มีภูมิเป็นที่อยู่ต่างกันดังนี้

๑) พรหมชั้นปฐมฌาน มีพรหม ๓ จำพวก คือ (๑) พรหมชั้นแรกที่เป็นบริษัท
ของท้าวมหาพรหม (พรหมปาริฉชา) (๒) พรหมผู้ทรงฐานะประเสริฐ คือเป็นปุโรหิตของท่าน
มหาพรหม (พรหมปุโรหิตา) (๓) พรหมผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย (มหาพรหมา)^{๓๖}

^{๓๓} อภิ.วิ.(บาลี) ๓๕/๑๐๒๓/๕๑๕, อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๐๒๓/๖๗๑.

^{๓๔} อภิ.วิ.(บาลี) ๓๕/๑๐๒๓/๕๑๖, อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๐๒๓/๖๗๑.

^{๓๕} พ.ป.อ.(บาลี) ๒/๓๐/๒๕๔-๒๕๕, พ.อติ.อ.(บาลี) ๑/๖๘.

^{๓๖} อภิ.วิ.(บาลี) ๓๕/๑๐๒๔/๕๑๖, อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๐๒๔/๖๗๑.

๒) พรหมชั้นทุติยฌาน มีพรหม ๓ จำพวก คือ (๑) พรหมที่มีรัศมีน้อยกว่า พระพรหมที่มีศักดิ์สูงกว่าตน (พรหมปริตตภา) (๒) พรหมที่มีรัศมีรุ่งเรืองมากมายหาประมาณมิได้ (พรหมอัปปรมาณาภา) (๓) พรหมที่มีประกายรุ่งโรจน์แห่งรัศมีต่างๆ (พรหมอาภัสสรา)^{๔๑}

๓) พรหมชั้นตติยฌาน มีพรหม ๓ จำพวก คือ (๑) พรหมผู้ความสง่าสวยงาม ด้วยรัศมีเป็นส่วนน้อย (พรหมปริตตสุภา) (๒) พรหมผู้มีความสวยงามไม่มีประมาณ (พรหมอัปปรมาณสุภา) (๓) พรหมผู้มีความสง่างามแห่งรัศมี ที่ออกสลับปะปนตลอดศรีระกาย (พรหมสุกทินหา)^{๔๒}

พรหมทั้ง ๘ ชั้นข้างต้นมีผลอันไพบุลย์ไม่เต็มที่ จะถูกทำลายลงด้วยไฟ น้ำและลม

๔) พรหมชั้นจตุตถฌาน มีพรหม ๒ จำพวก คือ (๑) พรหมผู้ไม่มีสัญญา (มีแต่รูป ไม่มีจิตและเจตสิก) ไม่เคลื่อนไหว ไม่ไหวติง ทั้งจักขุทั้งสองก็ไม่กระพริบเลย เรียกกันว่า พรหมลูกฟัก (พรหมอัสัญญัสตตะ) (๒) พรหมผู้ได้รับผลแห่งฌานกุศลอย่างไพบุลย์ คือเสวยผลบุญจนสิ้นอายุขัย (พรหมเวหัพผลา)^{๔๓}

พรหมชั้นสุทธาวาส เป็นที่อยู่ของพรหมที่เจริญวิปัสสนากวากัมมัฏฐานจนสำเร็จ เป็นพระอนาคามีบริษุกคค มี ๕ ชั้น คือ ๑) พรหมผู้มีความบริสุทธิ์ และจักไม่จุติเสียก่อน จนกว่าจะครบอายุขัย (พรหมอวิหา) ๒) พรหมผู้มีความบริสุทธิ์ไม่มีความเค็ดร้อนด้วยฌานสมาบัติ (พรหมอคัปปา) ๓) พรหมผู้มีความเห็นอย่างชัดเจน (พรหมสุทตตะ) ๔) พรหมผู้มีความเห็นอย่างชัดเจนกว่า (พรหมสุทตตี) ๕) พรหมผู้ทรงคุณพิเศษไม่เป็นรองพรหมอื่น (พรหมอกนิฏฐะ)^{๔๔}

สรุปได้ว่า หิริโอตคัปปะ ละอายและเกรงกลัวต่อบาปอกุศลกรรม ทำให้ชวนชวน ประกอบความดีบรรลุปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน จึงได้ไปบังเกิดในหมู่พรหมสุทธาวาส เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์ แต่ได้เป็นพระอนาคามีบุคคล จนบรรลุปฐมเป็นพระอรหันต์และนิพพานบนพรหมโลกนี้

^{๔๑} อภิ.วิ.(บาลี) ๓๕/๑๐๒๕/๕๑๓, อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๐๒๕/๖๓๒.

^{๔๒} อภิ.วิ.(บาลี) ๓๕/๑๐๒๖/๕๑๓, อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๐๒๖/๖๓๓.

^{๔๓} อภิ.วิ.(บาลี) ๓๕/๑๐๒๗/๕๑๓, อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๐๒๗/๖๓๓-๖๓๔.

^{๔๔} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๑๘/๒๑๑, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๘/๓๐๓.

ค. เทวดาในสวรรค์ชั้นอรุปราวจรภูมิ

สวรรค์ชั้นอรุปราวจรภูมิ เป็นภพของผู้เข้าถึงอรุปรมาณ เรียกว่า อรุปรพรหม มี ๔ ชั้น คือ ๑) พรหมผู้กำหนดที่ว่างหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์ (อาภาสณัญญาตนะ) ๒) พรหมผู้กำหนดวิญญานหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์ (วิญญานัญญาตนะ) ๓) พรหมผู้กำหนดภาวะที่ไม่มีอะไรๆ เป็นอารมณ์ (อาภิญญัญญาตนะ) ๔) พรหมผู้กำหนดภาวะมีสัจญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัจญาก็ไม่ใช่ เป็นอารมณ์ (เนวสัจญานาสัจญญาตนะ)^{๔๕}

กล่าวโดยสรุป หิริโศตตปปะ เป็นหลักธรรมพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น ให้มีความละเอียด และความซื่อตรงกล้าบาปอกุศลกรรม มุ่งมั่นกระทำคุณความดี มีการให้ทาน รักษาศีล ทำให้ไปเกิดในโลกมนุษย์ และโลกสวรรค์ เสวยสุขอันเป็นทิพย์ และผู้ที่มีการเจริญสมถภาวนาจนสำเร็จมาน ตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน เสวยสุขบนพรหมโลกจนถึงชั้นอายุขัย หรือไม่ทันสิ้นอายุขัยก็จุติกลับไปบำเพ็ญบุญบารมีเสียใหม่ก็มี และพวกที่เจริญวิปัสสนาภาวนาจนสำเร็จเป็นพระอนาคามีบุคคล ก็จะไปเกิดในพรหมโลกและสำเร็จพระอรหันต์แล้วนิพพาน ณ ดินแดนสุทธาวาสนั้น

๓.๑.๕ หิริโศตตปปะ เป็นแก่นของมนุษยธรรม

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า หิริและโศตตปปะเป็นแก่นแห่งมนุษยธรรม เป็นหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์มีจิตใจสูงส่ง ไม่ตกอยู่ในอำนาจไฟต่ำ คุ้มครองมนุษย์โลกไม่ให้ประพฤติดำท่อนเหมือนกับสัตว์ดิรัจฉาน^{๔๖}

มนุษยธรรม หมายถึง ธรรมที่ทำให้คนให้เป็นมนุษย์ ได้แก่ ศีล ๕ และคุณธรรม เช่น เมตตา กรุณาเป็นต้น มนุษย์ต้องตั้งอยู่ในภาวะปกติ เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายแก่ตนเอง และไม่ทำให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน คือตั้งอยู่ในหลักศีล ๕ ประการ^{๔๗}

^{๔๕} อภิ.วิ.(บาลี) ๓๕/๑๐๒๘/๕๑๘-๕๑๙, อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๐๒๘/๖๓๔.

^{๔๖} พุ.อิติ.(บาลี) ๒๕/๔๒/๒๖๔, พุ.อิติ.(ไทย) ๒๕/๔๒/๓๕๐.

^{๔๗} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๑๕/๒๐๘, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒-๓๐๓.

หลักศีล ๕ เป็นหลักสำหรับประพฤติปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ กล่าวคือ

๑) เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ (ปาณาติปาตา เวรมณี) การฆ่าสัตว์ หมายถึง การทำลายสัตว์ที่มีชีวิตทั้งมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉาน ที่มีชีวิตตั้งแตอยู่ในครรภ์ และอยู่ในใจ จนกระทั่งสิ้นลมหายใจ ทำให้ศีลขาด

นอกจากการฆ่าสัตว์ให้ตายแล้ว ต้องงดเว้นในการทำร้ายร่างกายให้เจ็บปวด มีการทรมาน กักขัง การใช้แรงงานเกินกำลัง การให้ต่อสู้กัน เช่น ตีไก่ กัดปลา ชนโค การกระทำความผิดกล่าว ทำให้ศีลไม่บริสุทธิ์

สรุปได้ว่า การมีเจตนาทำให้สัตว์ทุกชนิดสิ้นชีวิต เพราะไม่มีหิริความละอายแก่ใจ และโอตตปีปะความเกรงกลัวต่อบาปทุจริต ทำให้ศีลขาด และศีลไม่บริสุทธิ์

๒) เจตนางดเว้นการลักทรัพย์ (อทินนาทานา เวรมณี) การลักทรัพย์ หมายถึง การละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของคนอื่น ของหมู่คณะ หรือของส่วนรวม เอามาเป็นของตน โดยวิธีของโจร

การโจรกรรม มีวิธีการขโมยเอาลับหลัง (ลัก) การชิงเอาซึ่งๆหน้า (ฉก) การขู่ให้เขากลับแล้วให้ทรัพย์ (กรรโชก) การร่วมหัวกันหลายคนตีปล้นเอาทรัพย์ (ปล้น) การอ้าง หลักฐานพยานเท็จ เอาทรัพย์ของคนอื่น (คู่) การทำอุบายให้เจ้าทรัพย์ตามไม่ทันแล้วเอาทรัพย์ (ฉ้อโกง) การปั่นเรื่องขึ้นหลอกให้เขาหลงเชื่อแล้วให้ทรัพย์ (หลอก) การใช้เครื่องมือแลกเปลี่ยนผิดมาตรฐานเพื่อตบตาคนอื่น (หลวง) การทำของปลอม ใช้ของปลอมแลกเปลี่ยนได้ทรัพย์มา (ปลอม) การบิดพลิ้วคำมั่นสัญญาเพื่อเอาทรัพย์ (ตระบัด) การปกปิดซ่อนทรัพย์จนเจ้าของ ทอดอาลัยแล้วเอาเสีย (เบียดบัง) การสลับทรัพย์ของตนกับคนอื่นถือเอาเป็นของตน (สับเปลี่ยน) การหลีกเลียงไม่จ่ายตามพิกัด เช่น เลี่ยงภาษี (ลักลอบ) การใช้อำนาจหน้าที่โดยมิชอบ จำนำทรัพย์ของผู้อื่นเอามาเป็นของตน (ยักยอก) ถือว่ามีเจตนาทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น ทำให้ศีลขาด

การประกอบอนุโลมโจรกรรม มีการสนับสนุนให้คนอื่นทำโจรกรรม (การสมโจร) การคบคนอื่นเพื่อหวังลอกเอาทรัพย์ มีการแสวงหาเป็นรัก ฟังพอใจ (ปกกลอก) การรับจ้างให้ตนกระทำความผิดหน้าที่ (รับสินบน) ถึงแม้ศีลไม่ขาด แต่ก็ทำให้ศีลไม่บริสุทธิ์

การประกอบฉวยโจรกรรม มีวิธีการทำให้ทรัพย์สินของคนอื่นเสียหาย ทำการไปด้วยความขัดเคืองใจ หรือด้วยความคะนอง ไม่หวังเอาทรัพย์สินแต่ต้องการทำให้เสียหาย มีการวางเพลิงบ้านเรือนเป็นต้น (ผลาญ) การนำเอาสิ่งของของคนอื่นมาด้วยความมั่งง่าย กล่าวคือการถือเอาด้วยวิสามาสะ (หยิบฉวย) ถึงแม้ศีลไม่ขาด แต่ก็ทำให้ศีลไม่บริสุทธิ์

สรุปได้ว่า การมีเจตนาถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้โดยอาการต่าง ๆ นั้น เพราะไม่มีความละอายแก่ใจและความเกรงกลัวต่อบาปทุจริต ทำให้ศีลขาดและศีลไม่บริสุทธิ์

๓) เจตนางดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม (กามสุมิฉจจารา เวมณิ) คำว่า กาม หมายถึง ความใคร่ ความปรารถนาในการร่วมประเวณีระหว่างชายกับหญิง^{๔๔} การผิดในกาม จึงหมายถึงการร่วมประเวณีกับกับหญิงต้องห้าม กล่าวคือ หญิงที่อยู่ในความปกครองของมารดา บิดา หญิงที่อยู่ในความปกครองของมารดา หญิงที่อยู่ในความปกครองของบิดา หญิงที่อยู่ใน ความปกครองของพี่ชายน้องชาย หญิงที่อยู่ในความปกครองของพี่สาวน้องสาว หญิงที่อยู่ใน ความปกครองของญาติ หญิงที่อยู่ในความปกครองของตระกูล หญิงที่มีธรรมคุ้มครอง หญิงที่มี คู่หมั้น หญิงที่กฎหมายคุ้มครอง^{๔๕} การร่วมประเวณีกับหญิงเหล่านี้ ทำให้ศีลขาด

นอกจากนี้ ชายที่ร่วมประเวณีกับหญิงที่เป็นเหล่ากอของคน นับขึ้น ๓ ชั้น คือ แม่, ย่า ยาย, และย่าทวด ยายทวด นับลง ๓ ชั้น คือ ลูก หลาน และเหลน อีกทั้งหญิงหวงห้าม เช่น ภิกษุณี สามเณรี หญิงรักษาอุโบสถศีล และผู้เยาว์ สำหรับหญิงที่ร่วมประเวณีกับชายอื่นนอก จากสามีตน ห้ามสำหรับหญิงที่มีสามีแล้ว และชายทุกคน ห้ามสำหรับหญิงโสเภณีที่มีผู้ปกครอง การร่วมประเวณีกับหญิงเหล่านี้ ทำให้ศีลขาด

การกระทำอันเป็นการดูอานางแก่ความใคร่ทางเพศระหว่างชายกับหญิง มีการลวนลาม เพศตรงข้าม การหยอกล้อคู่ครองของผู้อื่น ศีลไม่ขาด แต่ศีลไม่บริสุทธิ์

สรุปได้ว่า การมีเจตนาร่วมประเวณีกับหญิงหรือชายที่ต้องห้าม เพราะไม่มีหิริความ ละอายแก่ใจและโอตตปปะความเกรงกลัวต่อบาปอกุศลธรรม ทำให้ศีลขาด และศีลไม่บริสุทธิ์

๔) เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ (มุสาวาทา เวมณิ) พูดเท็จ หมายถึง การกระทำ ให้ผู้อื่นเข้าใจผิดจากความเป็นจริง มีการกล่าวโกหกซัดๆ ไม่รู้ก็บอกว่ารู้ ไม่เห็นก็บอกว่าเห็น (พูดปด) แสดงตัวฝืนความจริง ไม่ยอมรับความผิด (สาบาน) โกหกด้วยการสร้างทำกริยาอาการ ให้คนอื่นตีความผิดไปเอง (เล่ห์กล) การแสดงท่วงทีลวงคนอื่นให้เข้าใจผิด (มารยา) การพูดเล่น ลำนำนวนกวนไปมา (ทำเลศ) เรื่องมีมูลน้อยแต่พูดขยายความให้เห็นเป็นมาก (เสริมความ) เรื่องมาก แต่พูดให้เป็นเรื่องเล็กน้อย เพื่อปิดความบกพร่องความผิด (อำความ) การกระทำดังกล่าวถือว่า มีเจตนาพูดเท็จ ทำให้ศีลขาด

นอกจากนั้น มีการคุยโวโอ้อวดเกินสมควร (อนุโลมมุสา) การรับคำคนอื่นแล้ว ภายหลังไม่ทำตามที่ได้รับปากไว้ (ปฏิสสวะ) ถ้ามีเจตนาทำฉาญามุสาวาทอย่างนี้ ศีลไม่ขาด แต่ศีล ไม่บริสุทธิ์ สำหรับข้อยกเว้น คือ การพูดไปตามที่ตนจำได้ อย่างนั้น เข้าใจอย่างนั้น (ยถาสัญญา)

^{๔๔} อ.สุตต.ก.(บาลี) ๒๓/๕๐/๔๖-๔๗, อ.สุตต.ก.(ไทย) ๒๓/๕๐/๘๒.

^{๔๕} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๓๐๓/ ๒๓๕, วิ.มหา.(ไทย) ๑/๓๐๓/๓๔๖.

พูดไปตามแบบอย่างการพูดในสังคม เช่น การลงท้ายจดหมายว่า “ขอแสดงความนับถืออย่างสูง” ซึ่งไม่ตรงกับความเป็นจริง (โวหาร) การผูกเรื่องขึ้นเพื่อให้ฟังกันเพลินๆ (นิยาย) การพูดจาพลาถปลั่งไปโดยไม่ไดัตั้งใจ (ปลั่ง) การพูดคังกล่าวสิดไม้ขาด และสิดก็ไม้ค่างพร้อย

กล่าวได้ว่า การมีเจตนาพูดเท็จ เพราะไมมีความละอายแ่ใจและความเกรงกลัวต่อบาปอกุศลธรรม ทำให้สิดขาด และสิดไม้บริสุทธ

๕) เจตนาถเว้นจากการคิม้่นน้ำเมาคือสุราและเมรัย ซึ่งเป้นที่คังแห่งความประมาท (สุราเมรัยมัชฌมาทฎฐาณา เวรมณิ) การคิม้่นน้ำเมา หมายถึง การคิม้่นเครื่องคิม้่นที่ทำให้สิดเลื้อนลอยขาดการควบคุมตนเอง คือ น้ำเมาที่กลัน้แล้ว (สุรา) และน้ำเมาที่ยังไม้ได้กลัน้ (เมรัย) การเสพสิ่งมีนเมาเหล่านี้ ทำให้เกิดความประมาท ขาดสิดสัมปชัญญะ ทำให้สิดขาด ส่วนสิ่งเสพคิดอย่งอื่น ทำให้สิดไม้บริสุทธ^{๕๐}

สรุปได้ว่า การมีเจตนาคิม้่นน้ำเมา สิ่งเสพคิดให้โทษ เพราะไมมีหิริ ความละอายแ่ใจ และโอตคัปปะความเกรงกลัวต่อบาปอกุศลธรรม ทำให้สิดขาด

การสมาทานและรักษาสิดให้ครบทั้ง ๕ ข้อคังกล่าวมานั้น ทำให้บริสุทธ บริบูรณ์ จะได้รับอานิสงส์แห่งสิด ๓ ประการ กล่าวคือ ๑) สิดทำให้ถึงคคิแห่งชีวิตที่ดี คือมีค้ำแหน่งหน้าที่การงานที่ดี มีครอบครัวที่ดี มีสังคมที่ดี และไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ๒) สิดทำให้ได้ โภคสมบัตติ คือมีโภคทรัพย์และเสวยโภคทรัพย์ได้คิม้่นที่ ๓) สิดทำให้คัับความทุกขร้อนในชีวิตประจำวัน มีความเย็นใจ ไม้ต้องถูกฟ้องร้อง กล่าวโทษ เป้นพื้นฐานในการบำเพ็ญสมาธิและเจริญปัญญาให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น^{๕๑}

กล่าวได้ว่า อานิสงส์ของสิดเกิดขึ้นได้ เพราะมีหิริความละอายแ่ใจ และโอตคัปปะความเกรงกลัวต่อบาปอกุศลธรรม รักษาสิกขาบทให้บริสุทธ ไม้ให้ขาด ไม้ให้ค่างพร้อย เป้นปัจจัยให้มีวิธีชีวิตที่ดี รักษาโภคทรัพย์ไว้ได้ และชีวิตอยู่เย็นเป้นสุข ไมมีความทุกขกาย คีอคร้อนใจ

^{๕๐} พันเอก ปิ่น มุทุกันต์, แนวสอนธรรมะ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คัลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๔๒๑-๔๒๒.

^{๕๑} เรื่องคิยวกัน, หน้า ๔๒๘.

๓.๑.๖ หิริโอตตปเปะ เป็นเทวธรรมที่ทำให้เป็นคนคิงาม

พระผู้มีพระภาคได้ให้ความสำคัญกับบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตปเปะ ตั้งมั่นอยู่ในสุกกธรรม กล่าวคือกุศลธรรม สงบระงับ เป็นคนดี เป็นผู้มืเทวธรรมในโลก^{๔๖}

สุกกธรรม หมายถึง ธรรมอันขาวสะอาด ทำให้เป็นคนสะอาด ทั้งทางกาย วาจาและจิตใจ ส่วนกุศลธรรม คือธรรมฝ่ายกุศล ธรรมฝ่ายดี ส่งเสริมไม่ให้อยากได้ทรัพย์สินเงินทองของผู้อื่นโดยทางทุจริต แม้จะมีค่าเพียงเล็กน้อย (อโลภะ) ไม่คิดประทุษร้ายผู้อื่นให้ได้รับบาดเจ็บ ทำให้ผู้อื่นได้รับความอับอาย หรือทำให้เสียทรัพย์(อโทสะ) ไม่หลงมัวเมา มีปัญญารู้สภาวะตามความเป็นจริง (อโมหะ)^{๔๗}

การประพฤติกุศลธรรม มีความสุจริตทั้งกาย วาจา และใจแล้วจะได้รับอานิสงส์ ๕ ประการ กล่าวคือ ๑) ตนเองดีเตียนตนเองไม่ได้ ๒) ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วดีเตียนไม่ได้ ๓) กิตติศัพท์อันคิงาม ย่อมกระฉ่อนไป ๔) มีสติในขณะตาย ๕) หลังจากตายแล้วปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๔๘}

สรุปได้ว่า บุคคลที่มีหิริโอตตปเปะ ความละอายและเกรงกลัวต่อกุศลธรรมทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ จะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีเทวธรรมในโลก ได้รับความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

๓.๑.๗ หิริโอตตปเปะ เป็นอริยทรัพย์ทำให้เป็นคนทีประเสริฐ

เทวธรรมคือหิริโอตตปเปะ พระผู้มีพระภาค ทรงสรรเสริญว่าเป็นทรัพย์อันประเสริฐ (อริยทรัพย์) อันเป็นทรัพย์ที่มีอยู่ภายในจิตใจ ดีกว่าทรัพย์สินเงินทองภายนอก ที่โจรหรือใครๆ ไม่สามารถแย่งชิงไปได้ และทำให้เป็นคนประเสริฐ มีอยู่ ๗ ประการ กล่าวคือ

๑) ทรัพย์คือศรัทธา หมายถึง ความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ในความจริง เพื่อปฏิบัติให้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ หรือหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ เชื่อเรื่องกรรม ทำให้มีความเชื่อมั่นในการทำความดี และละเว้นการทำความชั่ว (กัมมสัทธา) เชื่อผลของกรรม ทำให้กล้าเผชิญกับสิ่งที่จะเกิดขึ้นกับชีวิตตลอดเวลา (วิปากสัทธา) เชื่อความที่สัตว์โลกมีกรรมเป็นของตน ทำให้มีความกล้าในการที่จะบำเพ็ญประโยชน์ทั้งตนเองและผู้อื่น (กัมมัสสกตาสัทธา) เชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นการยอมรับคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าสามารถทำให้พ้นจากความทุกข์ได้ (ตถาคคโพธิสัทธา)

^{๔๖} พ.ชา.เอกก.(บาลี) ๒๗/๖/๒, พ.ชา.เอกก.(ไทย) ๒๗/๖/๓, วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๒/๔๖๖/๑๕๕.

^{๔๗} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๕๕, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๕.

^{๔๘} อัง.ทุก.(บาลี) ๒๐/๑๘/๓๑, อัง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๑๘/๑๖๑, อัง.สตุดก.(บาลี) ๒๓/๔๐/๒๐๓, อัง.สตุดก.(ไทย) ๒๓/๔๐/๓๐๑-๓๐๒.

จะเห็นได้ว่า ศรัทธาเป็นเหตุให้ทำงาน รักษาศีล และเจริญภาวนา เพราะศรัทธาที่ตั้งมั่นแล้ว ทำให้ดำรงตนอยู่ในศีลธรรมอันดี ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จ

๒) ทรัพย์คือศีล หมายถึง การตั้งใจรักษากาย วาจาให้เป็นปกติ บุคคลผู้มีศีล มีกายงดงาม มีวาจางดงาม ไม่มีความเคียดแค้น ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

๓) ทรัพย์คือhiri หมายถึง ความละเอียดรอบาปทุจริต ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ไม่เป็นอันตรายปวชุน กระทำบาปทุจริต พัฒนาตนให้เป็นปวชุน กัลยาณปวชุน และอริยชน

๔) ทรัพย์คือโอตตปปะ หมายถึง ความเกรงกลัวต่อบาปทุจริต ไม่เสื่อมจากความดี ไม่เจริญในความชั่ว ชีวิตจะมีแต่ความเจริญก้าวหน้าเพียงอย่างเดียว

๕) ทรัพย์คือสุตะ หมายถึงการได้ยินได้ฟังมาก จนรู้แจ้งเห็นจริง

๖) ทรัพย์คือจาคะ หมายถึงการเสียสละสิ่งของภายนอกเพื่อรักษาศรัทธาให้ดำรงอยู่ได้ และเสียสละกิเลสภายใน ให้จิตใจเบิกบานแจ่มใสยิ่งขึ้น

๗) ทรัพย์คือปัญญา หมายถึงความรู้เหตุแห่งความเสื่อม เหตุแห่งความเจริญ และรู้ทั้งเหตุและผลทุกอย่าง กำจัดอวิชชา ความไม่รู้ ความเขลาให้หมดไป^{๔๔}

สรุปได้ว่า อริยทรัพย์ ๗ ประการ เป็นของไม่ทั่วไปแก่ไฟ น้ำ พระราชา โจร และทาสผู้ไม่เป็นที่รัก ใครๆไม่พึงชนะได้ทั้งในโลกมนุษย์และโลกสวรรค์ อริยทรัพย์ จึงเป็นทรัพย์อันประเสริฐ เป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจในโลกนี้ และเป็นปัจจัยให้มุ่งมั่นทำความดีจนถึงขั้นสูงสุด

๓.๑.๘ หิริโอตตปปะ เป็นเหตุให้ศีลบังเกิดขึ้นตั้งอยู่อย่างมั่นคง

คัมภีร์วิสุทธิมรรค สิลนิตยส ปราภวฺยํข้อความว่า หิริโอตตปปะเป็นเหตุใกล้ของศีล (ปทัญฐาน) เพราะเมื่อหิริโอตตปปะมีอยู่ ศีลจึงเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ เมื่อหิริโอตตปปะไม่มี ศีลย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ ตั้งอยู่ไม่ได้เลย^{๔๕} หิริและโอตตปปะจึงเป็นฐานของพฤติกรรมของมนุษย์ให้คงเว้นจากบาปกรรม (เจตนาศีล) คงเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้น (เจตสิกศีล) การดำรงมั่นในสติในขันติ ในวิริยะและในปาติโมกข์ (สังวรศีล) การไม่ล่วงละเมิดศีลที่สมาทานแล้ว (อวิติกมศีล)

^{๔๔}ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๓๐/๒๒๑, ๓๕๗/๒๕๕, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๑, ๓๕๗/๓๕๗, อ.สุตต. (บาลี) ๒๓/๖-๗/๔-๖, อ.สุตต. (ไทย) ๒๓/๖-๗/๕-๑๔, วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๒/๘๑๐/๕๓๗.

^{๔๕}พระพุทธ โฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธสาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) และคณะ, (กรุงเทพมหานคร : ประชุมพรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๑๒.

ศีลจึงถือได้ว่า เป็นเป็นวิธีการดำรงชีวิตอย่างปกติสุข หรือเป็นฐานรองรับกุศลธรรมทั้งหลาย ทำให้มีอานิสงส์เป็นยอด และทำให้บุคคลนั้นห่างไกลกิเลสมีความเย็นอย่างที่สุด^{๕๓}

สรุปได้ว่า หิริและ โอตตปปะเป็นฐาน จึงควบคุมพฤติกรรมทางกาย ทางวาจา ไม่ให้ก่อโทษ สร้างความเดือดร้อน ให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

บุคคลเมื่อสมาทานรักษาศีล ทำให้บริสุทธิ์แล้วจะได้รับอานิสงส์ ๕ ประการ กล่าวคือ

- ๑) บุคคลผู้มีศีล จะประสพกองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ เพราะความไม่ประมาท
- ๒) เกียรติศัพท์อันงามของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมพุ่งขจรไป
- ๓) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล เข้าไปสู่สังคมของกษัตริย์ที่ดี สังคมพราหมณ์ที่ดี สังคมคหบดีที่ดี สังคมสมณะที่ดี ย่อมเข้าไปอย่างองอาจไม่เก้อเขิน
- ๔) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล จะเป็นผู้ไม่หลงทำกาลกิริยา (ตาย)
- ๕) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์^{๕๔}

สรุปได้ว่า หิริโอตตปปะเป็นฐานของศีลในการงดเว้นบาปทุจริตทั้งปวง ให้นุญช์ดำรงชีวิตอย่างปกติสุข ทำให้ได้อานิสงส์มีความเย็นเป็นยอด และห่างไกลกิเลส มีความสุขอย่างยอดเยี่ยม

๓.๑.๕ หิริโอตตปปะ เป็นเหตุให้เกิดผลนับเนื่องจนบรรลุมุคตญาณทัสสนะ

พระผู้มีพระภาค ตรัสไว้ในหิริโอตตปปสูตร มีความว่า เมื่อมีหิริและโอตตปปะสมบูรณ์ เป็นเหตุ นับเนื่องให้เกิดอินทรีย์สังวร ศีล สัมมาสมาธิ ขณิกุตญาณทัสสนะ นิพพิทา และวิราคะ และวิมุตติญาณทัสสนะ เปรียบเหมือน ต้นไม้ที่มีกิ่งและใบสมบูรณ์ สะเก็ด เปลือก กระพี้ แม้แก่นของต้นไม้ นั้น ย่อมบริบูรณ์ด้วยเช่นกัน^{๕๕} กล่าวคือ

ก) หิริและโอตตปปะเป็นเหตุให้มีอินทรีย์สังวร อินทรีย์สังวร หมายถึง ความสำรวมอินทรีย์ เพราะความละอายและความเกรงกลัวบาปทุจริตไม่ให้ครอบงำจิตใจ เมื่อจิตสำรวมระวังจากบาปทุจริตแล้ว ก่อให้เกิดตั้งใจสมาทานรักษาศีล

^{๕๓}พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธสาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) และคณะ, (กรุงเทพมหานคร : ประชุมพริ้นท์ดิง จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๑๑.

^{๕๔}วิ.ม.(บาลี) ๕/๒๘๕/๖๐-๖๑, วิ.ม.(ไทย) ๕/๒๘๕/๕๕, ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๕๐/๗๘, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๕๐/๕๔, ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๑๖/๒๑๐, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๖/๓๐๕, อจ.ปญจก.(บาลี) ๒๒/๒๑๓/๒๓๕, อจ.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๒๑๓/๓๕๖.

^{๕๕}อจ.สตฺตก.(บาลี) ๒๓/๖๕/๘๒, อจ.สตฺตก.(ไทย) ๒๓/๖๕/๑๓๑.

ข) อินทรีย์สังวรสมาธิเป็นเหตุให้มีศีล ศีล หมายถึง ความประพฤติดี มีความสุจริตทางกายวาจา และอาชีพ ตั้งอยู่ในระเบียบข้อปฏิบัติอันดีงาม ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี มีความเกื้อกูลแก่กัน ศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติสำหรับทุกคน ศีล ๘ สำหรับฝึกคนให้ยิ่งขึ้นไป โดยรักษาในบางโอกาส หรือประจำก็ได้ หรือเรียกว่าศีลอุโบสถ ศีล ๑๐ เป็นข้อปฏิบัติสำหรับสามเณร ผู้มีศรัทธาบวชในพระพุทธศาสนา ศีล ๒๒๗ เป็นข้อปฏิบัติสำหรับพระภิกษุ ที่มาในภิกขุปาติโมกข์ และศีล ๓๑๑ สำหรับพระภิกษุณี ที่มาในภิกขุณีปาติโมกข์ เมื่อรักษาศีล งดเว้นจากล่วงละเมิดบาปทุจริตทั้งปวงแล้ว ทำให้จิตมีสมาธิตั้งมั่น

ค) ศีลสมาธิเป็นเหตุให้เกิดสัมมาสมาธิ สัมมาสมาธิ หมายถึง ปัญญาเห็นชอบ คือ เห็นอริยสัจ ๔ และเห็นว่า ขันธ์ ๕ ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ และมีโทษตัวตน

อริยสัจ ความจริงอันประเสริฐ มี ๔ ประการ กล่าวคือ ๑) สภาพที่ทนได้ยาก ในอุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ มีความบีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ไม่มีแก่นสารและความเที่ยงแท้ (ทุกข์) ๒) ความอยากในกาม ความอยากมีอยากเป็น ความไม่อยากมีไม่อยากเป็น เหตุเกิดแห่งทุกข์หรือสาเหตุให้ทุกข์เกิด (ทุกข์สมุทัย) ๓) จิตหลุดพ้นจากอวิชชา ตัณห์กิเลส ดับทุกข์ได้ทั้งปวง กล่าวคือนิพพาน (ทุกข์นิโรธ) ๔) ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ (มรรคมรรค ๘ / ศีล สมาธิ ปัญญา) (ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา)^{๖๐}

ขันธ์ ๕ หมายถึง ส่วนประกอบรวมเข้าเป็นชีวิตของมนุษย์และสัตว์ มี ๕ ส่วนด้วยกัน คือ ๑) ส่วนที่เป็นรูปร่างกาย และคุณสมบัติต่างๆของร่างกาย (รูปขันธ์) ๒) ส่วนความรู้สึกลึกนึกคิด สุข ทุกข์ หรือเฉยๆ (เวทนาขันธ์) ๓) ส่วนกำหนดหมายรู้ในอารมณ์ ๖ เช่น สีขาว สีแดง เป็นต้น (สัญญาขันธ์) ๔) ส่วนปรุงแต่งจิตให้คิดหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ (สังขารขันธ์) ๕) ส่วนที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์ ทางอายตนะทั้ง ๖ มีการเห็น การได้ยิน เป็นต้น (วิญญาณขันธ์)^{๖๑} เมื่อมีสมาธิตั้งมั่นโดยชอบ เกิดปัญญาความเห็นถูกต้องตามหลักของอริยสัจ ๔ และขันธ์ ๕ จึงก่อให้เกิดญาณตญาณทัตตสนะ

^{๖๐} ต.ม.(บาลี) ๑๘/๑๒๐๑/๔๑๔, ต.ม.(ไทย) ๑๘/๑๒๐๑/๖๕๗, อภิ.ภ.(บาลี) ๓๗/๗๘๕/๔๕๕, อภิ.ภ.(ไทย) ๓๗/๗๘๕/๘๒๔.

^{๖๑} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๑๕/๒๐๘, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๕/๒๕๕-๓๐๐.

ง) สัมมาสมาธิสมบูรณ์เป็นเหตุให้มีญาณทัสสนะ ยถาญาณทัสสนะ หมายถึง ความรู้ความเห็นตามเป็นจริง กำหนดรู้เหตุปัจจัยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นความสงสัยในทั้ง ๓ กาล คือ ๑) อดีต ประกอบด้วยความรู้ (อวิชชา) สภาพที่ปรุงแต่ง (สังขาร) ๒) ปัจจุบัน คือ ความรู้แจ้งอารมณ์ (วิญญาน) อายุคนะ ๖ (สพยคนะ) ความประจวบกัน (ผัสสะ) ความเสวยอารมณ์ (เวทนา) และกายประกอบด้วยธาตุ ๔ (รูป) ๓) อนาคต คือ ความเกิด (ชาติ) ความแก่ (ชรา) ความตาย (มรณะ) เมื่อเกิดรู้เห็นตามความเป็นจริง กำหนดรู้เหตุปัจจัยแห่งนามรูปได้แล้วสิ้นความสงสัย จึงเกิดนิพพิทาและวิราคะ

จ) ยถาญาณทัสสนะสมบูรณ์เป็นเหตุให้เกิดนิพพิทาและวิราคะ นิพพิทา หมายถึง พิจารณาเห็นสังขารว่าเป็นโทษ เกิดความเบื่อหน่าย ไม่เพติดเพลิน วิราคะ หมายถึง ความคลายกำหนัด เป็นอิสระ ถึงซึ่งพระนิพพาน เมื่อเกิดนิพพิทาและวิราคะ ทำให้เกิดวิมุตติญาณทัสสนะ

ฉ) ยถาญาณทัสสนะสมบูรณ์เป็นเหตุให้มีวิมุตติญาณทัสสนะ วิมุตติญาณทัสสนะ หมายถึง ความรู้เห็นว่าจิตพ้นแล้วจากอาสวะ ความรู้เห็นในภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์เปรียบเหมือน ต้นไม้ที่มีกิ่งและใบสมบูรณ์ สะเก็ด เปลือก กระพี้ แม่แก่นของต้นไม้ นั้น ก็มีความสมบูรณ์ด้วยเช่นกัน

สรุปได้ว่า หิริและโอตตปปะความสัมพันธ์เนื่องกันไปจนถึงการหลุดพ้นจากอาสวะ กิเลส ก้าวพ้นไปจากภพ ก้าวล่วงความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

กล่าวโดยสรุป หิริความละอายใจและโอตตปปะความเกรงกลัวบาปทุจริต มีความสำคัญยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เพราะเป็นหลักธรรมป้องกันอกุศลธรรมที่จะเกิดขึ้น ทำให้เป็นคนซื่อสัตย์สุจริต เป็นคนสะอาดทั้งทางกาย วาจาและจิตใจ ไม่ประพฤติดื้อเสีย สำส่อนทางเพศเหมือนกับสัตว์ดิรัจฉาน เป็นหลักธรรมสำหรับปฏิบัติให้ได้รับความสุขชั้นโลกียะ คือความเป็นมนุษย์และเทวดา และความสุขชั้นโลกุตระ คือการเข้าถึงพระนิพพาน

๓.๒ ปัจจยที่สนับสนุนให้เกิดหิริโอตตปปะ

คัมภีร์อรรถกถาอิตวุตตะ พระอรรถกถาจารย์กล่าวถึงปัจจัยให้เกิดหิริโอตตปปะไว้

๔ ประการ คือ

๑) ให้ระลึกถึงชาติตระกูลของตนอยู่เสมอว่า เราเป็นลูกคนมีตระกูล เป็นมนุษย์ชาติมารดาบิดาอบรมมาในทางที่ดี ไม่สมควรที่จะกระทำความบาปทุจริต ให้ชีวิตมีความเศร้าหมอง

๒) ให้ระลึกถึงวัยของตนอยู่เสมอว่า ตัวเราเจริญวัยแล้ว มีวุฒิภาวะแล้ว ไม่ควรที่จะทำความบาปทุจริต ให้เป็นที่อับอายแก่คนทั่วไป

๓) ให้ระลึกถึงความแกล้วกล้าของคนอยู่เสมอว่า ตัวเราเป็นคนกล้าหาญ มีกำลังกาย สมบูรณ์ กำลังใจที่เข้มแข็ง ไม่สมควรที่จะทำบาปทุจริตให้เสื่อมเสียชื่อเสียง

๔) ให้ระลึกถึงสติปัญญาความรู้ของคนอยู่เสมอว่า ตัวเราก็เป็นคนมีวิชาความรู้ มีสติปัญญา มีความสามารถ ที่จะประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่สมควรที่จะดำเนินชีวิตผิด ประกอบกิจการงานโดยมิชอบ^{๒๒}

กล่าวได้ว่า หิริโอตตปเปะจะเกิดขึ้นได้ด้วยปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในที่มีอยู่ในคน โดยระลึกถึงอยู่เป็นเนืองนิตย์ จะทำให้จิตมีความละเอียดและเกรงกลัวไม่กล้าที่จะทำบาปทุจริต

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า หิริความละเอียดบาป โอตตปเปะความเกรงกลัวบาป จะเกิดขึ้นได้เพราะมีวิชาหรือญาณ วิชาความรู้จึงเป็นหัวหน้าแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย^{๒๓} กล่าวคือรู้เหตุแห่งความเสื่อมและผลแห่งความเสื่อม (อบายมุข)^{๒๔} รู้เหตุแห่งความเจริญและผลแห่งความเจริญ (วุฑฒิธรรม)^{๒๕} รู้การเกิด การดับ การสิ้นอาสวะ (วิชา ๓)^{๒๖} และความรู้พิเศษ (วิชา ๘)^{๒๗}

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยที่ทำให้เกิดหิริและโอตตปเปะนั้น มีทั้งปัจจัยเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกับตัวเอง และปัจจัยคือวิชาความรู้ซึ่งเป็นตัวปัญญา ก่อให้เกิดความละเอียดและความเกรงกลัวต่อบาป แล้วประพฤติปฏิบัติ จนกระทั่งเป็นวิชาความรู้อันสูงสุด

๓.๓ ลักษณะของคนผู้ขาดหิริโอตตปเปะและผู้มีหิริโอตตปเปะ

ลักษณะของคนผู้ขาดหิริ จะแสดงออกโดยไม่มีความเกลียดบาป กระทำบาปทั้งหลาย โดยไม่มีความละอาย ไม่ทำตนให้เป็นที่เคารพ คนที่ขาดโอตตปเปะ จะไม่สะดุ้งกลัวบาป ไม่ทำคนอื่นให้เป็นที่เคารพ กระทำกายทุจริตเป็นต้น

^{๒๒} พ.อติ.อ.(บาลี) ๔๒/๑๘๐.

^{๒๓} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๔๗/๒๓๘, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒, พ.อติ.(บาลี) ๒๕/๔๐/๒๖๒, พ.อติ.(ไทย) ๒๕/๔๐/๓๘๘.

^{๒๔} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๒๔๗-๒๕๓/๑๕๘-๑๖๑, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๔๗-๒๕๓/๒๐๒-๒๑๒.

^{๒๕} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๑๑/๕๕-๕๖, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖, อญ.จตุกก.(บาลี) ๒๑/๒๔๘/๒๗๓, อญ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๒๔๘/๓๖๘.

^{๒๖} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๑๕๗-๑๕๘/๕๕-๕๖, ๓๐๕/๑๕๗, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๕๗-๑๕๘/ ๑๑๘-๑๒๐, ๓๐๕/๒๗๕, อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๑๓๘๐/๓๐๗, อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๑๓๘๐/๓๔๓.

^{๒๗} ที.ที.(บาลี) ๕/๒๓๔-๒๔๕/๗๖-๘๕, ที.ที.(ไทย) ๕/๒๓๔-๒๔๕/๗๖-๘๕.

หิริ มีความเกลียดบาป ไม่ทำบาปทั้งหลายโดยมีความละอาย มีความเคารพตนเป็นเหตุ ทำตนให้เป็นທີ່เคารพจึงละบาปได้ มีความละอายคุดหงิดสาวแรกรุ่ง โอตตปปะมีความกลัวบาป ไม่ทำบาปทั้งหลายโดยอาการสะดุ้งกลัว ทำให้หกลบจากบาป มีความเคารพผู้อื่นเป็นเหตุ จึงละบาปได้ มีความสะดุ้งกลัว คุดหงิดแพศยา^{๖๔}

หิริโอตตปปะ หิริคือความรู้ดีกละอายต่อตัวเองเมื่อทำผิด เหมือนบุคคลรังเกียจ อุจจาระและปัสสาวะ มีการเคารพตัวเองเป็นปทัฏฐาน โอตตปปะ คือกลัวต่อการทำผิดเหมือนกลัว อสรพิษ มีการเคารพผู้อื่นเป็นปทัฏฐาน^{๖๕}

การบริโภคอาหารต้องไม่บริโภคเพื่อเล่น มิใช่เพื่อมัวเมา มิใช่เพื่อให้ผิวพรรณสวยงาม มิใช่เพื่อให้อ้วนพี แต่บริโภคอาหารเพียงเพื่อดำรงกายนี้ เพื่อระงับความหิว เพื่ออนุเคราะห์ พรหมจรรย์ การใช้สอยเครื่องนุ่งห่ม พึงเข้าใจว่า เครื่องนุ่งห่มใช้สำหรับป้องกันลม ความเย็น ความร้อน ยุง เหลือบ และเพื่อปกปิดอวัยวะส่วนที่ไม่ควรให้เห็นอันจะทำให้เกิดความละอาย การใช้สอยที่อยู่อาศัย ที่นั่งที่นอน เพื่อบรรเทาอันตรายคือฤดู และความยินดีในการหลีกเร้นอยู่ เพราะฤดูกาลย่อมเบียดเบียนร่างกายทำให้จิตฟุ้งซ่านไม่เกิดความสบาย การบริโภคยา ก็เพื่อบรรเทา ชาติกำเริบและอาหารต่างๆ อันก่อให้เกิดทุกขเวทนา^{๖๖} การบริโภคดังกล่าวนี้ ได้ชื่อว่าเป็นการ บริโภคโดยแยบคาย มีสติ มีปัญญา สारวมตน มีความสะอาด ประกอบด้วยหิริและโอตตปปะ ควรพิจารณาแล้วบริโภคปัจจัย ๔ เป็นเนืองนิตย์

นักวิชาการทางพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงลักษณะของคนมีหิริและโอตตปปะ กล่าวคือ

๑. พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กล่าวถึงคนมีหิริและโอตตปปะ จะประกอบด้วยลักษณะ กล่าวคือ ๑) เคารพตัวเองได้ ๒) ไม่มักได้ ๓) ไม่เอาเปรียบผู้ใด ไม่เอาเปรียบสังคม ๔) เกลียดความแตกสามัคคี ๕) เกลียดการเบียดเบียนตนเอง การเบียดเบียนผู้อื่น ๖) รักบุญ ๗) รักเกียรติ ๘) รักความดี ความงาม ความถูกต้อง ๙) รักตัว ต้องทำให้ตัวดีขึ้น ๑๐) รักอุดมคติ ๑๑) ไม่คื้อ ไม่บิดพลิ้ว ๑๒) เสียชีพอย่าเสียสัตย์ นุชาธรรมะ รักอุดมคติ แม้ด้วยชีวิต^{๖๗}

^{๖๔} พ.อิตติ.อ.(บาลี) ๔๒/๑๓๕-๑๔๓.

^{๖๕} พ.อิตติ.อ.(บาลี) ๔๒/๑๓๕-๑๔๓.

^{๖๖} ม.ม.(บาลี) ๑๒/๒๓/๑๔, ม.ม.(ไทย) ๑๒/๒๓/๒๒-๒๓, พ.ม.อ.(บาลี) ๑/๒๐๖/๔๗๐, วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๑๘/๖๗.

^{๖๗} พุทธทาสภิกขุ, อริยศีลธรรม, (พุทธธรรมโฆษณ์), (ไซยา : ธรรมทานมูลนิธิจัดพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๐๗-๔๑๕.

๒. นายอานันท์ ปันยารชุน กล่าวเปิดการสัมมนาวิชาการมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาแห่งประเทศไทย มีความว่า มนุษย์ในโลกนี้มีจำนวนไม่น้อยที่ขาดความสำนึกในคุณธรรม ไม่มีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นที่ตั้ง มีความคิดทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง มองว่าเป็นสิ่งที่ไม่น่าเกลียด น่าขยะแขยงและทำให้น้อยลง เพราะอดทนต่อเรื่องคอร์รัปชันต่ำ แล้วหิริโอตตปะของคนไทยที่เคยมีมาหายไปไหนหมด ต้องพยายามให้สังคมคนไทยมีหิริโอตตปะมากขึ้น เพื่อให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งรอยยิ้ม ไม่แข็งกร้าว ประชาชนคนไทยสามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข^{๖๒}

๓. นายแพทย์เกษม วัฒนชัย องคมนตรี ได้กล่าวปาฐกถาเนื่องในวาระครบรอบ ๑๒ ปี องค์การกลางการเลือกตั้ง เกี่ยวกับโรคทางสังคม โรคทางศีลธรรม มีความว่า ความล่าช้าของทางเพศ ที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์หน้าหนึ่งทุกวัน และซีดีลามกที่มีกว่าสิบล้านแผ่น จนแพร่ระบาดไปทั่วทั้งบนคอก ฟันราบ ในเมืองและชนบท ความล่าช้าทางเพศนี้ก่อให้เกิดปัญหาการฆ่าตัวตาย ปัญหาการโรคและโรคเอดส์ ตลอดจนปัญหาการมั่วสุมในเด็กวัยรุ่น ส่งผลให้มีพ่อแม่วัยรุ่นนำลูกไปทิ้งเป็นจำนวนมาก การแก้ปัญหาต้องปลูกฝังให้รู้จักผิดชอบชั่วดี การยึดมั่นในความถูกต้องเที่ยงธรรมและหิริโอตตปะ การละอายใจและเกรงกลัวผลของบาปทุจริต ความเกรงกลัวดังกล่าวกจะส่งผลให้คนในสังคมตั้งอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริต และยึดมั่นในความถูกต้องเที่ยงธรรม^{๖๓}

กล่าวโดยสรุป คนที่มีหิริโอตตปะนั้น มี ๒ ลักษณะ คือ

๑. มีลักษณะเกลียดทุจริต หมายความว่า เป็นบุคคลที่เกลียดชังและขมขื่นบาปทุจริต
๒. มีลักษณะรักสุจริต หมายความว่า เป็นบุคคลที่ต้องการดำเนินชีวิตด้วยความดี คือ คิดดี พูดดีและทำดี เรียกว่ามีความซื่อสัตย์สุจริต

๓.๔ กรณีตัวอย่างบุคคลผู้ขาดและผู้มีหิริโอตตปะ ในคัมภีร์และเอกสารอ้างอิง

๓.๔.๑ บุคคลผู้ขาดหิริโอตตปะ

สัตว์และมนุษย์ที่ขาดหิริโอตตปะ ทำให้เกิดผลเสียทั้งต่อตัวเองและผู้อื่น ดังปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีกรณีตัวอย่าง กล่าวคือ

^{๖๒} นายสุวพงศ์ จันพิงเพชร, มติชนรายวัน, (๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๙) : หน้า ๑๕.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, (๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๙) : หน้า ๑๕.

ก) คัมภีร์พระสูตรและอรรถกถา เรื่องนกยุงตัวขาดหิริโอตตปปะ

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาหงส์ทอง ให้ลูกนกสาวเสี่ยงทายเลือกคู่ แต่ได้นกยุงตัวขาดหิริโอตตปปะ จึงไม่ยอมยกลูกสาวให้ เพราะนกยุงนั้นไม่ละอายชอบแต่รำแพนหางอย่างเดียว ได้กล่าวว่า เสี่ยงของเธอช่างโง่เพราะจับใจยิ่งนัก แผ่นหลังก็สวยงาม สร้อยคอก็เปรียบประดุจสีแก้วไพฑูรย์และกำหนดก็ยาวตั้งว่า เราจะไม่ให้ลูกสาวแก่เธอ เพราะการรำแพนหางร้ายวิ^๔สาเหตุที่พญาหงส์ทองไม่พอใจ ถึงกับไม่ยกลูกนกสาวให้แก่เขา เพราะวานนกยุงนั้นเป็นนกเจ้าชู้เอาแต่รำแพนหางเกี้ยวพาราสีกันอื่นๆทั่วไป โดยไม่มีความละอายแก่ใจ

จะเห็นได้ว่า พญาหงส์ทองไม่ให้ความสำคัญแก่คุณสมบัติภายนอก แต่ให้ความสำคัญแก่คุณสมบัติภายใน คือหิริและโอตตปปะ ความละอายและความเกรงกลัวต่อสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม

ข) คัมภีร์อรรถกถา เรื่องกฐณพีขาวเมืองสาวัดดีผู้ขาดหิริโอตตปปะ

กฐณพีขาวเมืองสาวัดดีคนหนึ่ง เมื่อภรรยาสิ้นชีวิตแล้ว ก็เตรียมเสียบึงอาหารไว้ในโรงไฟ และห้องเก็บของจนเต็มแล้วออกบวชพักอยู่ที่วัดพระวิหาร มีบริวารใช้สอยจำนวนมาก นุ่งห่มผ้าใหม่อยู่ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน

วันหนึ่ง พวกภิกษุชาวชนบท (บ้านนอก) เดินทางมาเฝ้าพระผู้มีพระภาค ได้เห็นภิกษุรูปนั้นกำลังขนจิรวและผ้าปูที่นอนจำนวนมากออกมาผึ่งแดดนอกที่พัก ก็พากันคิดกันว่า ท่านรูปนี้ออกบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้มักน้อย กลับมีบริวารมากมายถึงเพียงนี้ จึงพากันนั้นไปเข้าเฝ้ายังสำนักพระศาสดา

พระผู้มีพระภาค เมื่อทราบเรื่องราวทั้งหมดแล้ว ได้ตรัสเตือนภิกษุนั้นว่า เพราะเหตุใดเธอจึงมีบริวารมากเล่า เราตถาคตกล่าวสรรเสริญคุณแห่งมักน้อย สันโดษ ความชอบสงัด ปราศจากความเพียรมิใช่หรือ ภิกษุรูปนั้นได้ฟังเช่นนั้นก็รู้สึกโกรธขึ้นมา ได้เปลื้องผ้าห่มทั้งเสีย เหลือแต่ผ้าห่มผืนเดียวยืนอยู่ในท่ามกลางบริษัทโดยปราศจากความละอาย เมื่อพระองค์จะทรงช่วยพยุจติภิกษุนั้นให้มีความสำนึกที่ถูกต้อง จึงตรัสว่า ในอดีตเธอเกิดเป็นผีเสื้อน้ำ แสงหาหิริโอตตปปะอยู่ถึง ๑๒ ปี โฉนเธอเมื่อมาบวชในศาสนาอันเป็นที่เคารพเพียงนี้ จึงได้ละทิ้งหิริโอตตปปะ ยืนอยู่ท่ามกลางบริษัทโดยไม่มีความละอาย

^๔ พ.ชา.เอกก.(บาลี) ๒๓/๓๒/๕, พ.ชา.เอกก.(ไทย) ๒๓/๓๒/๑๔, พ.ชา.เอกก.อ.(บาลี) ๑/๓๒/

ภิกษุรูปนั้นเมื่อได้รับคำเตือนจากพระผู้มีพระภาคอย่างนั้นกลับได้หิริโอตตปปะ ดำรงตนอยู่ในสมณธรรม เป็นผู้มักน้อย สันโดษ และปรารภความเพียรจนสิ้นชีวิต^{๙๕} จะเห็นได้ว่าบุคคลผู้ขาดหิริโอตตปปะ ดำเนินชีวิตด้วยการกิน การนอน การละเล่น เพื่อสนองกิเลสของตนเอง

กล่าวโดยสรุป บุคคลที่ขาดหิริโอตตปปะนั้น ไม่ส่งเสริมชีวิตให้มีความเจริญ ทำให้เสื่อมจากประโยชน์อันจะพึงได้ ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ไม่เป็นที่สรรเสริญแก่บุคคลทั่วไป

๓.๔.๒ บุคคลผู้มีหิริโอตตปปะ

บุคคลผู้มีหิริโอตตปปะ ที่ปรากฏในคัมภีร์และเอกสารอื่นๆ ทำให้เกิดผลดีทั้งต่อตัวเอง และบุคคลอื่น มีกรณีตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

ก) คัมภีร์พระสูตร มีพระนันทะเป็นกรณีตัวอย่าง

พระผู้มีพระภาค ใช้อุบายให้พระนันทะผู้ออกบวชด้วยความไม่เต็มใจ ให้ปฏิบัติธรรม เมื่อสำเร็จแล้วจะได้นางอัปสร (นางฟ้า) ได้รับคำคำหนิเตียนจากเหล่าภิกษุว่า พระนันทะบำเพ็ญสมณธรรมเพราะอยากได้เหล่านางอัปสร แล้วเปรียบพระนันทะเป็นเหมือนกรรมกรทำงานเพื่อต้องการสตรี พระนันทะเกิดหิริโอตตปปะ เมื่อได้ยินคำสอนนั้น จึงเริ่มเร่งบำเพ็ญสมณธรรม เจริญวิปัสสนาจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ แม้กระทั่งพระบรมศาสดา ก็ทรงสรรเสริญพระนันทะว่า มีความกล้าหาญ อดทนต่อคำตักเตือน^{๙๖} กล่าวได้ว่า หิริโอตตปปะ เป็นเหตุให้บรรลุคุณวิเศษ

ข) คัมภีร์อรรถกถา มีพระมหีสาสกumar โพธิสัตว์เป็นกรณีตัวอย่าง

ในอดีต พระโพธิสัตว์ทรงพระนามว่า มหีสาสกumar เป็นโอรสของพระเจ้าพรหมทัต ในพระนครพาราณสี แคว้นกาสิ ขณะที่พระองค์เจริญวัยวังเล่นได้ ก็มีพระอนุชาอีกองค์หนึ่ง พระนามว่า จันทกุมาร แล้วพระราชมารดาเกิดเสด็จทิวงคต

ต่อมาพระราชบิดาก็มีพระมเหสีใหม่ เป็นที่เสนาหาโปรดปรานมาก พระนางประสูติพระราชโอรสทรงพระนามว่า สุริยกุมาร ทำให้พระองค์ทรงปราโมทย์และให้พระนางขอพรได้ตามปรารภณา เมื่อพระสุริยกุมารเจริญวัย พระนางก็ทูลขอราชสมบัติให้แก่พระราชโอรส

เมื่อพระราชาทรงห้ามการขอราชสมบัติไม่ได้ ก็เกรงกลัวต่ออันตรายที่จะเกิดขึ้นกับพระมหีสาสกumar และจันทกุมาร จึงครัดเรียกให้สองกุมารมาเฝ้าแล้วให้เดินทางไปอยู่ที่ป่าหิมพานต์ จนกว่าพระองค์จะสวรรคต พระสุริยกุมารทราบความก็ขอตามไปอยู่ด้วย

^{๙๕} พ.ช.เอกก.อ.(บาลี) ๑/๖/๑๘๑-๑๘๒.

^{๙๖} พ.ช.เอกก.อ.(บาลี) ๒๓/๖๓-๖๔/ ๑๖, พ.ช.เอกก.(ไทย) ๒๓/๖๓-๖๔/๘๑.

เมื่อสามกุมารไปถึงป่าหิมพานต์ พระมหิศาสกุมารให้สุริยกุมารไปอาบนํ้าที่สระนํ้า แล้วนำใบบัวใต้นํ้าคั้นมาด้วย สุริยกุมารเดินมาถึงสระนํ้าไม่ทันพิจารณา ก็เดินลงไปในสระนํ้า ถูกผีเสื้อนํ้า (รากษส) จับกุมตัวแล้วสอบถามสุริยกุมารว่า เธอรู้จักเทวธรรมหรือไม่ สุริยกุมารตอบว่า เทวธรรมก็คือพระจันทร์และพระอาทิตย์ ผีเสื้อนํ้าบอกว่ายังไม่ใช่เทวธรรมแล้วนำไปกักขังไว้ใน ที่อยู่ของคนเพื่อกินเป็นอาหาร

พระมหิศาสกุมาร ให้จันทกุมารไปตามสุริยกุมารที่ยังไม่กลับมา ผีเสื้อนํ้าก็จับไปถาม ถึงเทวธรรมเช่นกัน จันทกุมารตอบว่า ทิศทั้งสี่คือเทวธรรม ผีเสื้อนํ้าบอกว่ายังไม่ใช่เทวธรรม จึงนำไปกักขังไว้สถานที่เดียวกับสุริยกุมาร

ฝ่ายพระโพธิสัตว์คิดว่า น่าจะมีอันตรายนแก่้องชายทั้งสองเป็นแน่ ก็ทรงดำเนินไปที่ สระนํ้าเห็นรอยเท้าลงไปสระ ก็เข้าพระทัยทันทีว่า สองกุมารนั้นคงถูกผีเสื้อนํ้าจับไปแน่แล้ว จึงเหินบพระขรรค์ขึ้นรอกอยอยู่

ผีเสื้อนํ้า เห็นพระมหิศาสกุมารโพธิสัตว์ไม่ลงสระนํ้า จึงได้แปลงกายเป็นนายช่าง เข้ามาถาม ชักชวนให้ลงสระนํ้า อาบ คั้น เคี้ยวรากเหง้าบัว และประดับดอกไม้

พระมหิศาสกุมาร ทราบทันทีว่าบุรุษนี้เป็นผีเสื้อนํ้า และจับน้องชายทั้งสองไปแน่ ได้ถามถึงสาเหตุ ทราบว่าผีเสื้อนํ้าได้รับอนุญาตให้จับทุกคนที่ลงมาในสระนํ้านี้ ยกเว้นคนที่รู้จัก เทวธรรมเท่านั้น จึงกล่าวกับผีเสื้อนํ้าว่า ข้าพเจ้าทราบและจกกล่าวเทวธรรมให้ท่านฟัง

พระโพธิสัตว์ ทรงสรีระร่างกาย ทรงสวย ประดับดอกไม้ดูบได้ของหอม แล้วนั่ง บนบัลลังก์แสดงเทวธรรมว่า

“หิริโศตปฺปสมฺปนฺนา สุกกมฺมสมาหิตา
สนฺโต สปปฺริสา โลเก เทวธมฺมาติ วุจฺจเร”

แปลความว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโศตตปปะ ตั้งมั่นอยู่ในสุกกธรรม เป็นผู้สงบ ระวัง เป็นคนดีงาม ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก

ผีเสื้อนํ้าได้ฟังเทวธรรมแล้วเกิดความเลื่อมใส ตั้งคนอยู่ในเทวธรรม มอบสองกุมาร ให้กับพระโพธิสัตว์ คุ่มครองสามกุมารให้อยู่ในป่าหิมพานต์ด้วยความปลอดภัย จนกระทั่งเดินทาง กลับพระนคร^{๓๓} กล่าวได้ว่า เพราะพระมหิศาสกุมารโพธิสัตว์ รู้เทวธรรมและเป็นผู้ปฏิบัติตาม หลักเทวธรรม จึงทำให้พระองค์ปลอดภัยจากผีเสื้อนํ้า และได้ครองราชย์สมบัติในที่สุด

^{๓๓} พ.ชา.เอกก.(บาลี) ๒๓/๖/๒, พ.ชา.เอกก.(ไทย) ๒๓/๖/๓, พ.ชา.เอกก.อ.(บาลี) ๑/๖/๑๘๑-๑๘๕.

ค. คัมภีร์วิสุทธิมรรค มีกรณีตัวอย่าง ดังนี้

๑) ปาติโมกขสังวรศีล เรื่องพระเถระถูกโจรจับมัด

พระเถระถูกพวกโจรมัดด้วยเถาหญ้าแห้ง ให้อยู่ในคอง ตั้งใจรักษาศีล ไม่ทำลายเถาหญ้าแห้ง พระเถระได้เจริญวิปัสสนาตลอด ๑ วัน ทั้งๆที่นอนอยู่อย่างนั้น บรรลุพระอนาคามีผล และได้มรรณภาพในคองนั้นเอง แล้วไปบังเกิดในสุทธาวาสพรหมโลก

พระเถระอีกรูปหนึ่ง จำพรรษาที่คัมภีร์นิคหิต (ประเทศศรีลังกา) อยู่มาวันหนึ่ง พวกโจรเอาเถาหัวด้วนมัดท่านให้อยู่ในป่า เมื่อไฟป่าลามมาถึง ท่านก็ไม่ได้ตัดเถาวัลย์ออก เริ่มต้นเจริญวิปัสสนาได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ปริณิพพานในที่นั้นนั่นเอง พระอภยเถระผู้เชี่ยวชาญ คัมภีร์ทีฆนิกาย พร้อมพระภิกษุห้าร้อยรูปจึงได้ช่วยกันสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิของท่านไว้ใน ณ ที่นั้น

กล่าวได้ว่า เมื่อกุลบุตรมีศรัทธาออกบวชแล้ว พึงชำระปาติโมกขสังวรศีลให้บริสุทธิ์ พึงยอมสละแม้กระทั่งชีวิต ไม่ทำลายปาติโมกขสังวรศีล ที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้แล้ว^{๕๔}

๒) อินทริยสังวรศีล เรื่องพระมหามิตตเถระ

โยมมารดาของพระมหามิตตเถระ เกิดเป็นโรคฝีมียขึ้น ได้ให้ธิดาซึ่งบวชอยู่ในสำนักภิกษุณีไปรับยาจากสำนักของพระพี่ชาย ภิกษุณีไปกราบเรียนตามนั้น

พระเถระบอกว่า ไม่รู้ยาสำหรับปรุงให้เป็นเภสัชแต่ประการใด แต่ฉันจักบอกยาให้แก่เธอว่า นับจำเดิมตั้งแต่บวชมา ไม่เคยทำลายอินทริยทั้งหลายและดูรูปอันเป็นวิสภาค ด้วยจิตอันประกอบด้วยโศกะเลย ด้วยสัจจวาจาฉัน ขอความสบายจงมีแก่โยมมารดาเถิด

ภิกษุณีได้ไปเรียนโยมมารดา และทำตามพระเถระแนะนำทุกประการ ฝิของอุบาสิกาได้อันตรธานหายไปเหมือนฟองน้ำในทันทีทันใด^{๕๕} กล่าวได้ว่า การละอายและเกรงกลัวต่อการทำลายอินทริย อันไม่ใช่กิจอันควรทำของตน ได้ชื่อว่ามีอินทริยอันสะอาด หอมสด ทำให้จิตมีความผ่องใสเบิกบานอยู่เป็นนิตย์

^{๕๔}วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๑/๑๔/๔๖.

^{๕๕}วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๑/๑๕/๕๕.

๓) อาชีวนิพาสิต เรื่องพระสารีบุตรเถระ

พระสารีบุตรต้องอาพาธ ขณะที่ไปพักอาศัยในป่ากับพระมหาโมคคัลลานะ เพื่อจะเพิ่มพูนความสดก มาวันหนึ่งพระสารีบุตรเกิดอาพาธลมเสียดท้องขึ้น ทำให้ท่านเกิดทุกข์เวทนามาก

พระมหาโมคคัลลานะ เมื่อทราบอาการและอาพาธจะหายได้ด้วยข้าวมธุปายาสที่หุงด้วยน้ำมันล้วนประสมกับเนยใส น้ำผึ้งและน้ำตาลกรวด จึงพูดท่านองว่าวันพรุ่งนี้ จะต้องได้ข้าวมธุปายาสแน่นอน ด้วยบุญของใครคนใดคนหนึ่งแน่ละ

ฝ่ายรุกขเทวดาที่อยู่ท้ายที่จักรม ได้ยินพระเถระทั้งสองสนทนากันอย่างนั้น มีความตั้งใจที่จะให้พระสารีบุตรหายอาพาธ ในวันรุ่งขึ้น จึงได้เข้าสิงบุตรคนโตของโยมอุปัฏฐากของพระเถระ บอกให้ปรุงข้าวมธุปายาสถวายพระมหาโมคคัลลานะและนำไปถวายพระสารีบุตร แต่พระสารีบุตร ไม่รับฉันอาหารนั้น ด้วยพิจารณาว่าอาหารนั้นไม่ควรแก่การบริโภค

พระมหาโมคคัลลานะ จึงนำอาหารไปเททิ้ง พอคว่าบาตรลงเท่านั้น พระสารีบุตรก็หายอาพาธตั้งแต่บัดนั้น ไม่เกิดอาการอาพาธลมเสียดท้องอีกเลยตลอด ๔๕ พรรษา

พระสารีบุตรได้แปลงอุทานว่า ถ้าเราพึงฉันข้าวมธุปายาส อันเกิดขึ้นเพราะอาศัยจีวรวิญญูติ บัณฑิตก็อาจครหาอาชีวะของเราได้ แม้ได้จะไหลออกมาเที่ยวพ่นพ้านอยู่ที่พื้นดินก็ตามที่เรายอมเอาชีวิตเข้าแลก จะไม่พึงทำลายอาชีวะนั้นเด็ดขาด^{๔๐} จะเห็นได้ว่า พระชีนาสพเป็นผู้มีหิริและโอตตปเปะ จึงมีอาชีวนิพาสิตอย่างยิ่ง ไม่แสวงหาปัจจัยอันไม่สมควร

๔) ปัจจัยสันนิสสิต เรื่องสามเณรสังฆรักจิตะ

พระอุปัชฌายะของสามเณรสังฆรักจิตะ ซึ่งกำลังฉันข้าวสาลีอันเย็นสนิทว่า สามเณรเจ้าจงอย่าเป็นคนไม่สำรวม เผลอลิ้นตัวเองเสียนะ เมื่อสามเณรได้ฟังคำสอนของพระอุปัชฌายะแล้ว ก็ได้รับความสังเวชในขณะนั้น นั่งอยู่ที่อาสนะเดียวได้บรรลุพระอรหัตแล้ว เป็นผู้มีความดำริเต็มบริบูรณ์ เหมือนพระจันทร์ในวันเพ็ญ^{๔๑}

สรุปได้ว่า กุลบุตรผู้ปรารถนาความสิ้นไปแห่งทุกข์ พึงตั้งอยู่ในหิริโอตตปเปะ พิจารณาโดยแบบคายแล้ว จึงเสพปัจจัยทั้งหลาย

^{๔๐}วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๑/๑๖/๖๐.

^{๔๑}วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๑/๑๘/๖๖.

๖. เอกสารวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) ได้ทำการยกย่องกัลยาณมิตรป.ป.ช. ผู้มุ่งมั่นทำความดี สร้างสรรค์คุณธรรม จริยธรรม ด้านความซื่อสัตย์สุจริต มีความตั้งใจ มีความจริงใจยึดมั่นและปฏิบัติตนอยู่ในความดี มีข้าราชการ กลุ่มเครือข่ายธุรกิจ อาชีพสื่อมวลชน อาชีพธุรกิจ จะยกกรณีตัวอย่าง ๑ ท่าน ดังนี้

๑) ข้าราชการผู้มีความซื่อสัตย์สุจริต

ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิลาส เมืองน้อย ข้าราชการตัวอย่าง ปี ๒๕๓๕ ได้รับการยกย่อง เป็นบุคคลที่มีความซื่อสัตย์สุจริต ได้รับความไว้วางใจให้เป็นประธานกองทุนหมู่บ้านและเครือข่าย กองทุนตำบล อำเภอ และจังหวัด จัดหาทุนให้นักเรียนผู้ขาดแคลน สร้างสาธารณสมบัติเพื่อ ส่วนรวม และดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม เพื่อรักษาผลประโยชน์ของประชาชนและชุมชน เป็นผู้ ที่ชุมชนและสังคมให้ความเชื่อถือศรัทธา ในเรื่องการสร้างครอบครัวให้เกิดความอบอุ่น เป็นตัวอย่าง ที่ดีของสังคม ได้รับการคัดเลือกให้เป็นข้าราชการดีเด่นด้านคุณธรรม จริยธรรม นอกจากนี้ยังเป็น ผู้ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลในการออกแบบและวางแผนพัฒนาชุมชนให้เกิดการเรียนรู้และปฏิบัติได้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิลาส เมืองน้อย ยึดพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นแนวทางในการปฏิบัติเกี่ยวกับการทำงานให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ต้องเสียสละประโยชน์ ส่วนตน ผู้ที่ทำงานโดยเบียดเบียนส่วนรวม ย่อมบั่นทอน ความมั่นคงของประเทศชาติ และในที่สุด ตนเองก็เอาตัวไม่รอด

หลักในการดำเนินชีวิต ต้องทำงานด้วยความสุข ความสำเร็จด้านชีวิตส่วนตัวจะตามมา เนื่องจากเรามีความสุขกับการทำงาน อีกทั้งทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต การใช้ชีวิตที่เรียบง่าย ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการปฏิบัติให้คนในครอบครัวได้เห็นเป็นตัวอย่าง มีความสุขใน การทำงาน โดยมีหวังสิ่งตอบแทนอันมิพึงได้ ดำรงตนอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริต ทำให้เกิดผลดีต่อ ผู้ปฏิบัติ คือ ทำให้เป็นที่เชื่อถือและไว้วางใจต่อผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงานและ ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกคน เป็นที่เคารพรักใคร่และความไว้วางใจ จะทำการสิ่งใดหรือขอความร่วมมือ ประการใด ก็เกิดผลสำเร็จทุกครั้ง ทำให้การดำรงชีวิตเป็นไปด้วยความสุขความเจริญ^๒

^๒ สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.), จารึกสุจริต ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทศรีอนันต์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๖-๒๐.

จ. เอกสารสิ่งพิมพ์ สหประชาชาติได้ประกาศรางวัลสตรีดีเด่นทางพระพุทธศาสนา แห่งโลก ประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๘ เนื่องในวันสตรีสากล มีพิธีมอบรางวัล ณ สำนักงานสหประชาชาติ กรุงเทพมหานคร (๖ มีนาคม ๒๕๔๘) จำนวน ๒๐ คน ในฐานะพุทธศาสนิกชนทำคุณประโยชน์ ให้แก่มนุษยชาติ ซึ่งนับว่าเป็นคนดีของแผ่นดิน ที่สมควรได้รับการยกย่องสรรเสริญ ขอยกเป็น กรณีตัวอย่าง ๒ ท่าน ดังนี้

๑) ประธานาธิบดีจันทรिका กุมารตุงคะ (ศรีลังกา)

ประธานาธิบดีหญิงจันทรिका กุมารตุงคะ มีมารดาเป็นนายกรัฐมนตรีหญิงคนแรก ของโลก ชื่อว่า สิริมาโว ปันธะระไนเยก และบิดาของท่านก็เป็นนายกรัฐมนตรีเช่นกัน และถูกลอบสังหารในเวลาต่อมา ทำให้ตัวท่านได้เห็นสงครามกลางเมืองที่ยาวนาน ทำให้มีความพยายามแก้ไข ปัญหาความขัดแย้งในศรีลังกาด้วยสันติวิธีตามแนวทางพระพุทธศาสนา ไม่ต้องการเห็นคนในชาติ เจ็บฆ่าซึ่งกันและกัน

๒) สารุคุณ โจติกา เฮิร์มเซน (เนเธอร์แลนด์)

สารุคุณ โจติกา เฮิร์มเซน ในฐานะธรรมาจารย์วัย ๖๐ ปี ได้ใช้วิธีการเผยแพร่ธรรมะ อย่างกว้างไกลโดยผ่านสื่อวิทยุและโทรทัศน์ ความพยายามในการป่าวประกาศพระพุทธศาสนา ในประเทศเนเธอร์แลนด์ ได้รับการยอมรับและยกย่องว่าสร้างสรรค์สิ่งสำคัญและยั่งยืน โดยสภา ชาวพุทธแห่งเนเธอร์แลนด์ เป็นนักบวชเถรวาทรุ่นแรก และเป็นเจ้าสำนักพุทธวิหารแห่งอัมสเตอร์ดัม มานานถึง ๑๒ ปี^{๔๐}

สรุปได้ว่า หิริโอตตปละเป็นฐานให้เริ่มต้นทำคุณงามความดี มุ่งมั่นทำประโยชน์ สร้างสรรค์คุณธรรม จริยธรรมด้านความซื่อสัตย์สุจริต มีความตั้งใจ จริงใจ ยึดมั่นและปฏิบัติตน อยู่ในความดีตลอดเวลา จนทำให้ได้รับการยกย่องสรรเสริญในองค์กรสำคัญของโลก ก่อให้เกิด ความดีงาม ความสุข ความเจริญ ทั้งแก่ตนเอง ครอบครัว สังคมและประเทศชาติในโลกนี้ เป็นเหตุให้ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ และเป็นเหตุไถ่สมรรถ ผล นิพพาน

^{๔๐} นายสุพงศ์ จันผึ่งเพชร, มติชนรายวัน, (๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๘): หน้า ๑๕.

๓.๕ บทสรุป

เทวธรรม คือ หิริและโอตตปปะ เป็นเหตุให้เกิดความดีงามแห่งชีวิตมนุษย์ในโลกนี้ เป็นเหตุปิดบังอบายทุกคติภูมิ และเป็นเหตุนำสัตว์โลกให้ไปบังเกิดในสุคติภูมิ

หิริและโอตตปปะ ชื่อว่าเป็นจริยธรรมคุ้มครองโลก คือ คุ้มครองสัตว์โลก ถ้าหิริและโอตตปปะ ไม่คุ้มครองโลก มนุษย์โลกก็จะไม่มีความเคารพยำเกรงต่อกัน จะประพฤติดำต่อกันไปหมดเหมือนอย่างสัตว์ดิรัจฉาน แต่เพราะเหตุที่หิริและโอตตปปะ ยังคุ้มครองโลก จึงได้ชื่อว่า เป็นแก่นแห่งมนุษยธรรม เป็นหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์มีจิตใจสูงส่ง ไม่ตกอยู่ในอำนาจใฝ่ต่ำ คุ้มครองโลกมนุษย์ไม่ให้ประพฤติดำต่อกันเหมือนกับสัตว์ดิรัจฉาน และได้ชื่อว่าเป็นสุกกรรม เป็นธรรมทำให้มนุษย์มีความสะอาดทั้งกาย วาจา และจิตใจ เพราะปราศจากบาปกรรมทั้งปวง

หิริและโอตตปปะ เป็นเหตุไม่ให้เป็นคนมีมิจฉาทิฎฐิ ประกอบอกุศลกรรมความชั่ว แล้วไปเกิดในอบายภูมิ เป็นสัตว์นรก เปรต อสุรกายและสัตว์ดิรัจฉาน เสวยความทุกข์จนกว่าจะสิ้นผลบาป

หิริและโอตตปปะ เป็นหลักธรรมสำคัญถ้าปลูกฝังให้เกิดขึ้นในจิตใจของผู้ใด ทำให้เกิดความละอายและเกรงกลัวบาปทุจริต มุ่งมั่นกระทำความดี มีการให้ทาน รักษาศีล ทำให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยสุขอันเป็นทิพย์ ถ้าผู้ใดเจริญสมถภาวนาจนสำเร็จจนสมาบัติตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจุตตฌาน และเจริญวิปัสสนาภาวนาจนสำเร็จเป็นพระอนาคามี ก็จะไปเกิดในพรหมโลก จนสิ้นอายุขัย หรือไม่ทันสิ้นอายุขัยสำเร็จพระอรหันต์แล้วปรินิพพาน ณ ดินแดนสุทธาวาสนั้น

หิริและโอตตปปะ เป็นปัจจัยให้เกิดผลนับเนื่องจนบรรลุมุคตินิพพานทัตสนะ เพราะเมื่อหิริและโอตตปปะ สมบูรณ์ จึงเป็นปัจจัยให้เกิดอินทรีย์สังวร ศีล สัมมาสมาธิ ขณิกสมาธิ ฌานสมาธิ วิปัสสนา และวิมุตติญาณทัตสนะ

ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดหิริโอตตปปะ โดยให้ระลึกถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับตนเอง มีชื่อเสียง วงศ์ตระกูล วิทยุฒิ ความแกล้วกล้า กำลังกาย กำลังสติปัญญา ความรู้ ความสามารถ ควรที่จะดำเนินชีวิตโดยความสุจริต ไม่ควรกระทำความบาปทุจริตทั้งปวง

ลักษณะของคนมีหิริ คือจะเกลียดบาป ไม่ทำบาป โดยอาการละอายใจตนเองเป็นสำคัญ ดุจดวงสาวแรกรุ่ง มีความรู้สึกรังเกียจต่อตัวเองเมื่อทำผิด เหมือนบุคคลรังเกียจอุจจาระและปัสสาวะ ส่วนคนที่มีโอตตปปะจะสะดุ้งกลัวบาป มีอาการสะดุ้งกลัวคนอื่น เหมือนหญิงแพศยา

บุคคลที่ขาดหิริโอตตปเปะนั้น ไม่ส่งเสริมชีวิตให้มีความดีงาม ความสุข ความเจริญ ไม่เป็นเหตุให้ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ และไม่เป็นเหตุให้ไกล้มรรค ผล นิพพาน

ลักษณะของคนที่มีหิริโอตตปเปะ จะแสดงออกสองด้าน คือ ด้านหนึ่งเกลียดทุจริต กล่าวคือ เป็นบุคคลที่เกลียดชยะแขยง ชิงชังบาปทุจริต อีกด้านหนึ่งรักสุจริต กล่าวคือเป็นบุคคลที่รักความดี คือมีความคิดดี พุทธิและทำดี มีความซื่อสัตย์สุจริต ประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเอง สังคม และประเทศชาติ

กล่าวโดยสรุป หิริโอตตปเปะเป็นหลักธรรมที่สำคัญให้มีความละเอียดใจและเกรงกลัวบาปทุจริต เป็นเหตุให้เกิดการประพฤติปฏิบัติ พัฒนาตนเองและสังคมให้เกิดความดีงาม ความสุข ความเจริญ ความมั่นคง สันติสุข อันเป็นประโยชน์แก่สังคมระดับครอบครัว สังคมระดับชุมชน และสังคมระดับประเทศชาติต่อไป

บทที่ ๔

ทศธรรมอันเป็นฐานในการพัฒนาตนเองและสังคม

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาทศธรรมคือหิริและโอตตปปะ อันเป็นฐานในการพัฒนาตนเองและสังคม เพราะการจะพัฒนาตนเองและสังคมโดยไม่มีหลักนั้น ย่อมทำให้การพัฒนาขาดทิศทาง พัฒนาได้ไม่ครบถ้วนทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม ด้านจิตใจและด้านสติปัญญา พัฒนาไปก็ทำให้ตนเองและสังคมมีแต่ความเสื่อม หากความเจริญมิได้ แต่หากการพัฒนานั้นมีหลักหรือฐาน ก็ทำให้การพัฒนามีแต่ความเจริญ หากความเสื่อมมิได้เช่นกัน ดังนั้น หลักหรือฐานนี้มีหลากหลาย และทศธรรมนี้ก็เป็ฐานอันหนึ่ง ที่จะทำให้ตนเองและสังคมเป็นไปเพื่อความดีงาม ความสุข ความเจริญโดยส่วนเดียว เพื่อความชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องนี้ ผู้วิจัยขอเสนอใน ๒ ประเด็น คือ (๑) ทศธรรมอันเป็นฐานในการพัฒนาตนเอง (๒) ทศธรรมอันเป็นฐานในการพัฒนาสังคม จะกล่าวตามลำดับดังนี้

๔.๑ ทศธรรมอันเป็นฐานการพัฒนาตนเอง

คัมภีร์พระพุทธศาสนา ปรากฏข้อความว่า “บุคคลผู้มีหิริโอตตปปะ ตั้งอยู่ในกุศลธรรม เป็นผู้สงบระงับ เป็นคนดีงาม จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้มีทศธรรมในโลก” และ “หิริโอตตปปะ เป็นธรรมคุ้มครองสัตว์โลก ให้มีความเคารพยำเกรงต่อกัน ทำให้มนุษย์มีจิตใจสูงส่ง ไม่ให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจใฝ่ต่ำ”^๑ ทศธรรมจึงเป็นฐานในการพัฒนาตนเองให้อยู่ร่วมกับสังคมอย่างมีความสุข

พระพุทธโฆสเถระ ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวไว้เป็นนัยว่า หิริและโอตตปปะเป็นฐานของศีล ศีลนั้นเป็นของสะอาด ทำให้ผู้รักษาศีล มีกายสะอาด วาจาสะอาด จิตใจสะอาด และนัยว่า หิริโอตตปปะเป็นฐานให้ศีลเกิดขึ้นและตั้งอยู่ได้ เมื่อไม่มีหิริ โอตตปปะ ศีลก็เกิดขึ้นไม่ได้ ตั้งอยู่ไม่ได้เช่นกัน”

^๑ พ.ชา.เอกก.(บาลี) ๒๗/๖/๒, พ.ชา.เอกก.(ไทย) ๒๗/๖/๓, วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๒/๔๖๖/๑๖๐.

^๒ อัง.ทุก.(บาลี) ๒๐/๘-๘/๕๑, อัง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๘-๘/ ๖๓, พ.อิติ.อ.(บาลี) ๔๒/๑๘๓

^๓ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธสาจารย์

(อาจ อาสภมหาเถร) และคณะ, (กรุงเทพมหานคร : ประชุมพรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๑๒.

กล่าวได้ว่า เทวธรรมเป็นฐานในการประพฤติปฏิบัติให้ตนเองมีกาย วาจา และจิตใจที่สะอาด เพื่อให้ตนเองมีความดีงาม มีความสุข ความเจริญในชีวิต

พัฒนา มาจากภาวนา หมายถึง การทำให้เกิดขึ้น การทำให้เจริญขึ้น^๔ การพัฒนาต้องมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะใหม่ มากกว่า ดีกว่า หรือสูงกว่าเดิม เป็นไปในทางสร้างสรรค์ มิใช่ทำลาย มีผลเพื่อสันติสุขส่วนบุคคล และสันติภาพของมวลมนุษยชาติ เป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของหลักธรรม^๕

สรุปได้ว่า เทวธรรม เป็นฐานให้บุคคลตั้งอยู่ในกุศลธรรม ทำให้เป็นคนดีงาม สงบระงับ เป็นฐานของการประพฤติปฏิบัติ (ศีล) ทำให้บุคคลมีกายสะอาด มีวาจาสะอาด และมีจิตใจสะอาด เป็นเหตุให้เกิดความดีงาม ความสุข ความเจริญ (โลกียะ) และความสงบระงับ เยือกเย็น ก้าวพ้นจากความทุกข์ (โลกุตตระ)

๔.๑.๑ การพัฒนาตนเองในระดับโลกียะ

หลักเทวธรรมเป็นฐานพัฒนาตนเองทางกาย ทางศีล และทางจิต ในระดับโลกียะ ดังนี้

ก) การพัฒนากายและศีล เป็นการพัฒนาด้านกายภาวนาและศีลภาวนา กล่าวคือ ๑) การพัฒนากาย ให้ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ให้อำนาจแก่สิ่งที่ดี เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับสภาพแวดล้อม ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมให้ได้รับความเสียหาย ซึ่งเป็นพื้นฐานการอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมด้วยดี (กายภาวนา)^๖ ๒) การพัฒนาศีล เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์ทางกายทางวาจากับเพื่อนมนุษย์อย่างปกติสุข ซึ่งเป็นความสัมพันธ์กับสังคมที่ดี (ศีลภาวนา)^๗

ข) การพัฒนาจิต เป็นการพัฒนาจิตตภาวนา ให้เกิดผลทางจิต คือ ๑) จิตมีคุณภาพ คือจิตมีความรัก ความสงสาร ความพลอยยินดี ความเชื่อ เป็นต้น ๒) จิตมีสมรรถภาพ คือจิตมีความอดทน ความตั้งใจมั่น ความเพียร ความระลึกรู้ทันความเป็นจริง เป็นต้น ๓) จิตมีสุขภาพ คือจิตมีความอึดใจ เบิกบานบันเทิงใจ เป็นต้น (จิตตภาวนา)^๘

^๔วิสุทธิ.มหาฐีกา(บาลี) ๑/๖๔/๑๘๑

^๕พุทธทาสภิกขุ, ธรรมโฆษณธรรมานุกรม, (กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. ภาพพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๑๔๔-๑๔๘.

^๖ที.ป.า.(บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๕๖, ที.ป.า.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๓๕.

^๗ที.ป.า.(บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๕๖, ที.ป.า.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๓๕.

^๘ที.ป.า.(บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๕๖, ที.ป.า.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๓๕.

กล่าวโดยสรุป การพัฒนากายและการพัฒนาศีล ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางกายกับ
สิ่งแวดล้อมด้วยดี การพัฒนาจิต ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางจิตกับสังคมมนุษย์อย่างมีความสุข

๔.๑.๒ การพัฒนาตนเองในระดับโลกุตตระ

คัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถา ปรากฏข้อความว่า เทวธรรมเป็นฐานการพัฒนา
ตนเองในระดับโลกุตตระ รู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง (ปัญญาวานา)^๙ กล่าวคือ

ก) การพัฒนาวิชา (ปัญญา) ปัญญาเมื่อได้รับการพัฒนาแล้ว จะมีความรู้พิเศษ ๓
ประการ คือ ๑) สามารถระลึกชาติก่อนได้ (บุพเพนิวาสานุสสติญาณ) ๒) มองเห็นการตาย
การเกิดของสัตว์ทั้งหลายได้ (ทิพพจักขุ) ๓) หยั่งรู้ธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายได้
(อัสสวัคขญาณ)^{๑๐}

ข) การพัฒนาวิชา (ปัญญา) ปัญญาเมื่อได้รับการพัฒนาแล้ว มีความรู้พิเศษอีก ๘
ประการ กล่าวคือ ๑) พิจารณาเห็นสังขารคือรูปนามโดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และมีใจตัวคน
(วิปัสสนาญาณ) ๒) นิรมิตอภีการหนึ่งขึ้นมาจากอภีการเดิมอย่างบริบูรณ์มีอวิชชาน้อยใหญ่และ
อินทรีย์ตามความปรารถนา (มโนยิทธิ) ๓) นิรมิตกายคนเดียวเป็นหลายคน หลายคนเป็น
คนเดียว ล่องหน ดำดิน เดินน้ำ เป็นคัน (อิทธิวิริ) ๔) ได้ยินเหนือการได้ยินของมนุษย์ทั่วไปได้
(ทิพพโสต) ๕) เข้าใจความคิดของผู้อื่นได้ (เจโตปริยญาณ) ๖) จำชาติในอดีตที่ผ่านมาเป็น
เวลานานได้ (บุพเพนิวาสานุสสติญาณ) ๗) สามารถมองเห็นเหนือการเห็นของมนุษย์ (ทิพพจักขุ)
๘) รู้แจ้งเห็นจริงในรูป นาม จนทำให้สิ้นอาสวะกิเลส (อัสสวัคขญาณ)^{๑๑}

พระพุทธโฆสาจารย์ ได้วางหลักวัชฉิธรรม ๔ ประการไว้ เพื่อเป็นเครื่องมือ
สำหรับตรวจสอบความเจริญก้าวหน้าในการพัฒนาตนเอง กล่าวคือ ๑) ตรวจสอบความเชื่อถูกหลัก
เหตุผลหรือไม่และมีมากน้อยเพียงใด ๒) ตรวจสอบความประพฤติได้ถูกต้องหรือไม่ และมี
มากน้อย แค่ไหนเพียงใด ๓) ตรวจสอบความรู้คำสอนที่ช่วยตนเองและแนะนำผู้อื่น มีมากน้อย
เพียงใด ๔) ตรวจสอบความเสียสละ ช่วยเหลือผู้อื่นมากน้อยเพียงใด ๕) ตรวจสอบความรู้
ความเข้าใจ สภาพของโลกและชีวิต สภาพจิตใจบริสุทธิ์ผ่องใสมากน้อยเพียงใด^{๑๒}

^๙ที่.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๕๖, ที่.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๓๕, วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๑/๑๐/๓๘.

^{๑๐}บุ.อิติ.(บาลี) ๒๕/๕๕/๔๖๔, บุ.อิติ.(บาลี) ๒๕/๕๕/๓๑๖-๓๑๘, ที่.ปา.อ.(บาลี) ๑๘๗/๑๐๓,
อง.ติก.อ.(บาลี) ๒/๕๕/๑๖๔-๖๖, บุ.อุ.อ.(บาลี) ๒๓/๑๕๓, บุ.อิติ.อ.(บาลี) ๕๕/๓๕๔-๓๖๐.

^{๑๑}ที่.ส.ี.(บาลี) ๕/๒๓๖-๒๔๘/๗๘-๘๔, ที่.ส.ี.(ไทย) ๕/๒๓๖-๒๔๘/๗๘-๘๔.

^{๑๒}วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๑/๒/๑๒๔.

การพัฒนาตนเองด้วยปัญญาภาวนา มีความรู้แจ้งเห็นจริงสิ่งทั้งหลาย มีปัญญาความรู้
อันวิเศษ มีจิตเหนือโลก (โลกุตตระ) อยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมและสังคมอย่างมีความสุข

สรุป เทวธรรมอันเป็นฐานการพัฒนาตนเอง ได้ ๔ ประเด็น คือ

- ๑) กายภาวนา สติภาวนา จิตตภาวนา เป็นไปเพื่อความสุข ความเจริญ (โลกียะ)
- ๒) ปัญญาภาวนา เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์ (โลกุตตระ)
- ๓) กายภาวนา สติภาวนา เป็นการพัฒนากายภายนอก
- ๔) จิตตภาวนาและปัญญาภาวนา เป็นการพัฒนาจิตภายใน

๔.๒ เทวธรรมอันเป็นฐานการพัฒนาสังคม

พระอรรถกถาจารย์ กล่าวว่า สังคม หมายถึง การติดต่อหรือสัมพันธ์กับบุคคลอื่นทั้ง
คนดีและคนไม่ดี^{๓๓} แบ่งออกเป็นสังคมระดับครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ

๔.๒.๑ การพัฒนาสังคมระดับครอบครัวให้มีความมั่นคงและมีความสุข

หลักเทวธรรม คือ หิริความละอายแก่ใจ และโอตตประความเกรงกลัวบาปเป็นฐาน
แล้วสร้างเสริมสังคมระดับครอบครัวให้มีจิตสำนึกที่ดี เป็นคนดีของสังคม ทำหน้าที่ตนให้ครบถ้วน
เพื่อให้สังคมครอบครัวมีความมั่นคงและมีความสุข

ก. การพัฒนาสังคมระดับครอบครัว ให้มีจิตสำนึกที่ดี

พระพุทธเจ้าตรัสว่า สติสัมปชัญญะเป็นบ่อเกิดของเทวธรรม ทำให้เกิดความละอาย
และความเกรงกลัวบาปทุจริต^{๓๔} สร้างเสริมให้มีจิตสำนึกที่ดี ตามมรรคมีองค์ ๘ กล่าวคือ

- ๑) สร้างเสริมความเห็นให้ถูกต้อง ในเรื่องการให้ทาน การบูชา ความกตัญญูกตเวที
โลกนี้ โลกหน้า กฎแห่งกรรม และปัญญาเครื่องตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (สัมมาทิฏฐิ)
- ๒) สร้างเสริมความคิดให้ถูกต้อง มีจิตสำนึกที่ดี ไม่อยากได้สิ่งของที่ผู้อื่นไม่ได้ให้
ไม่คิดร้ายเบียดเบียนผู้อื่น ไม่ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสตัณหา (สัมมาสังกัปปะ)
- ๓) สร้างเสริมการพูดให้ถูกต้อง พูดด้วยคำสัตย์จริง พูดเสริมความรักความสามัคคี
พูดคำไพเราะอ่อนหวาน (สัมมาวาจา)
- ๔) สร้างเสริมการทำงานให้ถูกต้อง ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม (สัมมากัมมันตะ)

^{๓๓} พ.ป.อ.(บาลี) ๔/๔๗, พ.ป.อ.(บาลี) ๒/๕๓๒/๒๕๕.

^{๓๔} อ.สตุตท.(บาลี) ๒๓/๘๑/๒๗๘-๒๗๙, อ.สตุตท.(ไทย) ๒๓/๘๑/๔๐๕-๔๐๖, อ.นวก.อ.(บาลี)

- ๕) สร้างเสริมการเลี้ยงชีวิตให้ถูกต้อง ชอบด้วยกฎหมายและศีลธรรม (สัมมาอาชีวะ)
- ๖) สร้างเสริมความพยายามให้ถูกต้อง พยายามทำความดีให้เกิดขึ้น ทำให้มากยิ่งขึ้น และรักษาไม่ให้เสื่อมไป (สัมมาวาจา)
- ๗) สร้างเสริมตั้งสติให้ถูกต้องรู้เท่าทันปัจจุบัน ตามความเป็นจริง (สัมมาสติ)
- ๘) สร้างเสริมความตั้งมั่นให้ถูกต้อง ไม่ตกเป็นทาสของความโลภ ความโกรธ และความหลง (สัมมาสมาธิ)^{๔๕}

พระพุทธโฆสาจารย์ กล่าวถึงผู้พัฒนาตนต้องมีปัจจัยภายนอก คือการเลือกคบเพื่อนที่ดี เพื่อเป็นแสงสว่างแห่งชีวิต (กัลยาณมิตร)^{๔๖} และปัจจัยภายใน คือใช้ปัญญาใคร่ครวญสิ่งที่ได้ยินได้ฟังมาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ (โยนิโสมนสิการ)^{๔๗} ปัจจัยทั้งภายนอกและภายใน ทำให้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ชอบธรรม

กล่าวได้ว่า หิริโอตตปละเป็นฐานสร้างเสริมสังคัมระดับครอบครัวยให้เกิดจิตสำนึกที่ดี ดำเนินชีวิตให้ถูกต้องชอบธรรม ให้รู้จักผิดชอบชั่วดี เป็นเหตุให้สังคัมครอบครัวยมีความมั่นคงและมีความสุข

ข. การพัฒนาสังคัมระดับครอบครัวย ให้มีความรับผิดชอบที่ดี

ครอบครัวยจะมั่นคงและมีความสุขได้นั้น ต้องสร้างเสริมให้มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ ตามหลักทศ ๖ กล่าวคือ

ทศที่ ๑ ทศเบื้องหน้า บุตรธิดาคู่กับมารดาบิดา

บุตรธิดา พึงทำหน้าที่บำรุงเลี้ยงมารดาบิดาให้มีความสุข ทำกิจการงานของท่านให้เรียบร้อย ประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท เพื่อดำรงวงศ์ตระกูล และเมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศไปให้

มารดาบิดา พึงทำหน้าที่ไม่ให้บุตรธิดาทำความชั่ว สั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ได้รับการศึกษา ให้คำปรึกษาหาภรรยาหรือสามีตามความเหมาะสม และมอบสมบัติให้ในเวลาอันควร

ทศที่ ๒ ทศเบื้องขวา ศิษย์กับครู อาจารย์

ศิษย์ พึงทำหน้าที่ลุกขึ้นให้การต้อนรับ คอยรับใช้ เชื่อฟังคำสั่งสอน และปรนนิบัติรับใช้ และศึกษาศิลปวิชาด้วยความเคารพ

^{๔๕}วิ.ม.(บาลี) ๔/๑๓/๑๓-๑๖, วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๓/๒๑, ส.ม.(บาลี) ๑๕/๘/๗-๘, ส.ม.(ไทย) ๑๕/๘/๑๐-๑๓, ที.ปา.อ.(บาลี) ๓๔๘/๒๕, อ.สุตตค.อ.(บาลี) ๓/๖๔/๑๕๗.

^{๔๖}วิสุทธิ.ม.หาฎีกา(บาลี) ๑/๑๔/๕๓, ๑/๔๘/๑๕๕.

^{๔๗}ม.ญ.(บาลี) ๑๒/๑๕/๑๐, ม.ญ.(ไทย) ๑๒/๑๕/๑๘, ม.ญ.อ.(บาลี) ๑/๑๕/๗๑.

ครู อาจารย์ พึงทำหน้าที่แนะนำศิษย์ให้เป็นคนดี ให้ศึกษาเล่าเรียนด้วยดี บอกวิชาความรู้ทุกประการ ยกย่องให้ปรากฏในหมู่มิตรสหาย และให้รู้จักรักษาตนด้วยการดำเนินชีวิตที่ดี

ทิศที่ ๓ ทิศเบื้องหลัง สามีกู้กับภรรยา

สามี พึงทำหน้าที่ให้การยกย่อง ไม่ดูหมิ่นภรรยา ไม่ประพฤตินอกใจ มอบให้เป็นใหญ่ในบ้าน และให้เครื่องประดับของขวัญตามโอกาสอันควร

ภรรยา พึงทำหน้าที่จัดการงานของสามีให้ดี สงเคราะห์ญาติและมิตรของสามีให้ดี ไม่ประพฤตินอกใจ เก็บรักษาทรัพย์สมบัติเป็นอย่างดี และมีความขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง

ทิศที่ ๔ ทิศเบื้องซ้าย บุคคลคู่กับมิตรสหาย

บุคคล พึงทำหน้าที่บำรุงมิตรสหายด้วยการแบ่งปันสิ่งของ พุดจามีน้ำใจ ช่วยเหลือเกื้อกูล ร่วมสุขร่วมทุกข์ และมีความซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน

มิตรสหาย พึงทำหน้าที่ให้การช่วยเหลือเมื่อเพื่อนมีความประมาท ช่วยป้องกันรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน เป็นที่พึ่งของเพื่อนในคราวมีภัย ไม่ละทิ้งในยามมีความทุกข์ และให้ความนับถือตลอดวงศ์ญาติของเพื่อน

ทิศที่ ๕ ทิศเบื้องล่าง ผู้ได้บังคับบัญชากับผู้บังคับบัญชา

ผู้ได้บังคับบัญชา พึงทำหน้าที่เริ่มทำงานก่อน เลิกงานทีหลัง รับเอาสิ่งของที่เจ้านายมอบให้ ทำการงานในหน้าที่เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น และยกย่องสรรเสริญเกียรติคุณเจ้านายให้ปรากฏ

ผู้บังคับบัญชา พึงทำหน้าที่มอบหมายงานให้ทำตามความรู้ความสามารถ ให้คำจ้างรางวัลตามสมควรแก่งานและความเป็นอยู่ ให้การรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ ให้ปันอาหาร สิ่งของที่แปลกใหม่ และให้หุุดงานพักผ่อนตามโอกาสอันควร

ทิศที่ ๖ ทิศเบื้องบน อุบาสกอุบาสิกาคู่กับพระภิกษุสงฆ์

อุบาสกอุบาสิกา พึงทำหน้าที่ทำ พุศ ถิด ต่อพระภิกษุสงฆ์ด้วยเมตตา ให้การต้อนรับและถวายปัจจัยไทยธรรมด้วยความเคารพ

พระภิกษุสงฆ์ พึงทำหน้าที่ห้ามอุบาสกอุบาสิกาไม่ให้ทำความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี ให้รับฟังในสิ่งที่ไม่เคยฟัง และชี้แจงสิ่งที่ได้เคยฟังให้แจ่มแจ้ง^{๑๑}

สังคมาครบครวที่มีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ของตน กล่าวได้ว่า ได้ทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์ เพราะคนที่มีความรับผิดชอบนั้น จะแสดงออกมาด้วยความละเอียดและความเกรงกลัวต่อความชั่ว ความเสียหาย เป็นเหตุให้สังคมาครบครวมีความมั่นคงและมีความสุข

^{๑๑} ติ.ปา.(บาลี) ๑๑/๒๖๖-๒๗๔/๑๖๔-๑๖๖, ติ.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๖-๒๗๔/๒๑๒-๒๑๔.

ค. การพัฒนาสังคมระดับครอบครัว ให้มีการครองเรือนที่ดี

สังคมระดับครอบครัว สร้างเสริมให้เป็นคนมีหลักในการครองเรือนที่ดี ด้วยหลัก
ฆราวาสธรรม ๔ ประการ กล่าวคือ

- ๑) นักครองเรือนต้องมีความจริงใจต่อตนเองและความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่น (สังกะ)
- ๒) นักครองเรือนต้องฝึกฝนให้มีความคำริที่ถูกต้อง ขอบธรรมอยู่เป็นนิตย์ (ทมะ)
- ๓) นักครองเรือนต้องรู้จักอดทน อดกลั้น ไม่แสดงอาการเบื้อหน่ายให้เกิดขึ้น (ขันติ)
- ๔) นักครองเรือนต้องรู้จักเสียสละกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังสติปัญญา (จาคะ)^{๙๕}

หลักฆราวาสธรรม ทำให้สังคมระดับครอบครัว ครองเรือนด้วยความเอื้ออาทรต่อกัน
มีความจริงใจต่อกัน มีความอดทนอดกลั้นต่ออารมณ์ที่ไม่พึงปรารถนาซึ่งกันและกัน เสียสละ
ความสุขส่วนตัว เพื่อจัดความทุกข์ให้ซึ่งกันและกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ ครอบครัวมีความมั่นคงและ
มีความสุข

สังคมระดับครอบครัว จะมีความมั่นคงและมีความสุขได้ ต้องสร้างเสริมพัฒนาคน
ด้วยหลักอิทธิบาท ให้ปฏิบัติหน้าที่การงานประสบความสำเร็จ กล่าวคือ สร้างเสริมความพอใจ
ในงานที่ตนทำ มีความรัก ความพอใจอยู่ตลอดเวลา (ฉันทะ) สร้างเสริมความมุ่งมั่น กล้าเผชิญกับ
อุปสรรคทั้งปวง (วิริยะ) สร้างเสริมความใส่ใจ ตรวจสอบดูแล วางแผนปฏิบัติงานให้รัดกุม (จิตตะ)
สร้างเสริมระบบตรวจสอบงาน ใช้ความรู้ ความสามารถให้เต็มที่ (วิมังสา)^{๙๖} เมื่อดำเนินตามหลัก
อิทธิบาทสมบูรณ์ครบถ้วน การงานจะสำเร็จด้วยดี ได้ชื่อว่าทำตนให้เป็นที่ยิ่งของตนเองได้ ทำให้
ชีวิตมีความสุขเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุป เทวธรรมเป็นฐานการพัฒนาสังคมระดับครอบครัว ทำให้มีจิตสำนึกที่ดี
ละอายและเกรงกลัวบาปทุจริต สร้างเสริมจิตใจให้ประกอบความดี ดำเนินชีวิตถูกต้องขอบธรรม
รู้ผิดชอบชั่วดี ทำหน้าที่ตนให้สมบูรณ์ เป็นนักครองเรือนที่ดี มีอาชีพการงานที่ดี เมื่อเป็นเช่นนี้
สังคมระดับครอบครัวจึงจะมั่นคง และมีความสุข

^{๙๕} พ.บ.อ.(บาลี) ๕/๑๒๕.

^{๙๖} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๖๗/๕๒, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๖๗/๑๑๒-๑๑๓, อัง.นวก.(บาลี) ๒๓/๘๓/๓๘๓,
อัง.นวก.(ไทย) ๒๓/๘๓/๕๖๑, ที.ม.อ.(บาลี) ๒/๒๘๖/๒๕๓.

๔.๒.๒ การพัฒนาสังคมระดับชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

ครอบครัวหลายครอบครัวรวมกันกลายเป็นสังคมระดับชุมชนขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ นอกจากปลูกฝังให้มีจิตสำนึกที่ดีแล้ว ต้องสร้างเสริมให้มีวิถีชีวิตที่ดี เป็นตัวอย่างที่ดีของชุมชน และเป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่ดี ดังนี้

ก. การพัฒนาสังคมระดับชุมชน ให้มีความสวัสดิ

สังคมระดับชุมชน ต้องสร้างเสริมให้มีจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกัน ด้วยหลักมงคลชีวิต ๓๘ ประการ ทำให้ชีวิตมีความสวัสดิ ชีวิตเป็นมงคล กล่าวคือ

กลุ่มที่ ๑ ประกอบด้วยมงคลข้อที่ ๑-๓ คือ ๑) ไม่คบหาคนพาล เพื่อป้องกันไม่ให้เป็นคนเลวและนำพาความเดือดร้อนสู่ชุมชน (อเสวนา จะ พาลานัง) ๒) คบหาบัณฑิตเพื่อปรับปรุงตนเองให้เป็นคนดี และนำพาชีวิตไปในทางที่ถูกต้องคิงาม (ปิณจิตานัญจะ เสวนา) ๓) บูชาคนที่ควรบูชา เพื่อยกย่องคนดีให้เป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชน (ปูชา จะ ปูชนียานัง)

กลุ่มที่ ๒ ประกอบด้วยมงคลข้อที่ ๔-๖ คือ ๔) เลือกชุมชนที่ดีอันจะนำมาซึ่งความอยู่ดีมีสุข (ปฏิรูปเทสวาโส จะ) ๕) มีหลักชีวิตในเรื่องบุญบาป เสวยบุญเก่าในอดีต สร้างบุญใหม่ในปัจจุบัน ด้วยการทำความ รักษาศีล และเจริญภาวนา (บุพเพ จะ กตบุญญา) ๖) ตั้งตนชอบ ไม่กระทำความผิดกฎหมายของบ้านเมืองและศีลธรรมของศาสนา (อิตถสัมมาปณิธิ จะ)

มงคลกลุ่มที่ ๑-๒ นี้ สำหรับผู้ที่ยังอยู่ครองเรือน ต้องการความสุข ความเจริญในโลก

กลุ่มที่ ๓ ประกอบด้วยมงคลข้อที่ ๗-๑๐ คือ ๗) แสวงหาความรู้อยู่เสมอ เพื่อให้เป็นคนฉลาดรอบรู้ (พาหุสัจจะ) ๘) สามารถนำความรู้มาเป็นที่พึ่งทั้งแก่ตนและผู้อื่น (สิปปัญจะ) ๙) มีระเบียบวินัย เคารพต่อกฎระเบียบของชุมชน (วินโย จะ สุสิกขิโต) ๑๐) รู้จักกล่าววาจา ให้เป็นที่น่าเชื่อถือของชุมชน (สุภาสิตา จะ ยา วาจา)

กลุ่มที่ ๔ ประกอบด้วยมงคลข้อที่ ๑๑-๑๓ คือ ๑๑) รู้จักผู้มีพระคุณต่อตนเอง และบำรุงเลี้ยงดูให้มีความสุข (มาตาปิตุอุปัฏฐานัง) ๑๒) เลี้ยงดูบุตรธิดาให้เป็นคนดี มีความสุข และยกย่องภรรยาหรือสามี ให้ปรากฏในชุมชน (บุตตทาร์สสะ สังคโ) ๑๓) ทำงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จเรียบร้อย (อนากุลา จะ กัมมันตา)

กลุ่มที่ ๕ ประกอบด้วยมงคลข้อที่ ๑๔-๑๘ คือ ๑๔) ถวายทานแก่ผู้ประพฤติดิปฏิบัติชอบ (ทานัญจะ) ๑๕) ปฏิบัติธรรม อบรมจิตใจให้มีความมั่นคงหนักแน่น (ธัมมจริยา จะ) ๑๖) เกื้อกูลเครือญาติ มิตรสหาย และเพื่อนร่วมโลก (ญาติกานัญจะ สังคโ) ๑๗) ทำการงานที่สุจริต บริสุทธิ์ ยุติธรรม (อนวัชชานิ กัมมานิ)

กลุ่มที่ ๖ ประกอบด้วยมงคลข้อที่ ๑๘-๒๑ คือ ๑๘) จดเว้นบาปอกุศลกรรมทั้งปวง อันจะนำความเสื่อมมาสู่ชุมชน (อารตี วิรตี ปาปา) ๑๙) เว้นจากการค้ำน้ำเมาและเสพสิ่งเสพติดให้โทษ ทำให้ขาดสติสัมปชัญญะและ ไม่มีหิริโอตตปปะ (มัชฌปาณา จะ สัญญโม) ๒๐) ไม่ประมาทในการทำความดีทุกประการ (อัปปมาโท จะ รัมเมสุ)

กลุ่มที่ ๗ ประกอบด้วยมงคลข้อที่ ๒๑-๒๕ คือ ๒๑) ให้ความเคารพตามฐานะ ตำแหน่งหน้าที่และคุณธรรมของแต่ละบุคคล (คารโว จะ) ๒๒) น้อมเอาความรู้ คุณธรรมความดีของผู้เจริญในชุมชนมาสู่ตน (นิวาโต จะ) ๒๓) รู้จักประมาณตน มีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง (สันตุฎฐิ จะ) ๒๔) รู้คุณค่าของผู้มีพระคุณ และทำการตอบแทน (กตัญญตา) ๒๕) พังธรรมตามโอกาสอันสมควร เพื่อป้องกันอกุศลธรรมไม่ให้เกิดขึ้นในจิตใจ เพิ่มพูนกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ให้เจริญมากยิ่งขึ้น (กาเลนะ รัมมัสตวันัง)

กลุ่มที่ ๘ ประกอบด้วยมงคลข้อที่ ๒๖-๒๙ คือ ๒๖) อดทนต่ออารมณ์ทั้งนำปรารภและไม่นำปรารภ (ขันตี จะ) ๒๗) ไม่ก้าวร้าว ไม่กระด้างกระเดื่อง เป็นคนอ่อนน้อมง่าย (โสวัจสสตา) ๒๘) แสวงหาผู้ประพฤติกิปฏิบัติชอบ เพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตที่ดี (สมณานัญจะ ทัสสณัง) ๒๙) สนทนารธรรม อบรม สัมมนา ตามโอกาสอันเหมาะสม (กาเลนะ รัมมสากังขา) ๓๐) ปฏิบัติธรรม เฝ้าภาวนากิเลสค้นหาให้ลดน้อยลง (คโป จะ) ๓๑) รักษาศีลเจริญภาวนาให้จิตใจสงบระงับ (พรัหมจริยัญจะ)

มงคลกลุ่มที่ ๓-๘ นี้ เหมาะสำหรับผู้ครองเรือน เมื่อปฏิบัติตามก็มีความสุขกายสบายใจ ถ้าปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไปก็เป็นเหตุให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หรือเข้าใกล้พระนิพพาน

กลุ่มที่ ๙ ประกอบด้วยมงคลข้อที่ ๓๒-๓๘ คือ ๓๒) รู้แจ้งเห็นจริง ทุกสิ่งมีการเกิดขึ้นในเบื้องต้น เปลี่ยนแปลงไปในท่ามกลาง และดับสลายลงในที่สุด (อริยัจจานะ ทัสสณัง) ๓๓) ทำจิตให้ถึงพระนิพพาน ดับกิเลสค้นหาได้สิ้นเชิง (นิพพานสังนิกิริยา จะ) ๓๔) มีจิตไม่ยึดติดกับโลกธรรม (มุญฺหุสสะ โลกรัมเมหิ) ๓๕) มีจิตไม่หวั่นไหว (จิตตัง ยัสสะ นะ กัมปติ) ๓๖) มีจิตไม่เศร้าโศก (อโสกัง) ๓๗) มีจิตไม่ถูกปรุงแต่ง ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง (วิรัชัง) ๓๘) มีจิตปราศจากกิเลสเครื่องผูกพัน บริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง (เขมมัง)^{๒๐}

มงคลกลุ่มที่ ๙ นี้ เหมาะสำหรับผู้ปฏิบัติเพื่อให้บรรลุมรรค ผล นิพพานเท่านั้น

สังคมระดับชุมชน ต้องนำเทวธรรมเป็นฐานสร้างเสริมชีวิตให้แสวงหาความดีงาม ความสุข ความเจริญในชีวิต ความสงบระงับทางจิตใจ จนกระทั่งความพ้นทุกข์

^{๒๐} พ.บ. (บาลี) ๒๕/๑/๓-๔, พ.บ. (ไทย) ๒๕/๑/๖-๘, พ.บ. อ. (บาลี) ๑๐๒-๑๓๕.

ข. การพัฒนาสังคมระดับชุมชน ให้เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม

เทวธรรมไม่ทำให้เป็นคนชั่ว มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาปทุจริต เพราะว่าเมื่อไม่เป็นคนชั่วแล้วต้องสร้างเสริมด้วยหลักสัปปริสธรรม ๑ ประการ ให้เป็นคนดี (สัคนุญ) กล่าวคือ ๑) สร้างเสริมให้รู้จักเหตุดี เหตุร้าย สิ่งที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม (ธัมมัญญา) ๒) สร้างเสริมให้รู้จักผลดีผลร้าย อันจะเกิดมาจากเหตุดีเหตุผลร้ายนั้น (อัตถัญญา) ๓) สร้างเสริมให้รู้จักตนเอง ทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ (อัตตัญญา) ๔) สร้างเสริมให้รู้จักฐานะของตน ดำเนินชีวิตให้เหมาะสม (มัตตัญญา) ๕) สร้างเสริมให้รู้จักเวลาอันควรและไม่ควร ทำความดีให้ถูกกาลเวลา (กาลัญญา) ๖) สร้างเสริมให้รู้จักทำตัวให้เหมาะสมกับสังคม (ปริสสัญญา) ๗) สร้างเสริมให้รู้จักบุคคล เลือกคบบัณฑิต ไม่คบคนพาล (บุคคลัญญา)^{๒๒}

กล่าวได้ว่า หลักอปริหานิยธรรม สร้างเสริมให้เป็นคนดี เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม นำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ให้มีการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

พระพุทธโฆสาจารย์ กล่าวถึงหลักสัปปริสธรรมอีกอย่างหนึ่ง ว่าเป็นปัจจัยสร้างเสริมให้เป็นคนดี กล่าวคือ ๑) สร้างเสริมให้มีความเชื่อหลักกรรม ทำดีได้รับผลดี ทำชั่วได้รับผลชั่ว (สัทธา) ๒) สร้างเสริมให้มีความละเอียดใจ ไม่คิดทำบาปทุจริต (หิริ) ๓) สร้างเสริมให้มีความกลัวต่อโทษอันเกิดมาจากบาปทุจริต (โอตตปปะ) ๔) สร้างเสริมให้มีความใฝ่รู้อยู่เสมอ (พหุสุต) ๕) สร้างเสริมให้มีการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น (วิริยารัมภะ) ๖) สร้างเสริมให้มีสติ รู้เท่าทันเหตุการณ์ปัจจุบัน ๗) สร้างเสริมให้มีความรู้เท่าทันสิ่งทั้งปวงตามเป็นจริง ไม่ประมาท^{๒๓}

กล่าวได้ว่า หลักสัปปริสธรรม สร้างเสริมให้เป็นคนดี เป็นตัวอย่างที่ดีของสังคม ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

สังคมต้องเสริมสร้างชุมชนให้มีการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ด้วยหลักพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ ทำให้เป็นแบบอย่างที่ดี ที่ประเสริฐ ก่อให้เกิดความรัก เอื้ออาทรต่อกัน มีน้ำใจต่อกัน มีจิตใจเป็นธรรม ไม่ลู่แก่อำนาจ กล่าวคือ

^{๒๒}ที่.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๓๐/๒๒๒๒, ๓๕๗/๒๕๕, ที่.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓, ๓๕๗/๔๐๐.

^{๒๓}วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๑/๓๓๓/๒๗๕.

๑) ชุมชนต้องมีความปรารถนาดี มุ่งหวังให้มนุษย์และสัตว์มีความสุข (เมตตา)
การแผ่เมตตาทำให้ได้รับอานิสงส์ ๑๑ ประการ คือ (๑) นอนหลับก็เป็นสุข (๒) ตื่นขึ้นมาก็เป็นสุข (๓) ไม่ฝันร้าย (๔) เป็นที่รักของหม่มนุษย์ (๕) เป็นที่รักของภูตผีปีศาจ (๖) เทวดาคู้มครองรักษา (๗) ไม่มีภัยอันตราย (๘) ทำให้จิตตั้งมั่นได้เร็ว (๙) มีสีหน้าผิพรรณผ่องใส (๑๐) มีสติก่อนตาย (๑๑) เมื่อยังไม่บรรลุนิเวศอันยิ่งๆ ขึ้นไป เป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก^{๒๔}

๒) ชุมชนต้องมีความคิดช่วยให้มนุษย์และสัตว์พ้นทุกข์ เอื้ออาทรต่อกัน (กรุณา)

๓) ชุมชนต้องมีจิตชื่นชมยินดีในความดี ความสำเร็จของผู้อื่น (มุทิตา)

๔) ชุมชนต้องไม่มีอคติ ตั้งอยู่ในความยุติธรรม (อุเบกขา)^{๒๕}

สังคมระดับชุมชนที่ประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตาและอุเบกขา ได้ชื่อว่าเป็นสังคมของเทพบนโลกมนุษย์ อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

สังคมระดับชุมชน ต้องมีหลักขันติโสรัจจะ สร้างเสริมให้เป็นที่เคารพนับถือ กล่าวคือ เสริมสร้างความอดทน ในเวลาที่มีความทุกข์ ไม่แสดงท้อแท้ ไม่หมดกำลังใจ ไม่แก้ปัญหาคด้วยการกระทำบาปทุจริต ในเวลาที่มีความสุข ไม่แสดงอาการคั่นเด่นยินดี ตกอยู่ความประมาท กระทำบาปทุจริต (ขันติ) เสริมสร้างความสงบ ระวังใจ ความสุขุมรอบคอบอย่างสม่ำเสมอ (โสรัจจะ)^{๒๖}

กล่าวได้ว่า ความอดทน ความสุขุมรอบคอบ ทำให้ครอบครัวได้รับความเคารพนับถือ สนับสนุนจากบุคคลอื่น เป็นแบบอย่างที่ดี ส่งเสริมให้มีการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

สังคมระดับชุมชน ต้องไม่ทำตนให้เป็นภาระของชุมชน ทำการงานด้วยหลักอิทธิบาท ๔ ประการ กล่าวคือ ๑) สร้างเสริมความพอใจในการงานที่ตนทำ มีความรัก ความพอใจอยู่ตลอดเวลา (ฉันทะ) ๒) สร้างเสริมความมุ่งมั่นในงานที่ทำมีความสำเร็จ กล้าเผชิญกับอุปสรรคทั้งปวง (วิริยะ) ๓) สร้างเสริมความใส่ใจ ตรวจสอบดูแล วางแผนปฏิบัติงานให้รัดกุม (จิตตะ) ๔) สร้างเสริมระบบตรวจสอบงาน ใช้ความรู้ความสามารถให้เต็มที่ (วิมังสา)^{๒๗}

^{๒๔} อ.เอกาทศก.อ.(บาลี) ๓/๑๕/๓๘๔-๓๘๕.

^{๒๕} พ.อิตติ.(บาลี) ๒๕/๑๐๖/๓๒๔-๓๒๕, พ.อิตติ.(ไทย) ๒๕/๑๐๖/๔๒๑-๔๒๔, พ.อิตติ.อ.(บาลี) ๑๐๖/๓๗๙-๓๘๔, วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๒๔๐-๒๖๑/๔๑๘-๔๔๘.

^{๒๖} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๐๔/๑๕๒, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๔, พ.พ.อ.(บาลี) ๕/๑๒๕, วิสุทธิ.มหาฎีกา(บาลี) ๒/๓๒, ๒๔๐/๔๑๘.

^{๒๗} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๒๘๗/๑๘๒-๑๘๓, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๘๗/๒๑๘-๒๑๙, ที.ม.อ.(บาลี) ๒/๒๘๖/๒๕๒-๒๕๓.

กล่าวได้ว่า สังคมชุมชนดำเนินตามหลักอิทธิบาทนี้ให้ครบถ้วน การงานจะสำเร็จ ด้วยดี ชีวิตมีความเจริญก้าวหน้า เป็นแบบอย่างที่ดี อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

ค. การพัฒนาสังคมระดับชุมชน ให้เป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่ดี

สังคมระดับชุมชน ต้องสร้างเสริมให้มีการอยู่ร่วมกันด้วยสังคหวัตถุธรรม ๔ ประการ ทำให้เป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่ดี กล่าวคือ

- ๑) สร้างเสริมให้ชุมชนรู้จักการให้ เพื่อจัดความตระหนี่ในจิตใจ (ทาน)
- ๒) สร้างเสริมสร้างให้ชุมชนพูดด้วยคำสัตย์จริง มีสาระ ไพเราะอ่อนหวาน (ปิยวาจา)
- ๓) สร้างเสริมให้ชุมชนบำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือเกื้อกูลต่อผู้อื่น (อัตถจริยา)
- ๔) สร้างเสริมให้ชุมชนวางตนพอเหมาะกะฐานะ หน้าที่การงาน (สมานัตตตา)^{๒๔}

กล่าวได้ว่า สังคหวัตถุธรรม สร้างเสริมให้ทำการสงเคราะห์สำเร็จประโยชน์ได้เต็มที่ นักสังคมสงเคราะห์ ต้องบำเพ็ญประโยชน์ปัจจุบันให้บริบูรณ์ กล่าวคือ สร้างเสริมให้เป็นนักบริหารจัดการด้วยความขยันหมั่นเพียร (อุฏฐานสัมปทา) สร้างเสริมให้เป็นคนประหยัด อดออม คุ่มครองโภคทรัพย์ (อารักขสัมปทา) สร้างเสริมให้เป็นนักแสวงหาภักตยาณมิตร มีความรู้ มีคุณธรรม (กัลยาณมิตตตา) สร้างเสริมให้เป็นนักเศรษฐกิจพอเพียง มีชีวิตอย่างพอดี (สมชีวิตา)^{๒๕} เมื่อทำประโยชน์ปัจจุบันสมบูรณ์แล้ว จึงทำการสงเคราะห์ได้เต็มที่

นักสังคมสงเคราะห์ที่ดี เมื่อบำเพ็ญประโยชน์ในปัจจุบันให้สมบูรณ์แล้ว จำเป็นต้อง สร้างเสริมประโยชน์ในเมืองหน้า (โลกหน้า) ให้สมบูรณ์ กล่าวคือ สร้างเสริมให้มีศรัทธา เชื่อกฎแห่งกรรมดี กรรมชั่ว และผลกรรมดีกรรมชั่ว (ศรัทธา) สร้างเสริมให้มีศีล ไม่ทำบาปทุจริต (ศีล) สร้างเสริมให้มีการบริจาค เสียสละได้แม้กระทั่งเลือดเนื้อและชีวิต (จาคะ) สร้างเสริมให้รู้ความดี รู้ความชั่ว รู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ (ปัญญา)^{๒๖} สังคมระดับชุมชน เมื่อได้รับการ สร้างเสริมด้วยหลักประโยชน์ในเมืองหน้าสมบูรณ์แล้ว จึงถือได้ว่าเป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่ดี สร้างประโยชน์สุขให้แก่ตนเองและผู้อื่น ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

^{๒๔}ที่.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๑๓/๒๐๖, ที่.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๕๕, อจ.จตุกก.(บาลี) ๒๑/๓๒/๓๗-๓๘, อจ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐-๕๑, อจ.จตุกก.อ.(บาลี) ๒/๓๒/๓๒๗-๓๒๘.

^{๒๕}อจ.อฎฐก.(บาลี) ๒๓/๕๔/๒๓๓-๒๓๖, อจ.อฎฐก.(ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐-๓๔๒, ที่.ปา.อ.(บาลี) ๑๘๕/๑๐๕, พ.สุ.อ.(บาลี) ๑/๓๗/๖๕.

^{๒๖}อจ.อฎฐก.(บาลี) ๒๓/๕๕/๒๓๕-๒๔๐, อจ.อฎฐก.(ไทย) ๒๓/๕๕/๓๔๓-๓๔๕, ที่.ปา.อ.(บาลี) ๑๘๕/๑๐๕, พ.สุ.อ.(บาลี) ๑/๓๗/๖๕.

กล่าวโดยสรุป เทวธรรมเป็นฐานให้มีจิตสำนึกที่ดี สร้างเสริมพัฒนาสังคมระดับชุมชน ให้มีวิถีชีวิตที่ดี เป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชน และเป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่ดี ให้อยู่ร่วมกันในสังคม อย่าง สันติสุข

๔.๒.๓ การพัฒนาสังคมระดับประเทศ ให้มีจิตสำนึกต่อประโยชน์ส่วนรวม
การพัฒนาสังคมระดับประเทศ จำเป็นต้องสร้างเสริมผู้นำให้เกิดจิตสำนึกต่อประโยชน์ส่วนรวม เป็นผู้นำที่ดีมีคุณธรรม ช่วยกันนำพาประเทศชาติไปสู่ความเจริญ ดังนี้

ก. การพัฒนาสังคมระดับประเทศ ให้ช่วยกันนำพาประเทศชาติไปสู่ความเจริญ
สังคมระดับประเทศ ต้องมีความร่วมมือร่วมใจของคนในสังคมช่วยกันนำพาประเทศชาติไปสู่ความเจริญ เริ่มแรกต้องปลูกฝังให้มีหัวใจศรัทธา ความละเอียดและเกรงกลัวบาปทุจริต เพื่อให้มีจิตสำนึกที่ดี แล้วสร้างเสริมพัฒนาสังคมด้วยหลักอภิปธานียธรรม กล่าวคือ สร้างเสริมศรัทธาความเชื่อ ปสาทะความเลื่อมใส ต่อกรรมดีกรรมชั่ว อันจะให้ผลในโลกนี้และโลกหน้า (สัทธา) สร้างเสริมความละเอียดใจต่อบาปทุจริต ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ทั้งต่อหน้าและลับหลัง โดยระลึกถึงเกียรติยศ ศักดิ์ศรี หน้าที่การงาน ชื่อเสียงวงศ์ตระกูล ความรู้ความสามารถของตน อยู่เป็นนิตย์ (หิริ) สร้างเสริมความเกรงกลัวบาปทุจริตทั้งปวง เพราะผลของบาปทุจริตนั้น ทำให้ได้รับความทุกข์ความเดือดร้อนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า (โอตตปเป) สร้างเสริมการเรียนรู้ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ ส่งเสริมชีวิตให้เจริญรุ่งเรืองหรือนำไปสู่ความหายนะ (พหูสูต) สร้างเสริมความเพียรสร้างสรรค์กุศลธรรมให้เกิดขึ้น และละเลิกอกุศลธรรม (วิริยารัมภะ) สร้างเสริมความระลึกรู้อารมณ์ปัจจุบัน ที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจ ให้จิตมีความมั่นคง กล่าวเผชิญกับปัญหาต่างๆ อยู่ตลอดเวลา (สติ) และสร้างเสริมปัญญาให้รู้เหตุแห่งความเจริญอกงามและเหตุแห่งความเสื่อม (ปัญญา)^{๓๓}

กล่าวได้ว่า หลักอภิปธานียธรรมทั้ง ๑ ประการนี้ ไม่ทำให้ประเทศชาติดำเนินไปสู่ความเสื่อม แต่ทำให้คนในประเทศมีคุณธรรมภายในจิตใจ พร้อมทั้งจะช่วยกันนำพาประเทศชาติไปสู่ความเจริญ

^{๓๓}ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๓๘/๑๑, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๓๘/๘๕, ที.ป.า.(บาลี) ๑๑/๓๓๐/๒๒๒, ๓๕๓/๒๕๕, ที.ป.า.(ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๒, ๓๕๓/๓๕๕, อ.จ.สศก.ก.(บาลี) ๒๓/๕๔/๑๒๐, อ.จ.สศก.ก.(ไทย) ๒๓/๕๔/๑๔๔.

สังคมระดับประเทศ ต้องสร้างเสริมให้รู้เหตุแห่งความเจริญในการดำเนินชีวิต ด้วยการคบหาสัตบุรุษ เพื่อส่งเสริมปัญญาให้เจริญก้าวหน้า (สัปปริสสังเสวะ) รับฟังพระสัทธรรม เพื่อฝึกจิตใจสูงขึ้น (สัทธัมมัสสวนะ) คิดวิเคราะห์เพื่อให้เกิดความเข้าใจในสิ่งทั้งปวงอย่างถ่องแท้ (โยนิโสมนสิการ) และปฏิบัติให้เป็นธรรม เพื่อดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ)^{๓๒}

หลักคุณธรรมนี้ เป็นบ่อเกิดให้สังคมประเทศชาติมีความเจริญงอกงามด้านจิตใจ และสติปัญญา สร้างเสริมนำพาประเทศชาติไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง และมีความสุข

เมื่อรู้เหตุแห่งความเจริญแล้ว ต้องรู้เหตุแห่งความเสื่อม อันนำความหายนะมาสู่สังคมระดับประเทศซึ่งเป็นสังคมส่วนใหญ่ กล่าวคือ การเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นความเสื่อมเพราะทำให้เสียทรัพย์ ก่อการทะเลาะวิวาท เป็นที่เกิดโรคร้าย เสียชื่อเสียง ไม่มีความละเอียด และทอนกำลังสติปัญญา (ดื่มสุราเมรัย) การเที่ยวในเวลากลางคืน เป็นความเสื่อม เพราะได้ว่าไม่รักตนเอง ไม่รักบุตรภรรยา ไม่รักทรัพย์สมบัติ เป็นที่ระแวงสงสัยของคนอื่น ถูกใส่ร้ายด้วยเรื่องไม่เป็นจริง และทำให้เกิดความทุกข์ (เที่ยวกลางคืน) การเที่ยวดูมหรสพเป็นความเสื่อม เพราะมัวเมาในการรำ การขับร้อง การประโคม การขับเสภา การบรรเลง และการเกิฉเทิง (ดูมหรสพ) การเล่นพนัน เป็นความเสื่อม เพราะผู้ชนะยอมก่อเวร ผู้แพ้ย่อมเกิดเสียคาทรัพย์ที่เสียไป ถ้าพูดไม่น่าเชื่อถือ เป็นที่ดูหมิ่นของมิตรและเพื่อนร่วมงาน ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย (การพนัน) การคบคนชั่วเป็นมิตร เป็นความเสื่อม เพราะแวดล้อมไปด้วยนักการพนัน คนเจ้าชู้ นักค้ำน้ำเมา คนหลอกลวงและพวกโจรเป็นมิตรสหาย (คบคนชั่วเป็นมิตร) เกียจคร้านทำงาน เป็นความเสื่อม เพราะมักอ้างหนวเกินไป ร้อนเกินไป เวลาเย็นเกินไป เวลาเช้าเกินไป หิวมาก และกระหายมากแล้วไม่ทำงาน (เกียจคร้านการงาน)^{๓๓} ความเสื่อมเหล่านี้ควรที่จะช่วยกันป้องกันและเลิกละให้หมดไป

สังคมระดับประเทศจะมีความมั่นคง เข้มแข็ง ดำรงความเป็นชาติไว้ได้ ต้องปลูกฝังสร้างเสริมให้มีจิตสำนึกต่อประโยชน์ส่วนรวม ด้วยหลักอปริหานิยธรรม ๑ ประการ กล่าวคือ

- ๑) สร้างเสริมให้รู้จักเสียสละเวลา เสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อส่วนรวม เข้าร่วมกิจกรรมหรือวันสำคัญของชาติ ศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ (พร้อมเพรียงกันประชุม)
- ๒) สร้างเสริมให้รู้จักเข้าร่วมกิจกรรมตั้งแต่ต้นจนจบ (พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม)
- ๓) สร้างเสริมให้รู้จักเคารพกฎหมาย กฎระเบียบของสังคม เพราะทุกคนต้องอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกัน และได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน (ปฏิบัติตามกฎที่บัญญัติไว้แล้ว)

^{๓๒}ที่.ป.า.(บาลี) ๑๑/๓๑๑/๒๑๒, ที่.ป.า.(ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๔๖.

^{๓๓}ที่.ป.า.(บาลี) ๑๑/๒๔๔-๒๕๓/๑๕๔-๑๖๑, ที่.ป.า.(ไทย) ๑๑/๒๔๔-๒๕๓/๒๑๑-๒๑๒.

๔) สร้างเสริมให้รู้จักเคารพหลักการต่อประมุขของชาติ ให้ความนับถือเชื่อฟังต่อผู้บังคับบัญชา ตามลำดับชั้น เพื่อความกลมเกลียวเป็นอันเดียวกัน (เคารพนับถือผู้เป็นใหญ่)

๕) สร้างเสริมให้รู้จักยกย่อง เชิดชูสตรีซึ่งเป็นเพศแม่ ช่วยป้องกันมิให้ถูกข่มเหงจิตใจให้เกิดความน้อยเนื้อต่ำใจ (ป้องกันรักษาสตรีเพศ)

๖) สร้างเสริมให้รู้จักยำเกรงสิ่งอันเป็นที่เคารพ ศลุปเจดีย์ อนุสาวรีย์ ไม่แสดงอาการรังเกียจหรือขัดขวางพิธีกรรมทางศาสนา ให้ถือว่าทุกคนมีความเสมอภาคกัน ในการนับถือศาสนาประกอบพิธีกรรม อันเป็นหลักใจของชีวิต (เคารพบูชาสลุปเจดีย์)

๗) สร้างเสริมให้รู้จักคุ้มครองรักษา บำรุงปฐนียบุคคล อันเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตและสร้างเสริมสติปัญญา (ารักขา คุ่มครองสมณะชีพราหมณ์)^{๓๔}

กล่าวได้ว่า หลักอปรินิยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้ ช่วยประสานสังคมาธิบดีชาติให้มีความกลมเกลียว รู้รักสามัคคี เอื้ออาทรต่อกัน นำพาประเทศชาติไปสู่มั่นคง เจริญรุ่งเรือง

พระธรรมเจดีย์ กล่าวถึงสังคมาเกิดความเสื่อม มาจากสาเหตุ คือ ไม่ใคร่ฟังธรรม ไม่ชอบใจธรรมของสัตบุรุษ ไม่ขยันหมั่นเพียร ชอบนอนหลับ ชอบคุยกัน ชอบโกรธผู้อื่น ไม่เลียงมารดาบิดาในยามแก่ชรา หลอกลวงสมณะพราหมณ์ ไม่แบ่งปันอาหารแก่ผู้อื่น ไม่มีความอ่อนน้อม ถ่อมตน หยิ่งทะนงตัวในชาติตระกูล ทรัพย์สมบัติ ไม่ยินดีในภรรยาของตน ทำร้ายจิตใจหญิงอื่น ไม่รู้จักประมาณตน แม้แก่ชราแล้วยังมีภรรยาหนุ่มสาว ทำให้เป็นทุกข์เพราะความหึงหวง ไม่รู้จักการบริหารจัดการ ตั้งคนอันธพาล หรือคนไม่ซื่อสัตย์สุจริตให้เป็นใหญ่ในหน้าที่การงาน ไม่มีทรัพย์สมบัติหรือไม่มีความรู้แล้วอยากตั้งตนเป็นใหญ่กว่าคนอื่น^{๓๕} แต่ถ้าทำตรงกันข้ามนี้จะทำให้สังคามีแต่ความเจริญ ไม่มีความเสื่อมเลย

กล่าวได้ว่า เทวธรรมเป็นฐานปลูกฝังให้มีจิตสำนึกที่ดี แล้วสร้างเสริมชีวิตด้วยหลักธรรมอปรินิยธรรมและวุฒติธรรม จะทำให้มีจิตสำนึกต่อประโยชน์ส่วนรวม เพื่อช่วยกันนำพาประเทศชาติให้มีความมั่นคง เจริญก้าวหน้า

^{๓๔} ที่.ม.(บาลี) ๑๐/๑๓๔/๖๖-๖๘, ที่.ม.(ไทย) ๑๐/๑๓๔/๗๘-๘๑, อ.สุตต.ก.(บาลี) ๒๓/๒๑/๑๔-๑๕, อ.สุตต.ก.(ไทย) ๒๓/๒๑/๓๑-๓๒, ที่.ม.อ.(บาลี) ๒/๑๓๔-๑๓๖/๑๖๖-๑๖๘.

^{๓๕} พระธรรมเจดีย์ (กี มารชิโน ป.ธ.), มารชินนิพนธ์, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๕๐-๑๕๗.

ข. การพัฒนาสังคมระดับประเทศ ให้เป็นผู้นำที่ดีมีคุณธรรม

ผู้นำ คือคนที่สังคมเลือกหรือยกย่องให้เป็นตัวแทนของคนส่วนมาก^{๑๖} ต้องมีหลักราชสังคหวัตถุธรรม กล่าวคือ ๑) มีความฉลาดรอบรู้ในการสงเคราะห์ประชาชน ส่งเสริมเกษตรกรรม ด้วยการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร (ธัสสมะระ) ๒) ส่งเสริมข้าราชการ ด้วยการยกย่องคนดี มีความสามารถ (ปริสเมระ) ๓) ส่งเสริมพ่อค้าประชาชนด้วยการหาแหล่งเงินทุน ให้นำไปสร้างอาชีพค้าขาย (สัมมาปาสะ) ๔) ส่งเสริมความสามัคคีของชน ในชาติ ด้วยการพุดดี มีเหตุผล ไพเราะอ่อนหวาน ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน (วาจาเปยยะ)^{๑๗}

ประเทศชาติ จำเป็นต้องมีผู้นำที่ดีและมีคุณธรรม นำสังคมให้ตั้งอยู่ในธรรม ปลุกฝังให้มีจิตสำนึกที่ดี ละอายและเกรงกลัวบาปทุจริต สร้างเสริมให้มีจิตสำนึกต่อประโยชน์ส่วนรวมนำพาประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้า มีสันติภาพ ภารดรภาพ ด้วยหลักทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมของพระราชาหรือนักปกครอง กล่าวคือ

๑) สร้างเสริมให้มีจิตใจที่เสียสละ คิดช่วยเหลือประชาชน บำเพ็ญประโยชน์เพื่อประชาชน โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบาก (ทาน)

๒) สร้างเสริมให้มีความประพฤติเป็นธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ดำรงตนเป็นเคารพศรัทธาของประชาชนอย่างสม่ำเสมอ (ศีล)

๓) สร้างเสริมให้มีการเสียสละความสุข ทรัพย์สินส่วนตัว เพื่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง เพื่อประโยชน์สุขของประเทศไทย แม้กระทั่งชีวิตก็ยอมเสียสละได้ (ปริงจาสะ)

๔) สร้างเสริมให้มีความจริงใจต่อประชาชน มีความสุจริตใจเป็นที่ตั้ง (อาชชะวะ)

๕) สร้างเสริมให้มีกิริยาจาอ่อนโยน ไม่แสดงความเย่อหยิ่งต่อประชาชน ทำให้ขาดความรักความสามัคคีระหว่างผู้นำกับประชาชน (มัททวะ)

๖) สร้างเสริมให้มีความยับยั้งชั่งใจ ไม่ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสตัณหา แสวงหาเงินทองโดยไม่ชอบธรรม เป็นการทุจริต นอราชฎ์บังหลวง ทำให้ประเทศไทยเสียหาย (ตปะ)

๗) สร้างเสริมให้มีเมตตาธรรม ไม่แสดงความโกรธ ทุแก่อำนาจ (อักโกระ)

๘) สร้างเสริมให้มีกรุณาธรรม ไม่เบียดเบียน บังคับขู่เข็ญ ขูดรีดประชาชน หรือใช้แรงงานจนเกินควร ให้ทำประชาชนมีความเป็นอยู่อย่างลำบาก (อวิหิงสา)

^{๑๖} กฤษณา วงษานันต์, วิถีไทย, (กรุงเทพมหานคร : ธีรคเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๔๒), หน้า ๒๓๖.

^{๑๗} อัง.จุฑก.อ.(บาลี) ๒/๒๓/๑๐๖-๑๐๘, อัง.อญก.อ.(บาลี) ๓/๑/๒๑๓, พ.อติ.อ.(บาลี) ๒๓/๑๐๗-๑๐๘.

๑๐) สร้างเสริมให้จิตใจมีความหนักแน่น ดำรงตนอยู่ในคุณธรรม ความเที่ยงธรรม (ยุติธรรม) ความเป็นระเบียบแบบแผน ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม (นิติธรรม) เพื่อความสุขของประชาชนพลเมือง และความเรียบร้อยของประเทศชาติ (อวิโรธนะ)^{๔๔}

กล่าวได้ว่า ผู้นำสังคมหรือผู้ปกครองประเทศ เมื่อมีคุณธรรม มีจิตสำนึกต่อประโยชน์ส่วนรวมแล้ว จะบริหารปกครองประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้า ทำให้ประชาชนทุกเชื้อชาติทุกศาสนามีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มีจิตใจงดงาม รู้รักสามัคคี อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ ทำให้เกิดสันติภาพ ภาวะภาพอย่างแท้จริง อยู่ร่วมกันในโลกนี้อย่างสันติสุข

๔.๓ บทสรุป

หลักทฤษฎีธรรมเป็นฐานการพัฒนาตนเองและสังคม เป็นกระบวนการเพื่อกำจัด ละทิ้งสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาให้หมดไป พยายามสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น พื้นฟูสิ่งดีงามที่เสื่อมสูญไปให้กลับคืนมา สร้างเสริมสิ่งดีงามที่มีอยู่แล้วให้เจริญมากขึ้น ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม ด้านจิตใจ และด้านสติปัญญา โดยเริ่มต้นจากพัฒนาตนเองจากระดับโลกียะ อยู่ร่วมกับชาวโลกอย่างมีสุข และก้าวไปสู่ระดับโลกุตระ มีจิตปราศจากความทุกข์

การพัฒนาตนเองในระดับโลกียะและระดับโลกุตระนั้น เริ่มต้นจากการสร้างเสริมให้มีหิริความละอายใจต่อบาปมีกายทุจริตเป็นต้น อันเกิดจากภายในจิตใจตนเองเป็นฐาน ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ทั้งต่อหน้าและลับหลัง และมีโอตตปปะความเกรงกลัวต่อบาป กลัวความผิด กลัวคำตำหนิติเตียน กลัวภัยในนรก อันเป็นผลมาจากบาปทุจริตนั้น

การพัฒนากายและศีล ทำให้มีความสัมพันธ์ทางกายและสิ่งแวดล้อมที่ดี การพัฒนาจิต ทำให้มีจิตสำนึกที่ดี การพัฒนาปัญญา ทำให้มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันโลกและชีวิต ก่อให้เกิดมีจิตที่สงบระงับ และผ่องใส

การพัฒนาสังคมระดับครอบครัว ต้องพัฒนาชีวิตด้วยสติสัมปชัญญะ ปลูกจิตสำนึกให้มีหิริและโอตตปปะ ละอายใจและเกรงกลัวต่อบาปทุจริต ดำเนินชีวิตในแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม มีความรับผิดชอบที่ดี และมีหลักในการครองเรือนที่ดี สร้างเสริมสังคมระดับครอบครัวให้มีความมั่นคงและมีความสุข

^{๔๔} พ.ชา.(บาลี) ๒๘/๑๓๖/๓๒, พ.ชา.(ไทย) ๒๘/๑๓๖/๑๑๒, พ.ชา.อ.(บาลี) ๘/๑๓๖/๒๖๑.

การพัฒนาสังคมระดับชุมชน ต้องสร้างเสริมชีวิตให้มีความสุข เป็นแบบอย่างที่ดี
ของชุมชน และเป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่ดี เพื่อให้สังคมระดับชุมชนมีการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

การพัฒนาสังคมระดับประเทศให้มีจิตสำนึกต่อประโยชน์ส่วนรวม ต้องสร้างเสริม
พัฒนาคนในสังคมให้มีส่วนร่วมกันนำพาประเทศชาติให้มีความสุขก้าวหน้า ละเว้นเหตุอันเป็น
ความเสื่อมของสังคม และเป็นผู้ที่มีหลักปกครองที่ดี มีความซื่อสัตย์สุจริต ตั้งอยู่ในหลักนิติธรรม
ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมและคุณธรรม เพื่อความอยู่ดีมีสุขของชนในชาติ

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาตนเองและสังคม ต้องพัฒนาทั้งภายนอก (ร่างกาย) และ
ภายใน (จิตใจ) ควบคู่กันไป เป็นการปรับสภาพชีวิตให้เกิดความสมดุล ร่างกายก็ปลอดภัยแข็งแรง
จิตใจก็เข้มแข็งคงาม เป็นสมาชิกของครอบครัวที่มีจิตสำนึกที่ดี มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่
มีหลักในการครองเรือนที่ดี เป็นสมาชิกของชุมชนที่ช่วยนำพาสังคมให้มีความสุข ดำรงตน
เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่ดี และเป็นผู้ นำ ผู้ปกครองประเทศชาติ ที่มีจิตสำนึก
ต่อประโยชน์ส่วนรวม ปกครองบ้านเมืองให้มีความมั่นคง มีความเจริญก้าวหน้า ประสานใจประชาชน
ทุกเชื้อชาติ ทุกศาสนา ให้รู้จักสามัคคี อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ ก่อให้เกิดสันติภาพ ภาวะภาพ
แก่นมนุษยชาติทั้งมวล

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

หลักทฤษฎีที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และเอกสารวิชาการ จะให้นิยามความหมายคล้ายคลึงกัน หมายถึง ธรรมสำหรับทำนุศลให้เป็นเทวดา คือหิริความละอายแก่บาปทุจริต ความละอายแก่ใจ ความกระดากใจ ทั้งที่อยู่ในที่ชุมนุมชน หรืออยู่แต่ลำพังคนเดียว ไม่มีผู้อื่นรู้เห็นก็ตามก็มีความละอายแก่ใจ เหมือนหญิงรุ่นสาวมีความเงินอาย ส่วนโอตตปปะ ความเกรงกลัวความชั่ว เหมือนกลัวอสรพิษ ไม่อยากเข้าใกล้ พยายามหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล เกรงกลัวไม่ประพฤตินสิ่งที่ไม่ดี เกรงกลัวความชั่วแล้วไม่ทำอะไรเลย แต่ต้องมีความรักอยากประพฤติกุศลต้องดีงาม ประพฤติแต่ในสิ่งที่ชอบเท่านั้น

หิริโอตตปปะเมื่อมาพร้อมกันแล้ว จึงทำให้มีความละอายบาป ไม่อยากทำบาปทั้งที่อยู่ต่อหน้าและลับหลัง ไม่กล้าประพฤติกความชั่วพัวพันทุจริต ยกจิตใจพ้นจากสิ่งชั่วร้ายได้ เกรงกลัวความผิดอันจะก่อให้เกิดความทุกข์ จึงเป็นสาเหตุให้ไม่กล้าเสี่ยงทำความชั่ว ความผิด ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

หลักเรื่องทฤษฎีที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นไปเพื่อประโยชน์ ๓ ระดับ คือ

ระดับเบื้องต้น เป็นเหตุให้ดำเนินชีวิตดีงาม มีความสุข และความเจริญในโลกนี้

ระดับท่ามกลาง เป็นเหตุให้สั่งสมกุศลธรรมแล้วไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์

ระดับสูงสุด เป็นเหตุให้ปฏิบัติธรรมจนบรรลุรรค ผล นิพพาน

ความสำคัญของทฤษฎี คือหิริและโอตตปปะเป็นบ่อเกิดความดีงามแห่งชีวิตมนุษย์ ทำให้มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความละอายต่อความชั่ว ทุจริตครอบงำ เป็นเหตุปิดบังอภัยภูมินาสัตว์โลกให้ไปบังเกิดในสุคติ

ทฤษฎีคือหิริและโอตตปปะ เป็นหลักธรรมสำคัญเป็นเหตุให้มนุษย์มีความดีงาม ความสุข ความเจริญในโลกนี้ ไปบังเกิดในสุคติในโลกหน้า และเป็นเหตุให้บรรลุรรค ผล นิพพาน

ความสำคัญของเทวธรรม คือหิริและโอตตปเป จะคุ้มครองสัตว์โลกให้มีความละอาย และเกรงกลัวบาปทุจริต มุ่งมั่นกระทำความดีมีการให้ทาน รักษาศีล เป็นเหตุให้ไปเกิดในสุคติ โลกสวรรค์ เสวยสุขอันเป็นทิพย์ ถ้าเจริญสมถภาวนาจนสำเร็จจนตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจุตถฌาน ก็จะไปบังเกิดในพรหมโลก เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์ ถ้าเจริญวิปัสสนาภาวนาจนสำเร็จเป็น พระอนาคามีอริยบุคคล ก็จะไปเกิดในสุทธาวาสพรหมโลก เสวยบุญจนสิ้นอายุขัย และสำเร็จเป็น พระอรหันต์ นิพพาน ณ แดนสุทธาวาสนั้น ถ้าหิริและโอตตปเปไม่คุ้มครองโลก โลกมนุษย์ก็จะ ไม่มีความเคารพยำเกรงต่อกัน จะประพฤติดำละเมิดเหมือนอย่างสัตว์ดิรัจฉาน มีความเห็นผิด ประกอบอกุศลกรรมความชั่ว เป็นเหตุให้ไปเกิดในอบายภูมิ เป็นสัตว์นรก เปรต อสุรกายและ สัตว์ดิรัจฉาน เสวยทุกข์เวทนาจนกว่าจะสิ้นผลบาป

เทวธรรม คือหิริและโอตตปเป ถือว่าเป็นสุกกรรมทำให้เป็นคนสะอาด ทั้งกาย วาจาและจิตใจ ถือว่าเป็นแก่นแห่งมนุษยธรรม ทำให้มนุษย์มีจิตใจสูงส่ง ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจ ใฝ่ต่ำ เป็นผู้สงบระงับ เป็นคนดีงาม จนได้ชื่อว่าเป็นเทพบนโลกนี้ ถือว่าเป็นทรัพย์อันประเสริฐ ดีกว่าทรัพย์สินภายนอก ที่โจรหรือใครๆ ไม่สามารถแย่งชิงไปได้ เป็นทรัพย์สมบัติที่สามารถ ติดตามตนไปได้ทุกหนทุกแห่ง ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

เทวธรรม คือหิริและโอตตปเป เมื่อทำให้สมบูรณ์แล้ว เป็นเหตุให้เกิดอินทรีย์สังวร ศีล ตัณหาสมาธิ ญาณทัตตสนะ นิพพิทา วิราคะ และบรรณวิมุตติญาณทัตตสนะในที่สุด

ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดหิริและโอตตปเป ต้องอาศัยคุณสมบัติของตนเองเป็นสำคัญ กล่าวคือ ให้ระลึกถึงชื่อเสียงวงศ์ตระกูล วัชฐะ ความแกล้วกล้า กำลังกายสมบูรณ์ และวิชาความรู้

ลักษณะของคนที่มีหิริโอตตปเป ไม่มีความละอายและเกรงกลัวบาปทุจริต ไม่มี ความเคารพตนและผู้อื่น ส่วนคนที่ไม่มีหิริจะเกลียดบาปทุจริต มีการเคารพตนเองจึงไม่ทำบาป เพราะ มีความละอายแก่ใจดุจดั่งหญิงสาวแรกนุ่ง มีความรังเกียจบาปทุจริต เหมือนคนรังเกียจอุจจาระและ ปัสสาวะ ส่วนคนที่ไม่มีโอตตปเปจะมีการเคารพผู้อื่นไม่กล้ากระทำความบาปดุจดั่งหญิงแพศยา และมีความ สะดุ้งกลัวต่อการทำบาปดุจดั่งสัตว์สรีนัยร้าย จึงทำให้เป็นคนที่ไม่เกลียด ชิงชัง บาปทุจริต คอรัปชั่น และเป็นคนรักสุจริต รักความดี คิดดี พูดดี ทำดี ชื่อสัตย์สุจริต

การพัฒนาต้องเริ่มต้นพัฒนาตนเองก่อน แล้วจึงค่อยขยายพัฒนาการความสัมพันธ์ไปสู่ สังคมระดับครอบครัว สังคมระดับชุมชน จนถึงสังคมระดับประเทศชาติ

กระบวนการพัฒนาตนเอง ด้านสิ่งแวดล้อมให้มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับการสัมผัสที่ดี (กายภาวนา) ด้านสังคมให้มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับความประพฤติดต่อกันที่ดี (ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ ให้มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับคุณภาพจิตที่ดี (จิตตภาวนา) ด้านสติปัญญาให้มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับ ความเป็นจริงของโลกและชีวิตอย่างถ่องแท้ (ปัญญาภาวนา)

การพัฒนาสังคม ซึ่งเป็นสมาชิกของครอบครัวให้มีสติสัมปชัญญะ ก่อให้เกิดhiriและ
โอตตปปะละอายและเกรงกลัวบาปทุจริต มีแนวทางการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง มีความรับผิดชอบ
ต่อหน้าที่ด้วยดี และมีหลักในการครองเรือนที่ดี เพื่อให้สังคมระดับครอบครัวมีจิตสำนึกที่ดี
พัฒนาสมาชิกของชุมชนให้ชีวิตมีความสุข ดำรงตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี และเป็นนักสังคม
สงเคราะห์ที่ดี เพื่อให้สังคมระดับชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข พัฒนาสมาชิกของประเทศ
ให้มีหลักการปกครองที่ดี เป็นผู้นำที่มีคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีจิตสำนึกต่อประโยชน์
ส่วนรวม นำพาประชาชนทุกเชื้อชาติ ทุกศาสนา ให้รู้จักสามัคคีให้อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์
มีความเอื้ออาทรต่อกัน ก่อให้เกิดสันติภาพ ภารดรภาพแก่มวลมนุษยบนโลกนี้ ดุจเหล่าเทพ
บนโลกสวรรค์ ที่มีเทวธรรมประจำใจ มีความเป็นอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

การพัฒนาตนเองและสังคมจะให้เกิดผลดีและมีความถูกต้อง ต้องพัฒนาให้มีความ
สัมพันธ์กันทั้งด้านร่างกายและด้านจิตใจควบคู่กันไป เพื่อปรับสภาพให้เกิดความสมดุล ร่างกาย
ก็ปลอดภัยแข็งแรง จิตใจก็เข้มแข็งงดงาม

กล่าวโดยสรุป เทวธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นหลักธรรมาภิบาลสำหรับ
สร้างเสริมพัฒนาตนเองให้มีจิตสำนึกที่ดี พัฒนาสังคมให้อยู่ดีมีความสุข และพัฒนาประเทศชาติ
ให้มีสันติภาพ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมเรื่องเทวธรรมในงานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาวิจัยหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาท ถ้าหากผู้ได้รับการศึกษาจะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น หรือถ้าหากจะศึกษาวิจัยต่อไป เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอเสนอแนะ ดังนี้

๕.๒.๑ งานวิจัยนี้ เป็นฐานให้ผู้ได้ศึกษา ใฝ่พัฒนาตนเองให้เข้าร่วมกับสิ่งแวดล้อม และสังคมอย่างมีความสุข และพัฒนาสังคมให้มีจิตสำนึกที่ดี ให้มีการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และมีจิตสำนึกต่อประโยชน์ส่วนรวม

๕.๒.๒ งานวิจัยนี้ เป็นฐานให้ผู้ศึกษา ใฝ่สร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเอง และผู้อื่น อันเป็นคุณประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนรวม

๕.๒.๓ ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างหลักธรรมาภิบาล(เทวธรรม) ของพระพุทธศาสนาทางตะวันออก กับหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) ของคริสต์ศาสนาทางตะวันตก อันเป็นหลักจริยธรรม สำหรับบริหารภาครัฐและเอกชนให้มีความน่าเชื่อถือ (ความซื่อสัตย์) ความโปร่งใส (กฎหมาย) ความมีส่วนร่วมในสังคม (ความเป็นธรรม) ความสามารถคาดการณ์ได้ (ประสิทธิภาพ) และความสอดคล้องต้องกัน (ค่านิยม) มีหลักการแตกต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร

๕.๒.๔ ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างหลักเทวธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาท กับหลักเทวธรรมของพุทธศาสนามหายาน

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

(๑) พระไตรปิฎก

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒-๒๕๓๔.

_____. ฎีกาภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕-๒๕๔๕.

_____. ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒-๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๒) หนังสือ :

กรมการศาสนา. ปรัชญาปณิ ภาค ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖.

กรมศิลปากร. โลกบัญญัติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรไทย

(น.ส.พ. ฟ้ามืองไทย), ๒๕๒๘.

_____. นิบาตชาดก เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๑.

กรมวิชาการ. พจนานุกรมสังกฤต - ไทย - อังกฤษ - อธิธาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๑.

กฤษณา วงษาตันต์. วิถีไทย. กรุงเทพมหานคร : เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๔๒.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชพิธี

มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ. ประมวลสารกตัตถกรรม. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.

_____. พระธรรมมิกราชของชาวไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์หัตถศิลป์, ๒๕๓๐.

เค.เอ็น. ชยติลเลเก, คร.. จริยศาสตร์แนวพุทธ. สุเชาว์ พลอยสุข: เรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

คมสัน สังฆมณี. คติธรรมจากพุทธศาสนสุภาษิตเล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๔.

จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, รศ. คร.. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ [และคนอื่นๆ]. สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.

ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร, รศ.. สมานในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ไม่ระบุปีที่พิมพ์.

ชมรมพุทธรักษา. โอวาทของท่านพุทธทาส ภิกขุ. กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๒๘.

ทวิช เปล่งวิทยา, พ.อ.. คบธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๘.

ธนิต อยู่โพธิ์. อานิสต์ศีล ๕. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, ๒๕๒๕.

ธงชัย สุมนจักร. ประมวลคาถาพระธรรมบท ภาค ๑-๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗.

บุญมา จิตจรัส. มงคล ๓๘ ประการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๓.

ประเวศ วะสี, ศ. น.พ.. พุทธธรรมกับสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอบ้าน, ๒๕๒๘.

_____. กุญแจเรื่องความคิด. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๓.

ปิ่น มุทุกันต์, พันเอก. แนวสอนธรรมะ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ คลังวิทยา, ๒๕๑๔.

_____. พุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๑๗.

พระพุทธโฆษาจารย์. พระธรรมปัทมฎกปาฐโม ภาค - อฎฐโม ภาค. พิมพ์ครั้งที่ ๒๘.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พระพุทธโฆสเถระ. คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์. (อาจ อาสภมหาเถร). และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระพุทธทศเถระ. อภิธัมมวาท. แปลและอธิบายโดย พระคันธสาราภังค์. จังหวัดลำปาง :

ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.

พระสังฆราชเมธี. โลกที่ป็นสาร. ศาสตราจารย์ นาวาเอก (พิเศษ) แย้ม ประพัฒน์ทอง แปล.

กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล สายประชาพาณิชย์, ๒๕๒๕.

พระธรรมเจดีย์, (กี มารชิโน). มารชินนิพนธ์. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๒.

พระธรรมธีรราชมหามุนี, (โชคก ญาณสิทธิ ป.ธ. ๘). มงคล ๓๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. ทางไปนิพพาน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระธรรมธีรราชมหามุนี, (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๘) โลกที่ปณี. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร,
๒๕๑๓.

พระธรรมมหาวิราณวัตร. มลทินปัญหา. ฉบับพร้อมด้วยอรรถกถาฎีกา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
ลูกศ.ธรรมภักดี, ๒๕๓๐.

พระธรรมรัตนวิสุทธิ, (บุญมา ทิปปรมโม ป.ธ. ๖). พระธรรมเทศนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระสิริมังคลาจารย์. มงคลดลที่ปณี ปฐโม ภาค. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____. มงคลดลที่ปณี ทุติโย ภาค. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม. ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๔.
กรุงเทพมหานคร : สัพพทาน ธรรมทาน ชินาดี พิมพ์เผยแพร่, ๒๕๓๑.

_____. ศาสนาและเยาวชน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๒.

_____. ศิลปศาสตร์แนวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

_____. ไตรลักษณ์. พิมพ์เฉพาะบท ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. วัฒนธรรมไทยสู่ยุคเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้. กรุงเทพมหานคร : นีลนารการพิมพ์,
๒๕๓๗.

_____. นรก สวรรค์ในพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม,
๒๕๓๗.

_____. กรรม นรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๘.

_____. การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๓๘.

พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). ชรรกับการพัฒนาชีวิต. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๕.

_____. มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๕.

_____. พัฒนาปัญญา. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐.

_____. การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑.

_____. ประโยชน์สูงสุดของชีวิต. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๑.

_____. การศึกษาเพื่อสันติภาพ. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๒.

_____. เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒.

_____. สันติสุขของสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๓.

_____. จิตวิทยาเพื่อพัฒนาคนตามธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๓.

_____. พัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยจิตวิทยาแบบยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๓.

_____. ชีวิตที่สมบูรณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๓.

_____. ความสุขของครอบครัวคือความสุขของสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สว จำกัด, ๒๕๔๔.

_____. นิติศาสตร์แนวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สว จำกัด, ๒๕๔๔.

_____. พุทธวิธีแก้ปัญหา เพื่อศตวรรษที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สว จำกัด, ๒๕๔๔.

_____. พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๖.

_____. พระไตรปิฎก สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. จากสุขในบ้านสู่ความเกษมสันต์ทั่วสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. เพื่อชีวิตที่ดี. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๗.

_____. เปิดทางสู่อารยธรรมใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สื่อตะวัน จำกัด,
๒๕๔๗.

_____. แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวยจำกัด, ๒๕๔๗.

พระธรรมธีรราชมหามุนี, (โชคก ญาณสิทธิ ป.ธ. ๕). มงคล ๓๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. ทางไปนิพพาน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระธรรมมหาวิราวัตร. มลิตบทปัญหา. ฉบับพร้อมอรรถกถา ฎีกา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
ลูกศ. ธรรมภักดี, ๒๕๓๐.

พระเทพเวที, (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่. กรุงเทพมหานคร :
อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๑.

_____. ทางออกของสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๑.

พระเทพมุนี, (ธีร์ มหาธีโร ป.ธ. ๖). พระธรรมเทศนา. กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. รุ่งเรืองสาส์น
การพิมพ์, ๒๕๓๗.

พระเทพโสภณ, (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). ทิศทางการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. ความสุขอันประณีต. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๗.

พระเทพดิลก, (ระแบบ จิตญาโณ). ที่นี่ คือประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : พรศิวกการพิมพ์,
๒๕๔๘.

พระราชวรณีย์, (ประยุทธ์ ปยุตโต). ธรรมเนียมชีวิตสำหรับทุกคน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

..... คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่. กรุงเทพมหานคร :

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

..... พระราชวรณีย์, (ประยุทธ์ ปยุตโต). ปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

พระราชวรณีย์, (ประยุทธ์ ปยุตโต). และคณะแปล. ภูมิวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระราชวิสุทธิโสภณ, (วิลาศ ญาณวโร) ป.ธ. ๘. ภูมิวิลาสินี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มิตรสยาม, ๒๕๒๔.

พระอุรคณาธิการ, (ชวินทร์ สระคำ), จำลองสารพัดนึก, รศ. คร.. พจนานุกรมบาลี - ไทย.

พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖.

พระเมธีธรรมภรณ์, (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พัฒนาชีวิตด้วยแนวคิดเชิงคุณธรรม. กรุงเทพมหานคร :

บริษัทส่องสยาม จำกัด, ๒๕๓๔.

พระปริยัติธรรมธาดา, (สถิตย์ ถาวโร). อริยทรัพย์ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระมหาเทียบ สิริวาโน (มัลย์). ๑๐๐ คติธรรมนำชีวิต เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

สุภาพใจ, ๒๕๔๕.

พระมหาเทียบ สิริวาโน (มัลย์). การใช้ภาษาบาลี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาภูมิจัย วชิรเมธี. ตายแล้วเกิดใหม่ตามนัยพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

ธรรมดา, ๒๕๔๗.

พระปราโมทย์ ปาโมชฺโช. ประทีปส่องธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๗.

พุทธทาสภิกขุ. แก่นพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาจัดพิมพ์, (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์).

..... อริยศีลธรรม. (ชุดธรรมโฆษณ์). ไซยา : ธรรมทานมูลนิธิจัดพิมพ์, ๒๕๒๐.

..... ฆราวาสธรรม. ไซยา : ธรรมทานมูลนิธิจัดพิมพ์, ๒๕๒๐.

..... เป้าหมายของชีวิตและสังคม. กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๒๘.

..... อานาปานสติ สมบูรณ์แบบ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : สำนักหนังสือ

ธรรมบูชา, ๒๕๓๐.

..... คนเกลียดวัดกับคนรักวัด. กรุงเทพมหานคร : สำนักหนังสือธรรมบูชา, ๒๕๓๐.

พุทธศาสนิกฯ. ธรรมานุกรม ธรรมโฆษณ์. ฉบับประมวลธรรม เล่ม ๑. ไซยา : สวนโมกขพลาาราม,
ธรรมทานมูลนิธิจัดพิมพ์, ๒๕๓๘.

_____ . คู่มือมนุษย. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาจัดพิมพ์, ๒๕๓๕.

พร รัตนสุวรรณ. พุทธวิทยา เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๑๔.

_____ . พุทธวิทยา เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๗.

พิน คอกบัว, รศ. ศาสนาเปรียบเทียบ. รวมพิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โสภณการพิมพ์,
๒๕๓๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. โลกนิติ - วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๔๐.

_____ . พจนานุกรมศัพท์ศาสนา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๑.

กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒.

_____ . พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนา
อินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖.

_____ . ราชนิติ-ธรรมนิติ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหมิตรพริ้นติ้ง,
๒๕๔๖.

สนิท ศรีสำแดง. ปรัชญาเถรวาท. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๐.

_____ . พระพุทธศาสนา : กระบวนทัศน์ใหม่. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สิริ เพชรไชย. สารัตถที่ปนี ภาค ๑. กรุงเทพมหานคร : ทิพย์วิสุทธิการพิมพ์, ๒๕๔๒.

เสถียร พันธะรังษี. สูตรสำเร็จแห่งชีวิต. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓.

_____ . ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____ . คำบรรยายพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

เสรี พงศ์พิศ, วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, พิเชษฐ กาลามาเกษตร, บัณฑร อ่อนคำ. คน : ในทรรศนะ
ของพุทธศาสนา อิสลามและคริสต์ศาสนา. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์,
๒๕๒๔.

สุทธิพงศ์ ดันตยาพิศาลสุทธิ. ประมวลธรรมในพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
การศาสนา, ๒๕๑๓.

สุพัตรา สุภาพ, รศ., สังคมและวัฒนธรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร :

ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖.

_____. ปัญหาสังคม. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕.

สุจิต บุญญาภภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

สุชนา ศิริบุญกร. ศาสตร์และศิลป์แห่งการใช้ชีวิตคู่. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นครปฐม : สำนักพิมพ์

ระนองทอง, ๒๕๔๕.

แสง จันทร์งาม. ศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๕.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ธรรมวิจารณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒๖.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____. เบญจศีล เบญจธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ, (วาสน์ วาสโน). บันทึกข้อคิด. กรุงเทพมหานคร : บริษัทรุ่งเรืองรัตน์

พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๓๒.

สมเด็จพระญาณสังวร สังฆปริณายก. พระธรรมเทศนาในพระราชสำนัก. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์อักษรไทย (น.ส.พ. ฟ้ามืองไทย), ๒๕๔๑.

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, (วิน ฐมุตตมมหาเถร ที่ปานุเคราะห์ ป.ธ. ๕). ทางสงบ. กรุงเทพมหานคร :

โอเอสพริ้นต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๓๖.

สมเด็จพระวันรัต, (เฮง เขมจารีมหาเถร ป.ธ.๕). นิพนธ์ คำแปล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

พระจันทร์, ๒๕๒๔.

_____. โอวาทปกรณกะ. กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์ จำกัด, ๒๕๒๕.

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, (พิมพ์ ฐมุตโร). บทสร้างนิสัย. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

_____. ธรรมสร้างเยาวชน. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

สมทรง บุญญฤทธิ์. พุทธธรรมก้ามือเดียว. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๗.

สมภาร พรหมทา. พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร :

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามทุจริตแห่งชาติ. จารึกสุจริต ๑๑. เนื่องในโอกาส

ครบรอบ ๕ ปี วันก่อตั้งสำนักงาน ป.ป.ช.. กรุงเทพมหานคร : ศรีอนันต์การพิมพ์จำกัด,

๒๕๔๗.

(๓) นิตยสาร :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พุทธจักร. (๕ กันยายน ๒๕๔๗). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

(๔) วิทยานิพนธ์ :

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, (วันจันทร์). “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พระมหาอุไร อาคาปโก, (มั่งมี). “ การศึกษาวิเคราะห์เรื่องโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนา
ฝ่ายเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระครูวินัยธรสุเทพ อภิณฺโณ, (ทับทิมเทศ). “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพุทธศาสนา
เถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน, (พาทา). “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องประโยชน์ใน
พุทธปรัชญาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหานรินทร์ นรากรนิธิกุล. “ การศึกษาวิเคราะห์เรื่องอริยทรัพย์ในพุทธศาสนาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

(๕) หนังสือพิมพ์

ข่าว. มติชนรายวัน. (๐๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๗).

_____. (๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๗).

_____. (๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๗).

_____. (๐๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๗).

_____. (๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๗).

_____. (๒๓ พฤษภาคม ๒๕๔๘).

_____. (๑๑ กรกฎาคม ๒๕๔๘).

_____. (๕ สิงหาคม ๒๕๔๘).

(๖) ภาษาอังกฤษ

(๑) Books :

Buddhadasa Bhikkhu. **Hand book for Mankind**. Bangkok: Thammasapa press, 2005.

Phra Thesophon (Prayoon Mererk). Prof. **Buddhist Morality**. Bangkok:

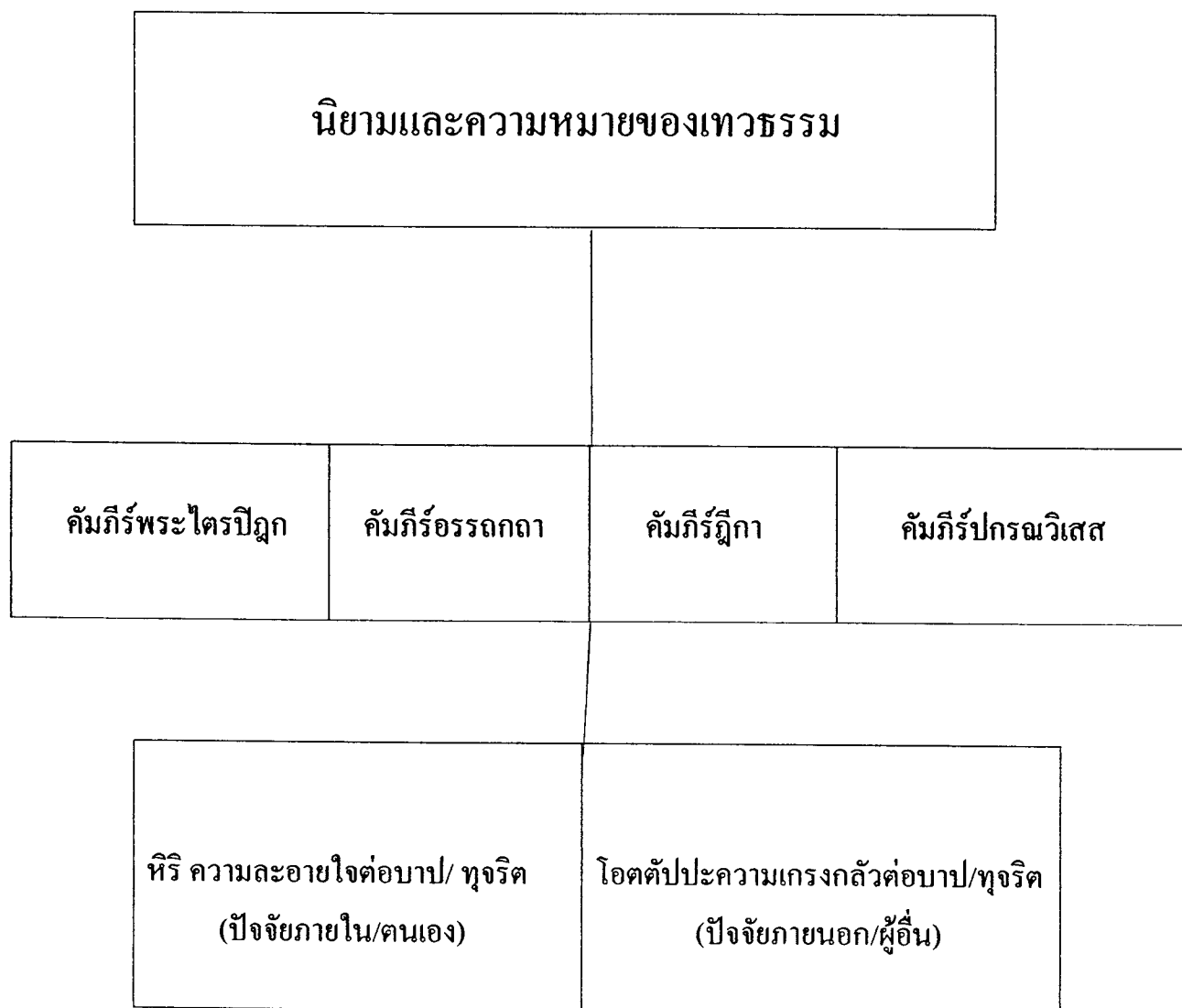
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press , 1994.

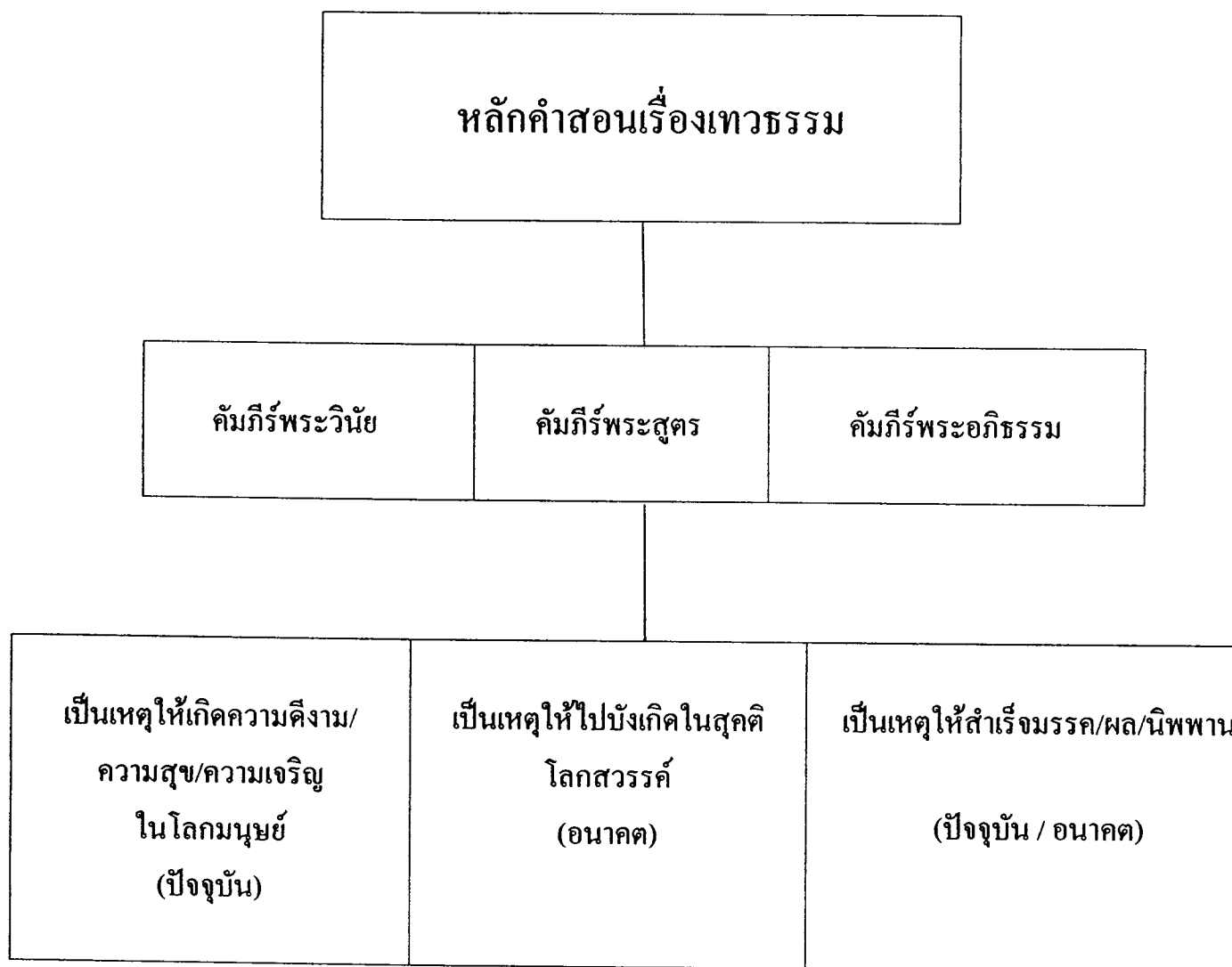
_____. **A Buddhist Worldview**. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press , 2002.

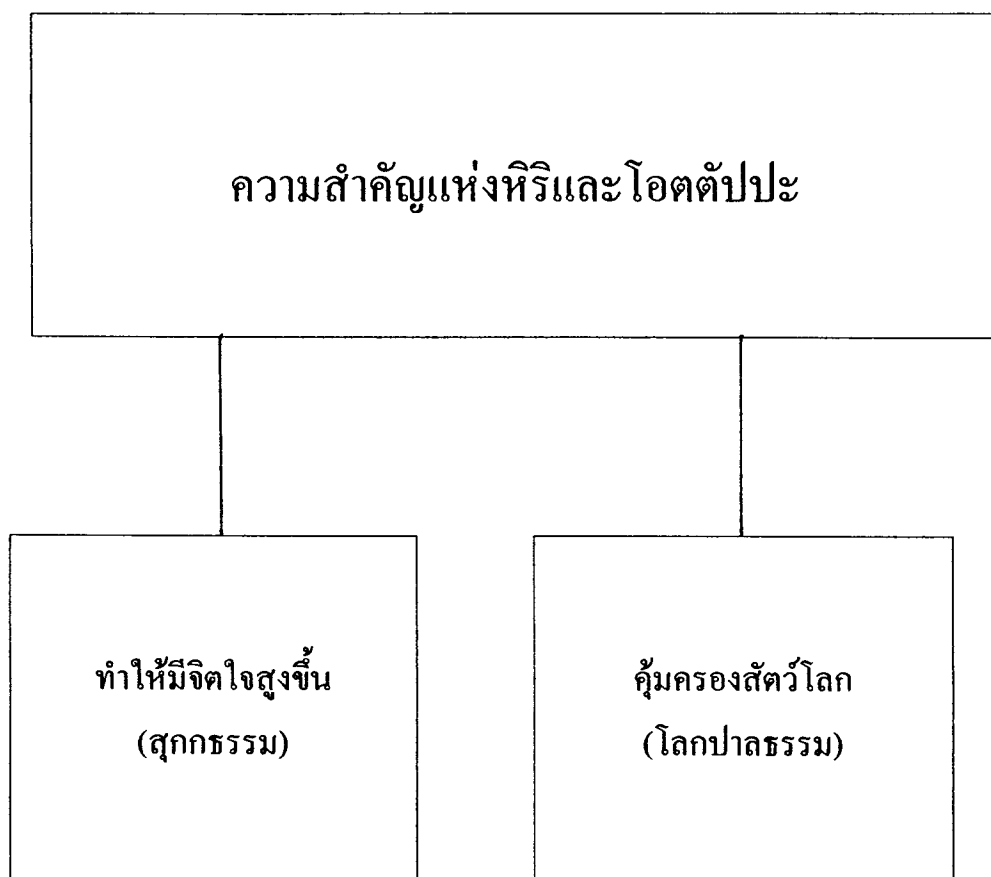
Rahula. W. Venerble Dr. **What The Buddha Taught**. Bangkok: Haw Trai Foundation, 2004.

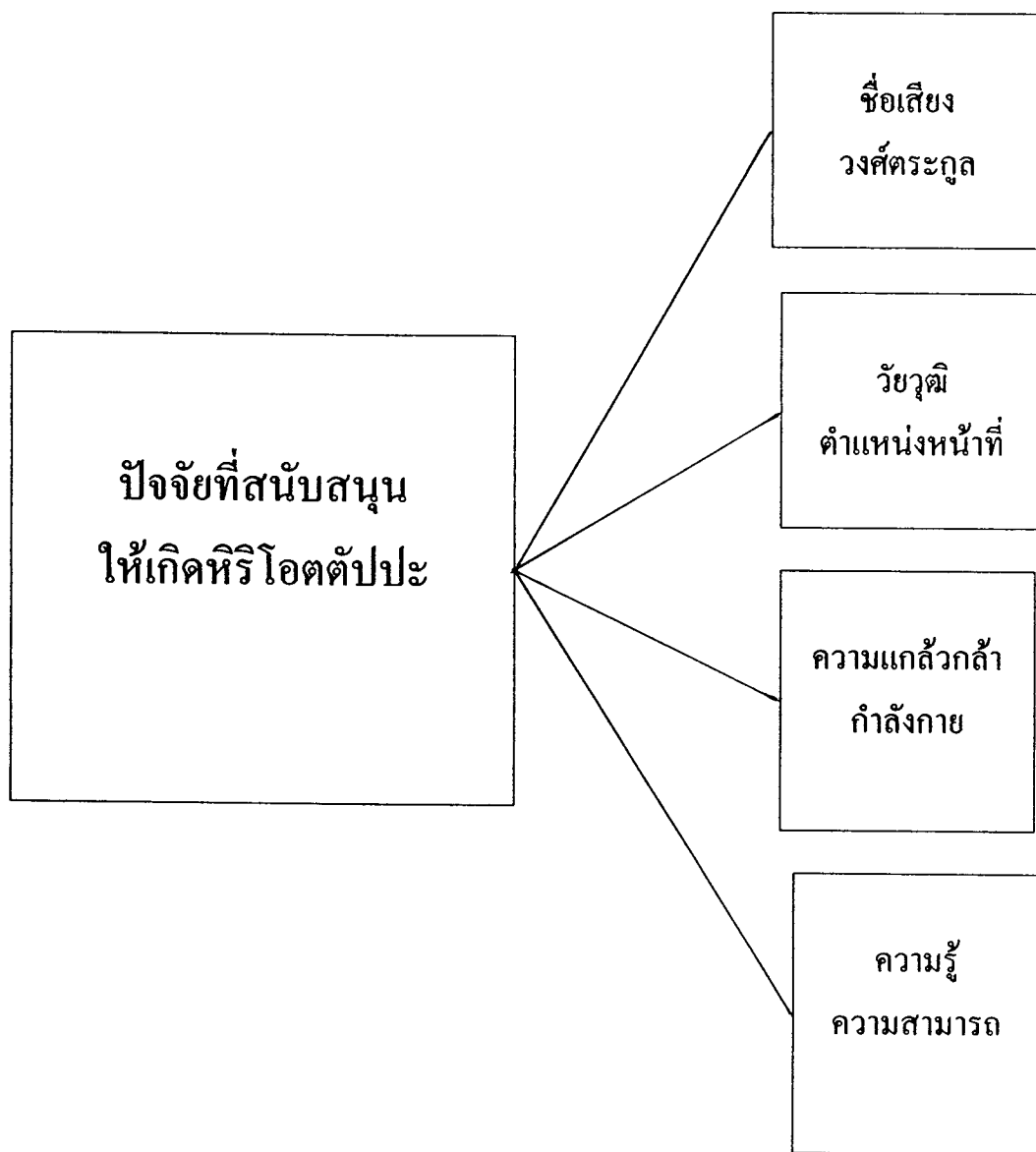

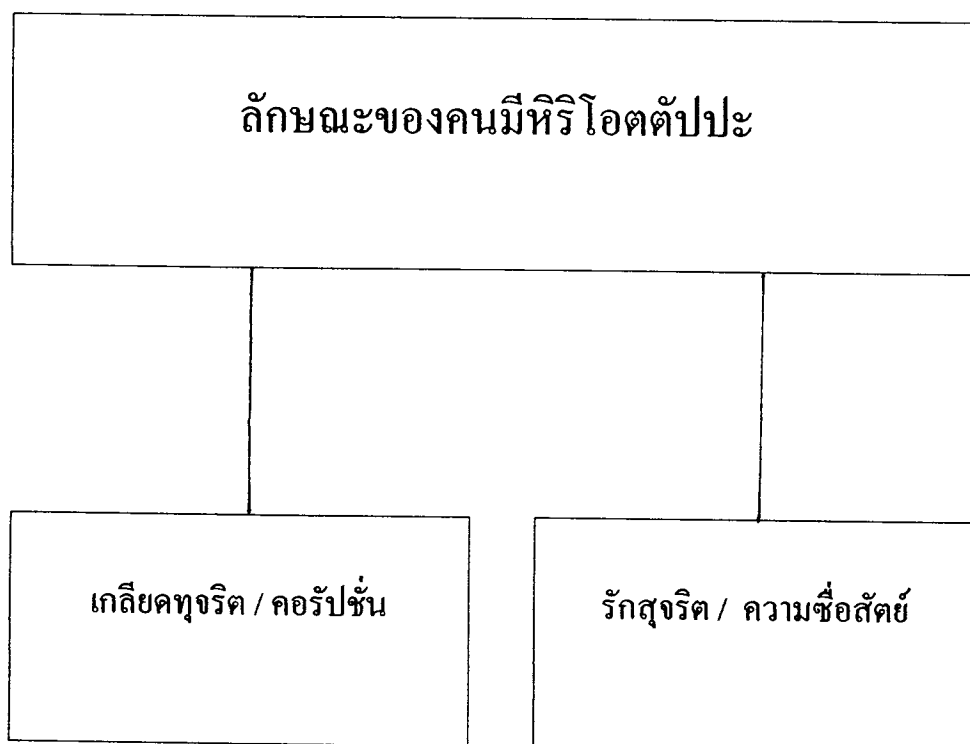
ภาคผนวก

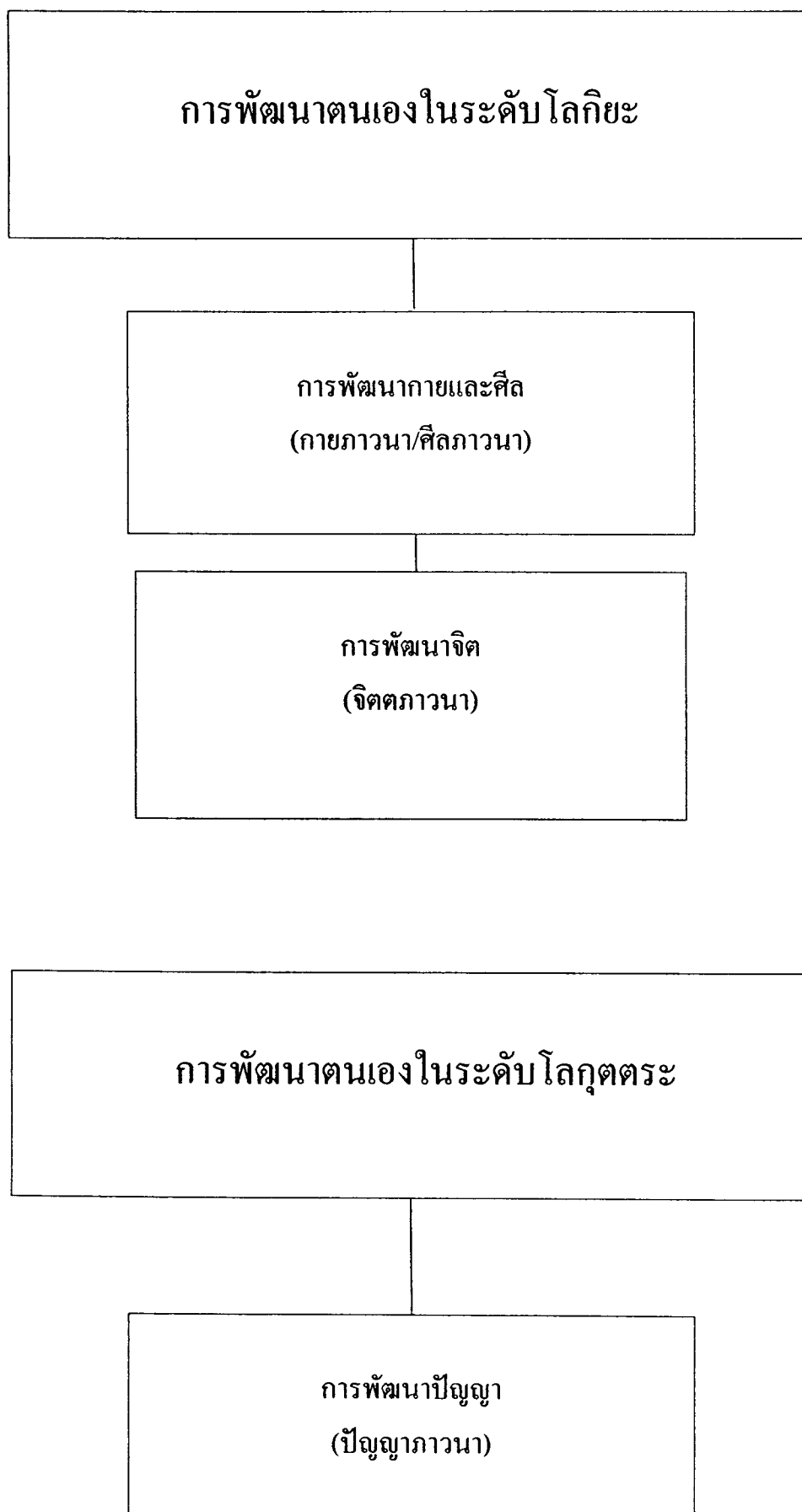

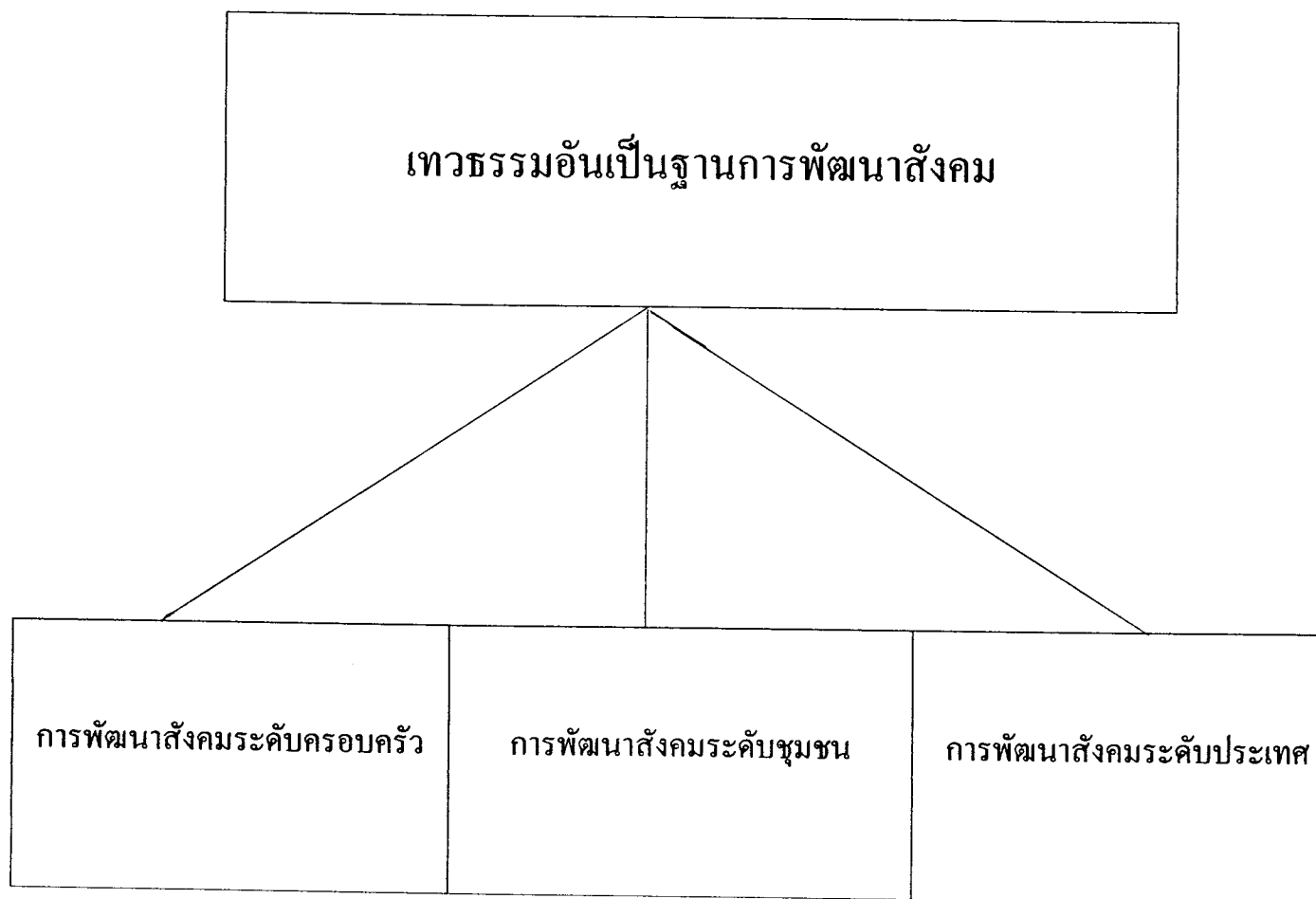

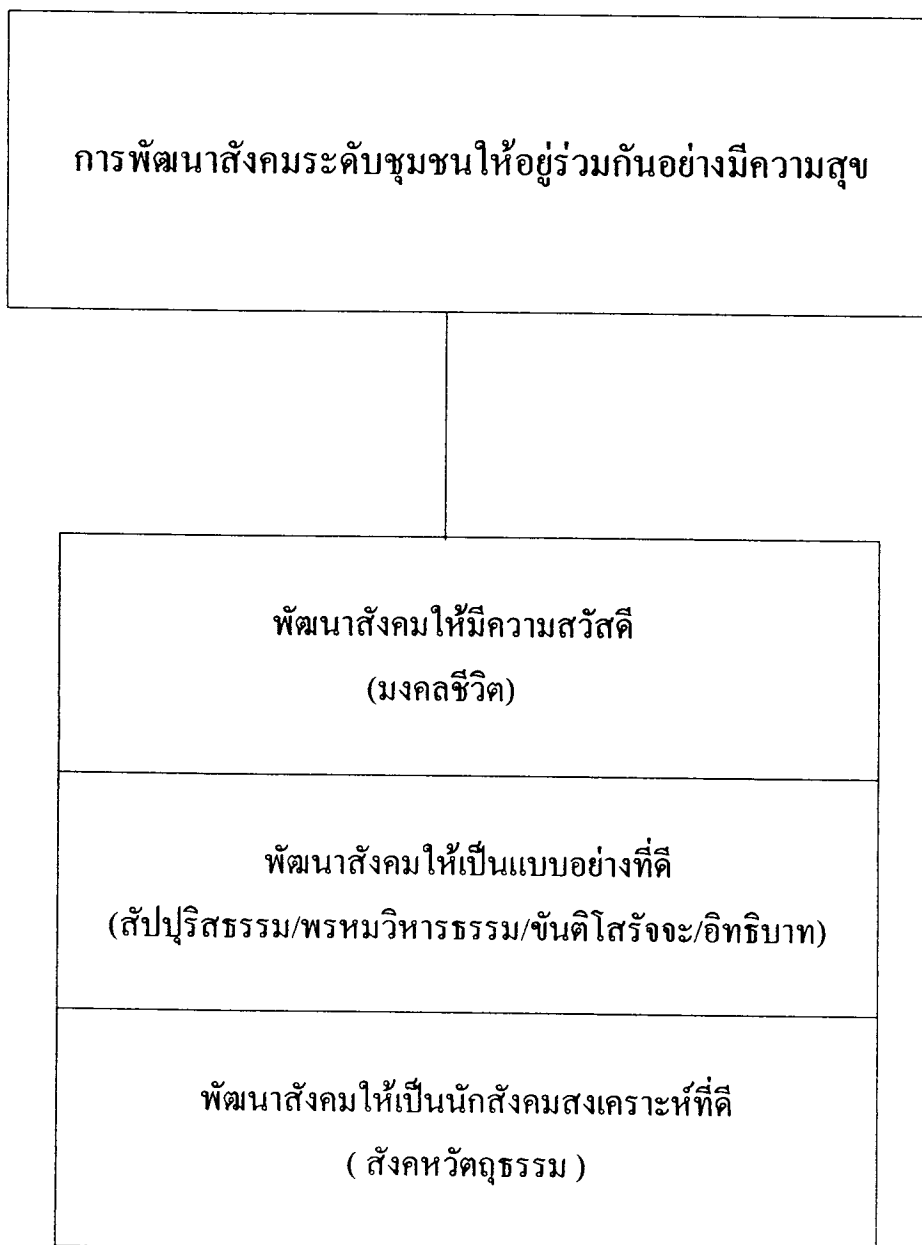

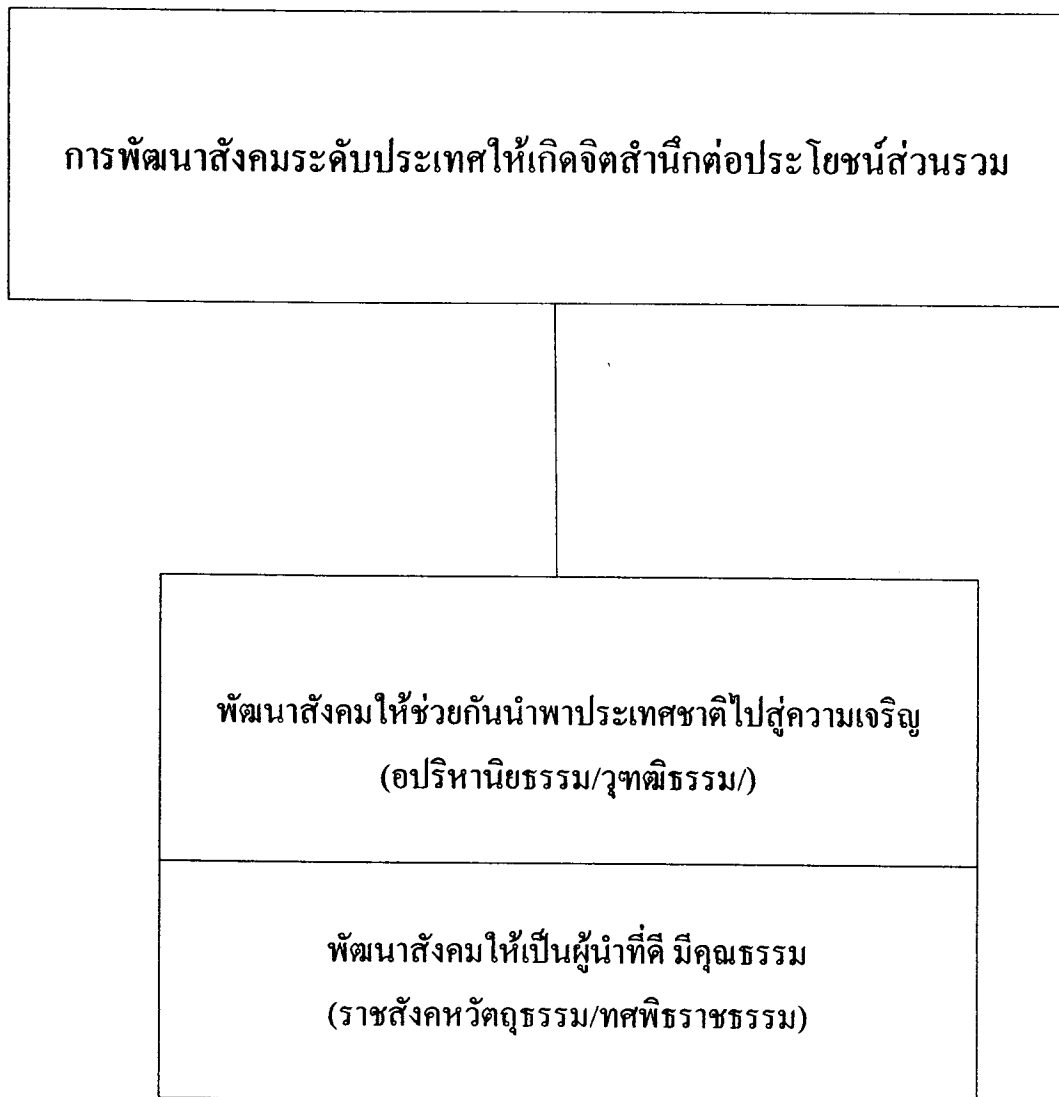
การพัฒนาสังคมระดับครอบครัวให้มีความมั่นคงและมีความสุข

พัฒนาสังคมให้มีจิตสำนึกดี
(สคิสัมปชัญญะ/หิริโอตตปเปะ)

พัฒนาสังคมให้มีความรับผิดชอบหน้าที่
(ทิส ๖)

พัฒนาสังคมให้มีหลักการครองเรือนที่ดี
(ฉราวาสธรรม)

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : สันติ เมืองแสง
- เกิด : วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๒
- สถานที่เกิด : จังหวัด สุโขทัย
- การศึกษา : - นักธรรมเอก สำนักเรียนวัดราชบุรณบุรี จ.ชลบุรี
- เปรียญธรรม หก ประโยค สำนักเรียนวัดชนะสงคราม บางลำพู
เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
- ประกาศนียบัตรพิเศษครูมัธยม กรมการฝึกหัดครู
กระทรวงศึกษาธิการ
- พุทธศาสตรบัณฑิต(ศาสนา) เกียรตินิยม รุ่นที่ ๓๕
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- หน้าที่ปัจจุบัน : อาจารย์ประจำ / หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์
โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- สถานที่ทำงาน : อาคารสังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย (ตึกถาวรวัตถุ) ด้านหน้าวัดมหาธาตุฯ
และอาคารมหาธาตุวิทยาลัยชั้น ๔ วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์
กรุงเทพมหานคร
- โทรศัพท์ : ๐- ๒๖๒๓๖๓๒๗ ภายใน ๑๑๕, ๑๑๗.